

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ústřední pracoviště

EPIGRAFIKA V PAMÁTKOVÉ PÉČI

Praha 2007

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ústřední pracoviště

Odborné a metodické publikace, svazek 34

EPIGRAFIKA
V PAMÁTKOVÉ PÉČI

Jiří Roháček

1. vydání
Praha 2007

Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze jako odborná organizace státní památkové péče v České republice vydává tuto publikaci v zájmu zabezpečení jednoty metodických hledisek památkové péče pro danou oblast ochrany kulturních památek, v souladu s ustanovením § 32 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.

Lektorovali:

prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.

prof. PhDr. Ivo Hlobil, CSc.

PhDr. Marie Wasková

Mgr. Tomáš Wizovský

Národní památkový ústav – územní odborná pracoviště

Za finanční podporu při vydání této publikace patří poděkování Ministerstvu kultury České republiky.

Zpracování obsahu bylo umožněno podporou Programu cíleného výzkumu a vývoje AV ČR, reg. č. S 8033202.

© Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Praha 2007

© Jiří Roháček, 2007

Grafické zpracování © Tiskárna BRUK, s. r. o., 2007

Foto © Jiří Roháček, Prokop Paul, Vlado Bohdan, fotoarchiv NPÚ, 2007

Kresby © Jiří Roháček, 2007

ISBN 978-80-87104-11-8

Fotografie na obálce:

První strana obálky: Pardubice, kostel sv. Bartoloměje, tumba Vojtěcha z Pernštejna (1534).

Čtvrtá strana obálky: Praha, Betlémská kaple, náhrobník Estery Bělské († 1619). Kresba z Wunschwitzovy sbírky, Národní archiv Praha, 1715.

OBSAH

PŘEDMLUVA (Josef Štulc)	5
1. ÚVOD	6
2. PRINCIPY, ZÁSADY, ZÁKLADNÍ POJMY	8
3. EPIGRAFICKÝ KATALOG	12
3.1. Materiálové, typové, teritoriální a chronologické vymezení	12
3.2. Katalogový záznam	14
3.3. K obsahu a metodice zpracování	14
3.4. Zvláštnosti zachycení sekundárně dochovaného nápisu	22
3.5. Doprovodné části	23
3.6. Zásady redukce údajů pro publikace památkové péče	24
4. FAKTOGRAFICKÉ A METODICKÉ EXKURZY	26
4.1. Nápisová paleografie	26
4.2. Nápisový formulář, jazyk, datace	45
4.3. Primární a sekundární dochování nápisů	50
4.4. Sepulkrální památky	52
5. DOKUMENTACE A OCHRANA NÁPISOVÝCH PAMÁTEK	58
5.1. Metodika terénní praxe	58
5.2. Obrazová dokumentace	60
5.3. Ochrana a restaurování	66
6. ZDROJE	69
6.1. Literatura	69
6.2. Odkazy	72
6.3. Instituce	73
7. PŘÍLOHY	74
7.1. Formuláře	74
7.2. Výběr nápisových zkratk	77
7.3. Příklady zpracování nápisů	87

PŘEDMLUVA

Neobyčejná rozmanitost památkového fondu, zahrnující významné doklady ze všech oblastí tvůrčích aktivit lidské společnosti, klade obrovské nároky na šíři a komplexnost znalostí v památkové péči. Do systému památkové péče se tak vedle majoritních profesí, k nimž patří především dějiny umění, architektura a urbanismus, zapojují i neméně důležité obory „minoritní“. Chceme-li udržet vysoký standard odbornosti, musíme do našeho oboru vtáhnout a začlenit i z hlediska jeho cílů „pomocné“, nicméně z kvalitativního hlediska nepostradatelné vědní disciplíny, jako je archivnictví, sfragistika, numismatika a další takzvané pomocné vědy historické. V jejich rámci má speciální postavení epigrafika, která umožňuje správně číst a přijímat poselství, která objednavatelé, mecenáši i samotní tvůrci a později i uživatelé vložili do stavebních a uměleckých děl v podobě historických nápisů. Jejich význam pro poznání i správnou interpretaci hodnoty památek je mimořádný a schopnost jejich správného čtení i významového chápání je proto pro památkovou péči nepostradatelná.

Bohužel, epigrafice jako vysoce specializovanému a neobyčejně náročnému oboru v naší památkové péči nebyla, ke škodě věci, dosud věnována dostatečná pozornost. Existuje tak riziko nejen nevyužívání informací, které historické nápisy představují, ale i ještě daleko horší hrozba, že z neznalosti tento potenciál bez využití zanikne, případně bude chybným restaurováním ve svém obsahu deformován. Je proto nanejvýš žádoucí a časově aktuální vybatvit pracovníky památkové péče základní metodickou příručkou, která by umožnila nebezpečí chyb vyloučit, či alespoň minimalizovat.

Pro tento náročný úkol se podařilo získat odborníka z nejpovolanějších, dr. Jiřího Roháčka, který svou badatelskou aktivitou i v nevšedním rozsahu poskytovanými odbornými konzultacemi již po léta přispívá k vysoké úrovni badatelských výstupů Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky. Jsem přesvědčen, že tato metodická publikace, první svého druhu u nás, přispěje výraznou měrou ke kvalitě práce odborných památkářů. Zároveň se jistě stane i vítanou pomůckou práce řady institucí s památkovou péčí provázaných, především v oblasti muzejnictví a prezentace uměleckých děl.

1. ÚVOD

Nápisy jsou fenoménem, s nímž se pracovník památkové péče setkává ve své každodenní praxi pravidelně a ve velkém množství. Nápisy hrají velkou, často i podstatnou roli při popisu a interpretaci svých nositelů – umělekohistorických památek (architektura a její části, architektonická a volná plastika, sepulkrální památky všeho druhu, památky kampanologické a konvářské, nástěnná i závěsná malba, památky volně stojící v terénu, památky drobného uměleckého řemesla, nábytek a další). Seriózní přístup tedy bezpodmínečně vyžaduje schopnost speciální deskripce nápisů, jejich čtení a primárního vyhodnocení. Zároveň jsou nápisy jako fyzická součást nositele i samy o sobě nutně objektem památkové péče, respektive ochrany. S tím souvisí i problematika konzervačních a restaurátorských zásahů. To vše opět vyžaduje uvědomění si některých specifik a úskalí, které s sebou nápisy jako takové i v komplexu svého nositele přinášejí.

Předeslanému významu epigrafických památek neodpovídá současný stav užívané metodiky a obecné znalosti alespoň nejzákladnější faktografie v praxi české památkové péče. To se projevuje v jejich naprosto nedostatečné ochraně, evidenci i deskripci (popisu), zpracováním v *Seznamu památek* počínaje a často vysoce problematickými konzervačními, restaurátorskými či přímo „rekonstrukčními“ zásahy, popřípadě „tichým“ opomíjením při práci s jejich nositeli konče.

Tato publikace by měla zprostředkovat základní metodické zásady pro práci s představeným druhem památek a zároveň chce poskytnout repertorium nejzákladnějších faktografických poznatků. Svou koncepcí se poněkud vymyká zvyklostem dosavadních svazků řady *Odborné a metodické publikace*, vydávané ústředním pracovištěm Národního památkového ústavu. Nápisy jsou ve svém principu písemné prameny, které se do sféry primárního zájmu památkové péče dostávají zpravidla až prostřednictvím svých nositelů, hmotných artefaktů umělekohistorického významu. Památková péče je tedy nutně až na výjimky pojednává jako jeden z prvků jejich výtvarného a obsahového projevu. Jinak řečeno, jako památka je fakticky veden nositel nápisu, nikoliv nápis jako takový. To se samozřejmě odráží i v zaměření předkládané práce. Většina ostatních svazků této řady se soustřeďuje na problematiku „technické“ památkové ochrany artefaktů, na něž jsou zaměřeny, případně se zabývá právním rámcem této ochrany. Historický, umělecký a speciálně faktografický kontext je naznačen, pokud vůbec, vesměs jen povrchně.

Tato práce přistupuje k dané problematice jiným způsobem. Vychází z toho, že velká část zásad památkové ochrany nápisových památek je dána principy ochrany jejich nositelů, jimž byly či budou věnovány separátní svazky řady i jiné obecně přijímané publikace. Vzhledem k funkční, formální, materiálové a technické rozmanitosti nositelů nápisů ani nějaké shrnutí těchto zásad není v daném rozsahu publikace možné. Práce se samozřejmě této problematice

nevyhýbá, soustřeďuje se však pouze na několik zásadních problémů spojených s nápisovými texty, zejména pak s ohledem na techniku jejich vyhotovení a napříč spektrem jejich nositelů. Velká pozornost je rovněž věnována zásadám dokumentace nápisů a zásadám jejich primárního zpracování – transkripce, deskripce a základního určení a vyhodnocení v obecně-epigrafickém kontextu –, tedy poznatkům, jejichž znalost není všeobecně rozšířena a které jsou pro laika obtížně zjistitelné z jiných přístupných zdrojů.

Kromě svého základního určení si práce klade neskromný cíl nahradit alespoň na proseminární úrovni úvod do epigrafické metodiky a praxe pro výuku epigrafiky na nejrůznějších stupních. Díky svému praktickému a převážně deskriptivnímu zaměření ovšem nesupluje nějaký systematický disciplinární přehled. Chybí v ní pojednání historického vývoje a vědního kontextu disciplíny, vývojové pojetí velké části prezentované faktografie i mnoho dalšího. Autor vychází ze svých zkušeností při vysokoškolské výuce, zejména v rámci oboru kulturněhistorická regionalistika na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně. Jeho absolventi mimo jiné pravidelně nacházejí a jistě i v budoucnu budou nacházet svoje uplatnění právě v památkové péči. Dále by tato publikace měla být doporučenou literaturou při kurzech dalšího vzdělávání pracovníků památkové péče, pořádaných každoročně ústředním pracovištěm Národního památkového ústavu v Praze.

Práce vychází z aktuální evropské epigrafické metodiky a věcných poznatků, reflektujících výsledky současného evropského bádání. Orientuje se zejména na epigrafickou metodiku německo-rakouského projektu *Die Deutschen Inschriften*, který svým materiálovým záběrem (princiálně středoevropský materiál do roku 1650), pojetím interdisciplinárního katalogu, exaktností přístupu a dlouhodobou „masovou“ prověřeností v praxi nejlépe odpovídá potřebám českého bádání. Tyto poznatky jsou sumarizovány a přizpůsobeny pro aplikaci „laika“ v praxi památkové péče. Základním krédem autora je přesvědčení, že velká část metodických a faktografických problémů je u běžného „každodenního“ nápisového materiálu zvládnutelná relativně rychle osvojením si sumy základních strukturovaných poznatků. Řešení ostatních otázek je, pokud je to možné, produktivnější svěřit specialistům. Těm je ovšem nutné problém předložit s alespoň rámcovou znalostí věci, která umožní optimálně cílené konkrétní dotazy na základě vhodně zpřístupněného materiálu při zachování přehledu o celkovém kontextu věci.

2. PRINCIPY, ZÁSADY, ZÁKLADNÍ POJMY

Základní epigrafická metodika a faktografie je v této publikaci představena na příkladu specializovaného epigrafického katalogu připravovaného podle již zmíněné v Evropě vedoucí německé a z ní vycházející české metodiky (*Die Deutschen Inschriften, Corpus inscriptionum Bohemiae*). Epigrafický katalog představuje v rámci svého věcného, teritoriálního a časového záběru optimální způsob zpracování daného nápisového fondu. Tímto zpracováním se rozumí nejen vyčerpávající evidence a deskripce, nýbrž i primární vyhodnocení všech podstatných vnějších a vnitřních znaků každého nápisu i zachyceného nápisového souboru jako celku, což nutně předpokládá interdisciplinární přístup. Takový způsob výkladu problematiky umožňuje strukturované seznámení se se všemi běžnými problémy, s nimiž pracovník památkové péče ve své praxi může přijít do styku.

Výklad začíná představením struktury epigrafického katalogu, pokračuje metodickými pokyny a faktografií k jeho jednotlivým částem a končí detailnějším pohledem na některé podstatné dílčí problémy ve formě metodických a faktografických exkurzů. Autor si je ovšem vědom, že praxe památkové péče přináší vesměs jiné úkoly než zpracovávání specializovaných epigrafických katalogů. Z tohoto důvodu jsou následně formulovány principy smysluplné redukce představených „maximalistických“ požadavků na zpracování nápisů pro práce a úkoly primárně neepigrafické, tedy především pro práce zaměřené na nositele nápisů, jejich evidenci, deskripci a analýzu. Zvláštní pozornost je pak věnována specifikům památkové ochrany nápisových artefaktů a problematice terénní praxe včetně obrazové dokumentace nápisů.

Práce předpokládá u uživatelů základní znalosti v oblasti památkové péče, problematiky uměleckohistorické a znalost zásad historické heuristiky. Řada problémů je zde proto naznačena jen v hrubé kontextuální zkratce či je výklad opomíjí zcela.

Dříve než přejdeme k představení epigrafické metodiky na příkladu specializovaného katalogu nápisů, je třeba vymezit věcný záběr našeho výkladu. Předpokladem pro to je objasnění několika základních pojmů.

Epigrafika (též epigrafie; pojmy užívané jako označení disciplíny od 1843) je vědou o nápisech, která se zabývá jejich zpřístupňováním a interpretací. Tradičně bývají z přímého zájmu epigrafiky vyčleňovány nápisy reprodukovatelné (například kachle) a nápisy na artefaktech, které jsou objektem zájmu specializovaných disciplín (numismatika, sfragistika a další). Toto rozdělení však nelze považovat věcně za zcela oprávněné. Na zmíněné skupiny lze aplikovat stejnou metodiku přístupu jako na „pravé“ epigrafické památky, a to i s vědomím jejich specifik. Epigrafika jako autonomní historická disciplína sleduje fenomén nápisu ve všech relevantních kulturněhistorických souvislostech, ve své „pomocné“ funkci pak zpřístupňuje nápisové prameny pro další bádání.

V této souvislosti bývá tradičně řazena mezi takzvané pomocné vědy historické, i když by jí svou pomocnou vědou mohly oprávněně nazývat i dějiny umění. Dělení disciplíny je možné provádět podle kulturních okruhů, navenek prezentovaných zejména písmem (epigrafika latinská, řecká, hebrejská, arabská, čínská a tak dále), a také podle chronologického vymezení (například v rámci latinské epigrafiky – antická, takzvaná křesťanská, středověká, novověká). Dělení není zcela konsekventní a je ovlivněno jak pragmatismem, tak kulturněhistorickým kontextem. Antická epigrafika je kupříkladu na jedné straně studována jako jednotu epigrafiky latinské, řecké, etruské, maloasijské a papyrologie, na straně druhé je z ní do jisté míry násilně vytrhována takzvaná epigrafika křesťanská, tedy nápisy 2.–6. století n. l.

Středověká a novověká epigrafika, na rozdíl od svého etablovaného antického protějšku (nápisy jsou zde hlavním a často jediným autentickým písemným pramenem a jejich funkční spektrum je mnohem širší), byla dlouho na pozadí zájmu, v současném období je jí však v Evropě věnována pozornost, která otevírá široké perspektivy interdisciplinární spolupráce s různými obory (obecné dějiny, dějiny umění, dějiny sociální, kulturní a hospodářské, pomocné vědy historické, jazykověda a další). Předmětem našeho výkladu je **epigrafika latinská**, a to ve smyslu kulturního okruhu prezentovaného navenek latinským písmem bez ohledu na jazyk konkrétního nápisu. Nápisy dalších kulturních okruhů, se kterými se na našem území můžeme setkat, v první řadě památky hebrejské, musíme přenechat specializovaným disciplínám. Teritoriálně je tato práce zaměřena na užší středoevropský materiál, s ohledem na kontext západní a jižní Evropy. Chronologicky bude kromě středověkého a novověkého materiálu na některých místech rámcově zmíněna i problematika epigrafiky antické a takzvané epigrafiky křesťanské. Je to z důvodu sice proměnlivého (srovnej období pozdního středověku s renesancí) a typově i sociálně diferenciovaného, ale stálého vlivu na materiál postantický, tedy i český.

Nápis je objektem zájmu epigrafiky, jehož přesná vědecká definice není bezproblémová a nelze mluvit ani o jednotnosti. V následujících řádcích se proto o nějakou „totální“ definici nebudeme pokoušet, ale spíše upozorníme na různé možnosti přístupu k tomuto problému a jejich meze. V definicích, vycházejících z antické epigrafiky je vesměs akcentováno kritérium trvanlivosti materiálu, monumentality, veřejného provedení – „publicité“, popřípadě i většinou neliterární povaha. To ovšem nezahrnuje celé spektrum především postantických nápisů (například textil není trvanlivý a i trvanlivost kamene v exteriéru je jistě pouze relativní, drobné zlatnické práce nejsou monumentální, existují i nesporně literární nápisy, zvony, privátní šperky či destičky z rakví nejsou veřejně přístupné a tak dále). Základní definice německého bádání (R. M. Kloos) vnesla do pojmu nový moment, a to zdůraznění faktu, že nápisy jsou vytvořeny silami a metodami, které nenáleží školskému, písařskému ani kancelářskému prostředí. Užívají se zde tedy zvláštní nástroje a pracovní postupy, které neovládá standardně vzdělaný člověk, ale naopak řemeslník-umělec, ve starším období často negramotný. Z tohoto

faktu pak vychází řada interpretačních specifik nápisového materiálu jako písemných a zároveň i hmotných uměleckých pramenů. Této jinak směrodatné definici nápisu je možné vytknout problematickou zařaditelnost spontánních nápisů typu *dipinti* a *graffiti* (viz níže). Obecnou definici nápisu nelze rovněž vztáhnout pouze k vyhotovení na takzvaných archeologických psacích látkách, tedy látkách, které nejsou primárně určeny pro psaní, protože i paleografické psací látky (pergamen, papír, papyrus, voskové tabulky) přinášejí mnohdy památky, které se svým charakterem blíží „standardním“ nápisům (popsané papírové role doprovázející *castra doloris*, transparenty, informační tabule a podobně). Rezervovaně je nutné se stavět k dalším, porůznu se objevujícím specifikacím, jako k neúnosně relativnímu kritériu omezeného prostoru pro písmo (A. Biernat) a podobně. Nejednotné je i historické označování nápisu, přičemž význam jednotlivých pojmů se v průběhu času mohl i zcela zásadním způsobem změnit. Pojem *inscriptio* označoval původně akt popisu – značku či titul knihy, pro nápis v epigrafickém smyslu se stal běžným teprve od 16. století. Od roku 1694 se vyskytuje i pojem *epigraf* (z řečtiny). Z historických „proměnlivých“ pojmů lze zmínit *epigram*, v antice obecně užívaný pro nápis, později redukovaný na určitý literární útvar, či původně mnohem šíře užívaný pojem *titulus*, jehož význam se později redukoval na doprovodné nápisy obrazových cyklů, popřípadě na *titulus crucis*. Nejen pro sepulkrální nápisy kdysi téměř obecně užívaný výraz *epitaphium* má dnes význam nepoměrně užší, zcela vymizel i způsob zástupného označování nápisu technikou vyhotovení odvozenou od sloves (*scriptum*, *caelatum*, *inscriptum*) a takto by bychom mohli pokračovat dále.

Nositel nápisu (užívá se i pojem nosič nápisu) je objekt, který fyzicky nese nápis, nápis je tedy vyhotoven na jeho povrchu či v jeho materiálu. Nositelem nápisu se principiálně může stát jakýkoli hmotný artefakt anebo objekt živé či neživé přírody, architekturou počínaje a lidskou kůží (tetování) konče. Právě v úzké fyzické, funkční a obsahové propojenosti s hmotnou památkou tkví největší specifikum nápisů oproti jiným typům písemných pramenů a toto spojení je rovněž určujícím faktorem ve vztahu k teorii a praxi památkové péče.

Kategorizace nápisů není dosud etablována ve smyslu obecněji přijímaného vnitřního rozdělení středověkých a novověkých nápisů. Dosavadní klasifikace někdy směšují v jedné rovině různá kritéria dělení, nejčastěji pak podle nositelů nápisů (na stavbách, zvonech), s kritérii technickými (nápisu na malbách) a funkčními (nápisu náhrobní). Nejlogičtější se jeví, i přes určitou těžkopádnost, oddělení těchto kritérií a na nich závislé „paralelní“ klasifikace, jak je podal I. Hlaváček. Podle něj můžeme vymežit dělení nápisů:

A) podle způsobu (techniky) zhotovení: 1. tesáním či řezáním, 2. rytím, 3. odléváním, 4. malováním, 5. vnášením do omítek, 6. skládáním do mozaik, 7. psaním či škrábáním na zdech, 8. tkaním či vyšíváním;

B) podle materiálového hlediska: 1. kámen, 2. dřevo, 3. textil, 4. kov, 5. omítky a zdi, 6. opracovaná hlína, 7. sklo, 8. kůže, a další;

C) podle primárního umístění: 1. stavby, a to jak vně, tak uvnitř – a) samo-

statně, b) jako doprovod pevně fixovaných uměleckých děl (zejména náhrob-
níků), 2. zvony, 3. terén (hraniční kameny, kamenné kříže, volně stojící plasti-
ky a podobně), 4. mobiliář, 5. produkty uměleckého řemesla včetně sériových
výrobků, 6. textový doprovod samostatných uměleckých děl, 7. nápisy ryze
literárního charakteru, tedy nápisy nikdy reálně epigraficky neprovedené;

D) podle obsahu: 1. literární, 2. historický (pamětní) a) s datací, b) bez chro-
nologických údajů (další dělení je možné na obecně historické a personalis-
tické), 3. právní, 4. doprovodné, tedy slovní doprovod uměleckého či umělec-
kořemeslného díla, pokud není vázáno na konkrétní osoby.

Pro úplnost a srovnání můžeme uvést obvyklou klasifikaci antických latin-
ských nápisových památek (zkráceně podle M. Schmidta): 1. kalendáře, fasti,
protokoly, 2. instrumenta publica, 3. votivní nápisy (tituli sacri), 4. nápisy na
počest (tituli honorarii), 5. stavební nápisy, 6. náhrobní nápisy, 7. dipinti, graf-
fiti a psací tabulky, 8. drobné nápisy (instrumentum domesticum). Klasifikace
odráží praktický přístup, ale již na první pohled je patrná její nejednotnost.

Základními zájmovými okruhy teoretické a praktické epigrafiky jsou nápisová paleografie, zkoumání jazyka a formuláře, zkoumání vztahu nápisu a jeho nositele a konečně ediční a katalogizační praxe.

3. EPIGRAFICKÝ KATALOG

Jak již bylo předesláno, metodika a faktografie jsou v knize představeny na příkladu specializovaného epigrafického katalogu, který představuje optimální způsob deskripce a primární interpretace nápisového fondu. Příklady z tohoto katalogu jsou v metodické příručce vysazeny menším písmem. Pro účel této práce slouží jako **metodické a faktografické východisko**, tedy poskytuje možnost strukturovaného seznámení se se všemi běžnými problémy, s nimiž se pracovník památkové péče ve své praxi může setkat. Uvedené poznatky je pak ve smysluplném výběru a redukci možné aplikovat na jakékoli zpracování nápisů.

3.1. Materiálové, typové, teritoriální a chronologické vymezení

Materiálově typologické vymezení zpracovávaného podkladu vychází z výše uvedené definice nápisů (kapitola 2.). Nejsou zde, pokud pro to není zvláštní důvod, zachyceny nápisy reprodukovatelné, rozmnožované mechanickou cestou, jako nápisy na mincích, medailích, pečetích, knižních vazbách a keramice, které jsou vesměs objekty bádání specializovaných disciplín. Mohou však být využity jako srovnávací materiál. Samostatně stojící iniciály a monogramy, čísla či písmena obsahující kamenické, mistrovské nebo domovní značky mohou být v katalogu podány, pokud nejsou součástí rozsáhlejšího nápisového doprovodu daného nositele, souhrnně jako příloha, případně v závislosti na kvantitě i jako jednotlivá katalogová hesla. Pozornost důsledně věnujeme letopočtům, které vesměs konkrétně datují stavební části, respektive fáze tvorby objektů, a jsou na rozdíl od řady signatur jednoznačně bez zvláštních znalostí interpretovatelné. Ze sféry zájmu nesmí rovněž, i přes zdánlivou okrajovost, vypadnout spontánní nápisy typu graffiti a dipinti.

Kromě zaměření na epigrafický materiál obecně je samozřejmě možné v závislosti na účelu daného katalogu i užší vymezení, například na nápisy sepulkrální či zvonové. Epigrafický katalog by měl zachycovat běžně nejen primárně, nýbrž i sekundárně dochované nápisy (viz kapitolu 3.4.). Deperdita, tedy pouhé zmínky či hypotézy o zaniklých nápisích bez dochování textu, mohou být zmíněna v úvodní části, zásadně však ne mezi katalogovými záznamy.

Nápisy mimo latinský kulturní okruh, v našem prostředí zejména nápisy židovské, nejsou předmětem zájmu, zachycována jsou však jednotlivá nelatinská (v praxi zejména řecká a hebrejská) písmena, slova či fráze v jinak dominantním latinském nápisovém doprovodu (viz kapitolu 4.2.). Mimo zájem epigrafického katalogu stojí rovněž nápisy literární, a to ve smyslu literárního produktu (fiktivního nápisu), bez doloženého či předpokladatelného reálného vyhotovení na nositeli nápisu.

Při vymezení **teritoriálním** se snažíme orientovat na nějaký historický nebo častěji současný administrativní celek. Dalším vymezením může být město či

určitý stavební objekt a podobně. Souvisejícím kritériem je vztah zpracovávaných artefaktů k vymezenému regionu. Můžeme zvolit kritérium soupisu děl, které se v době zpracování fyzicky nacházejí v daném teritoriu či objektu, což v památkové péči nastává častěji. Dále můžeme zvolit kritérium kulturněhistorické souvislosti s kontextem teritoria či objektu. Tím na jedné straně vyloučíme třeba recentní importy (orientační hranicí je horní chronologická hranice zpracovávaného materiálu, například poválečné svozy mobiliáře), na straně druhé však musíme při tomto přístupu systematicky zohlednit artefakty, které se fyzicky v současné době nacházejí mimo zpracovávané teritoriální vymezení, ale z daného prostředí pocházejí či k němu mají jiný přímý vztah. Příkladem může být zpracování rozptýlených produktů místních zvonářských a kamenických dílen. Zpracování muzejních, galerijních i jiných sbírek a jeho kvantitativní úplnost záleží na konkrétní situaci v dané lokalitě, na vztahu sbírek k městu či regionu a podstatnou měrou i na zvládnutelnosti ve vymezeném čase.

Po teritoriálním vymezení je nutné stanovit kritéria pro vymezení **chronologické**. U všeobecných soupisů je dolní časová hranice dána nejstarším dochovaným postantickým nápisem. Horní hranice je určena na jedné straně kvantitativní zvládnutelností, na straně druhé kvalitativní výpovědní homogeností vybraného materiálu. Moderní epigrafické katalogy mají horní hranici svého zájmu nasazenou různě. Například francouzská epigrafika je tradičně zaměřena převážně mediévisticky, k čemuž ji opravňuje široce dochovanější starší materiál. Základní národní korpus je omezen rokem 1300. Naopak země, kde je primárně dochovaný starší materiál spíše vzácností, mají možnost své plošné soupisy vést například až do konce 18. století, jako třeba bádání polské. U teritoriálně omezených soupisů pak určení horní, případně i dolní hranice závisí nejen na výpovědní hodnotě a kvantitě fondů, nýbrž i na funkci daného katalogu. Pokud není užitelně určeno jinak či pokud není zohledněn nějaký historický mezník, je vhodné materiál v maximálně možné úplnosti zpracovávat do poloviny 17. století. Do jisté míry samozřejmě umělá hranice cca 1650 umožňuje v úplnosti zachytit zásadní rané novověké rozšíření materiálu nižších sociálních vrstev a zároveň na snesitelnou úroveň redukovat kvantitu novějšího materiálu. Zmíněným dějinným mezníkem se rozumí historický fakt s rozhodujícím dopadem na nápisový fond (požár zpracovávaného města či objektu a podobně). To je přístup i německorakouského podniku *Die Deutschen Inschriften*. Především v českém prostředí se zdá být smysluplné k tomuto základnímu vymezení přidat výběrově podle předem daných kritérií i mladší materiál alespoň do konce 18. století, přičemž u profilujících skupin nápisů, jako jsou nápisy sepulkrální, kampanologické a monumentální-pamětní se může jednat i o výběr fakticky stoprocentní. U těchto skupin nelze přitom navíc počítat s nějakým explozivním kvantitativním nárůstem (po výrazném rozmachu od 40. let 16. století se od konce 17. století sepulkrální památky stávaly opět relativně exkluzivní záležitostí, fond novověkých kampanologických památek byl zdecimován válečnými rekvizicemi a podobně). Praxe památkové péče bude ovšem vždy akcen-

tovat vyšší horní chronologickou hranici, v ideálním případě až do památkově „uchopitelné“ současnosti.

3.2. Katalogový záznam

Nejdůležitější částí epigrafického katalogu je vlastní katalogová část. Jeden katalogový záznam tvoří s níže uvedenými výjimkami formálně i obsahově související nápisový doprovod jednoho nositele. Přináší kromě vlastní transkripce nápisového textu další údaje k nápisu a jeho nositeli a jejich primární interpretaci. Struktura záznamu (viz přílohu 7.3.) je kompromisem mezi požadavkem co nejpevnější struktury poznatků na straně jedné a flexibility zpracování na straně druhé.

Záhlaví umožňuje základní orientaci, pro zvýraznění je odděleno od ostatního textu linkami a skládá se ze tří částí:

Pořadové číslo (vlevo), *základní lokalizace* (ve středu), *datace* (vpravo).

Další část katalogového záznamu má zejména zprostředkovat základní představu o nositeli, využitelnou pro primární interpretaci nápisového doprovodu a umožnit jeho identifikaci a lokalizaci. V jednom odstavci souvislého textu jsou postupně stručnou formou prezentovány následující body:

Nositel nápisu / druh nápisu – pojmenování a případné konkrétní určení; *blížejší lokalizace*, případně původní umístění a *osudy*; *popis* – tvar, materiál, výzdoba; *nápis* – pozice, rozsah a technika zhotovení; *stav*, *poškození*; *pramen pro transkripci a eventuálně i další popis* (u sekundárně dochovaných nápisů).

Na zvláštní řádce následují:

Základní rozměry nositele, *výška písma*, *druh písma* a *odkaz na vyobrazení v příloze* (pokud je k dispozici).

Přepis nápisového textu, graficky odlišený od ostatního textu (odsazením a/nebo stylem písma).

Komentář: Datum, znaky (erby), umělec či řemeslník, popřípadě další autorské či dílenské určení, paleografický komentář a další komentář k nápisu a jeho obsahu včetně prosopografických údajů a podobně v závislosti na výpovědní hodnotě nápisu.

Prameny a literatura.

Poznámkový aparát.

3.3. K obsahu a metodice zpracování

Katalogový záznam

Pokud nápisový doprovod sestává z více nápisů, jsou jednotlivé nápisy a údaje, které jim nejsou společné, uvozeny v rámci katalogového záznamu

A), B), C) a dále. V mimořádných případech je možné použít souborný katalogový záznam, zahrnující typologicky stejné nápisy – nápisové doprovody stejných a vzájemně souvisejících nositelů – nebo nápisy stejného typu v jednom objektu, které nejsou formálně vázány na svého nositele, neboť by roztržštěním do samostatných katalogových záznamů hrozila ztráta přehlednosti. Jednotlivé části (nápis) tohoto záznamu a údaje, které jim nejsou společné, jsou uvozeny v rámci katalogového záznamu I), II), III) a dále.

Raně novověký náhrobník nese vlastní sepulkrální nápis okolo desky A) a dále sentenci a biblický citát v horní polovině B). Galerie tří společně vzniklých barokních sousoší zdobící most je sdružena v jednom katalogovém hesle, jednotlivá sousoší jsou značena jako I), II), III), pokud jedno sousoší nese více nápisů (nápisových kartuší) jsou tyto nápisy dále uvozeny A), B), C) a tak dále.

Záhlaví

Záhlaví obsahuje pořadové číslo (vlevo) – k němuž je v případě zaniklých nápisů zpracovaných zcela podle sekundárního dochování připojen křížek a v případě souborného hesla písmeno S. U nápisů dochovaných alespoň zčásti se křížek primárně nepřipojuje, uvádí se však u nápisů, jejichž fyzickou existenci nelze v současné době pozitivně ani negativně prokázat (například místo předpokládaného umístění nápisu je v době zpracovávání katalogu objektivně nepřístupné a nápis je zpracován podle sekundárního dochování). Katalog je řazen chronologicky. Pokud je v nápisu uvedeno datum, je pro jeho zařazení, s vědomím nutnosti občasně tolerance (například u sepulkrálií mírná diference mezi uvedeným datem úmrtí a datem zhotovení artefaktu) určující. Výjimku tvoří případy, kdy je tato diference evidentně výraznější. Zařazení je pak provedeno na základě epigrafické analýzy, uměleckohistorického datování nositele a historického kontextu. Zvláštní případy jsou individuálně vysvětleny v poznámce nebo komentáři. Nápisu sporné a blíže chronologicky nezařaditelné jsou uvedeny jako appendix na konci katalogu. Prioritu má přesné datování. Při uzavřeném datování je nápis řazen na závěr daného období. Pokud je známa konkrétní dolní či horní hranice období vzniku nápisu, řadí se konkrétní záznam za či před příslušný rok.

Datování druhá polovina 15. století za rok 1499 a před 15. stoletím, časové rozmezí 1486–1506 za rok 1506 a podobně.

V případě, že se nápisový doprovod skládá z více částí, které vznikly v časovém odstupu, je zařazen celý pod datum odpovídající fyzickému vzniku nositele nápisu, to znamená vesměs pod datum starší. Na místě mladšího nápisu je v katalogu proveden odkaz formou záhlaví bez zvláštního pořadového čísla s následujícím názvem nositele či typu nápisu a odkazem na příslušný úplný katalogový záznam (viz kat. č. 20). Stejným způsobem postupujeme v případě potřeby i u sdružených katalogových hesel, která jsou v rámci katalogu zařazena na místo nejstaršího nápisu (složky) s odkazy na místech nápisů mladších.

Náhrobník byl zřízen při úmrtí osoby X, roku 1542, v roce 1610 byl připojen nápis k úmrtí osoby Y, katalogový záznam zachycující oba nápisy bude zařazen k roku 1542 a v záhlaví

budou uvedeny oba roky. K roku 1610 bude uveden odkaz. Pokud byl ovšem náhrobník zřízen u příležitosti úmrtí druhé osoby v roce 1610 a nápis k úmrtí osoby X je retrospektivní, bude celý artefakt zařazen pod rok 1610.

kostel sv. Ducha	1610
------------------	------

Náhrobník, viz kat. č. 34

Základní lokalizace (uprostřed) – bližší určení v rámci katalogem zachyceného celku. U katalogů věnovaných regionu se uvádí obec (část obce) a případně i objekt, u měst objekt, u objektů jejich část a podobně. Směrodatné je dnešní administrativní členění, s historickým je nutné se vyrovnat v dalších oddílech katalogu.

Datace (vpravo) – s použitím běžných zkratk. V případě nápisového doprovodu více časových vrstev nebo souborného hesla jsou uvedena všechna data, pod kterými se na příslušných místech katalogu na daný záznam odkazuje. Pokud je přesné datum vzniku artefaktu známe z jiných zdrojů, uzavírá se do kulatých závorek. 1546

(1546) je přebírán z jiného zdroje než z nápisového textu:

počátek 16. století = cca 1500–1510

konec 16. století = cca 1590–1600

polovina 16. století = cca 1540–1560

kolem 1600 = cca 1590–1610

po 1530, před 1567, 1544–1546 = známé termíny post (ante) quem či časové rozmezí

1. polovina (1. čtvrtina, 1. třetina) 16. století a tak dále

1567 (?) datace je sporná

25	Horní Lhota, kostel sv. Václava	1542
48+	kostel sv. Štěpána	1610
355	ambit	1498, (1499), 1505

Při určení datace se setkáváme s řadou problémů a ne vždy, pokud vůbec, je možné se orientovat podle data uvedeného v nápisovém textu. K této problematice více v části 4.2. U nápisů nedatovaných je nutné nápis i nositele podrobit běžné analýze všech jejich vnějších a vnitřních znaků. U vlastního nápisu nám poskytne oporu jeho písmo, jazyk a formulář včetně datace, u nositele pak ikonografie a stylový rozbor. Bezpodmínečně nutný je i pohled na historický kontext vzniku, který často poskytuje relativně přesné údaje včetně mezníků post/ante quem.

První odstavec po záhlaví

Tato část katalogového záznamu má především zprostředkovat základní představu o nositeli, využitelnou pro primární interpretaci nápisového dopro-

vodu, a umožnit jeho identifikaci a lokalizaci. Nenahrazuje tedy specializovaný uměleckohistorický katalog. Při určování nositele a jeho popisu je používána standardní česká uměleckohistorická terminologie. U některých artefaktů je možné na část popisu rezignovat, protože je principiálně dán (například tvar a materiál zvonu je dán funkčností jako zvukového nástroje – zde popisujeme pouze výzdobu). Vícekrát se vyskytující prvky, jejichž názvosloví variuje, je nutné pojmenovávat jednotně. Popis (údaje vlevo, vpravo) se provádí z pohledu pozorovatele, a to včetně pořadí znaků. Pouze vlastní blason podléhá heraldickým zvyklostem, to znamená popisu z hlediska nositele štítu. Případná osobní a místní jména jsou uváděna v české modernizované podobě, pokud to není možné, pak v podobě originálu. U nositelů, kde technika či umístění nápisu vyplývá automaticky z jejich charakteru (například u zvonu reliéfně litého z negativní formy, u nápisové pásky v rámci nástěnné malby černě malované písmo na bílém podkladu a podobně), jsou speciální údaje podány vešměs pouze tehdy, když jde o odchylku od daného standardu. V ostatních případech jsou tyto údaje důsledně uváděny (u náhrobníků vtesaný nápis, reliéfní nápis, reliéfní nápis v zahloubeném nápisovém poli a podobně). Stejná zásada platí i pro průběh a orientaci nápisu (například u náhrobníku je příslušný údaj uváděn jen tehdy, pokud se nejedná o počátek nápisu v levém horním rohu a o patu písma směřující dovnitř desky). V jednom odstavci v souvislém textu jsou postupně stručnou formou prezentovány následující body:

Nositel nápisu – pojmenování a případné bližší určení. Zvláštní pozornost je třeba věnovat typologii sepulkrálních památek (viz kapitola 4.4.). Ostatní typy nositelů nepřinášejí ve své většině závažnější terminologické problémy.

Náhrobník, epitaf, krycí deska tumbly osoby XY, zvon, oltář, křtitelnice, kalich, prsten, nástěnná malba, obraz, nadpraží a tak dále.

V případě, že pojmenování nositele nápisu nemá dostatečnou vypovídací schopnost (nápis přímo na architektuře a další) či nositel nápisu není znám (sekundární dochování pouze textu), je oddíl uveden slovem nápis s přidáním bližším určením.

Memoriální nápis, konsekrační nápis, nápis na..., náhrobní nápis osoby X a podobně.

Jména osob (například u sepulkrálií) se uvádějí v moderním pravopisu, více osob zastupuje jméno rodiny, predikát, popřípadě pouze jméno hlavní osoby s dodatkem.

Krycí deska hrobky rodiny Petráčků, epitaf Jan Smiřického ze Smiřic a jeho dětí a podobně.

Bližší lokalizace, případné původní umístění a osudy.

Zasazen v jižní vnější stěně sakristie, původně v podlaze hlavní lodi (náhrobník), ve věži kostela, do roku 1917 ve věži kostela sv. Jindřicha (zvon), v depozitáři muzea, inv. č. 1756, nalezen při archeologickém výzkumu objektu X (prsten), ve zvonici u kostela, válečná rekvizice 1917 (sekundárně dochovaný zvon) a podobně.

Popis – tvar, materiál, výzdoba.

Deska z bílého mramoru, v ploše postava zemřelého v plné zbroji, levá ruka se opírá o helmicu na podstavci se znakem, pravá svírá meč... (figurální náhrobník), deska z pískovce, v dolní polovině ve vavřínovém věnci znak, v horní... (znakový náhrobník).

Nápis – pozice, rozsah a technika zhotovení.

V horní polovině vtesán nápis, reliéfně v zahlobeném nápisovém poli vytesaný nápis A) probíhá kolem desky, nápis B) je vtesán v kartuši při dolním okraji (náhrobníky), kolem čepce probíhá ve dvou řádcích ohraničených linkami nápis (zvon), v levém dolním rohu devítirádkový nápis červenou hlinkou.

Stav, poškození.

Levý okraj ztracen, držadlo odlomeno, dolní část setřená, střed vyšlapán, puklina (zvon) a podobně.

Pramen – u sekundárně dochovaných nápisů údaj pro transkripci a eventuálně i další popis. Užíváme zkrácenou citaci. Stránkové rozsahy se uvádějí v části prameny a literatura katalogového záznamu, plná citace v oddílu prameny a literatura katalogu.

Přepis podle Schallera, přepis a popis podle Dewotyho (1824), přepis podle sádrového odlitku ve sbírce XY a tak dále.

Zvláštní řádka

Na zvláštní řádce po prvním odstavci následují:

v. 120 cm, š. 70 cm, p. 4 cm – gotická minuskula

Obr. 12

a) Základní rozměry nositele

Charakterizují hmotu nositele bez zbytečných podrobností (u náhrobníků výška a šířka, u zvonů vzhledem k ustálenému tvaru zejména průměr a podobně, u nápisů na větších architektonických částech neuvádíme rozměry nositele, ale s upřesňující poznámkou rozměry nápisového pole a podobně). V případě, že nebylo možné rozměry nebo některý z nich pro nepřístupnost nápisu přesně zjistit (nápisová deska zasazená vysoko ve stěně, nástěnná malba, vysoko umístěný epitaf, náhrobník částečně skrytý pod stupni oltáře), je uveden odhad nebo s odkazem na zdroj převzat z literatury, případně je příslušný údaj zcela vynechán. Pokud rozměry nápisového pole neodpovídají proporcionálně výšce písma, můžeme je rovněž uvést. Veškeré míry jsou uvedeny v centimetrech.

v. 136 cm, š. 60 cm, p. 98 cm, v. cca 150 cm, v. 150 cm¹ (1. Poche 1970)

b) Výška písma

V případě svého výskytu je určující litera *n/N*, u minuskulních písem je rozhodující výška středních písmen. Výšky verzálek, případně i celé čtyřlínkové osnovy mohou být, pokud je to nutné, uvedeny zvlášť.

p. 4 cm, p. cca 4 cm, p. 4 (6) cm, p. 4 cm, verz. 6 cm (nebo verzálky v poznámce)

Pokud výška variuje, uvedeme rozmezí a v případě rozdílné výšky řádek nebo celku je popíšeme zvlášť.

p. 6–4 cm, p. 6–4 cm (výška se snižuje směrem dolů), p. 6 cm, 1. ř. 8 cm

c) Druh písma

Označuje se jediným základním termínem. Další doplňující údaje včetně těch k použitým verzálkám jsou věcí komentáře, popřípadě poznámek.

Na našem území se v praxi můžeme setkat s následujícími nápisovými písmy:
Majuskulní (vepsatelné do dvoulinkové osnovy)

- kapitála
- raně humanistická kapitála
- románská majuskula
- gotická majuskula

Minuskulní (vepsatelné do čtyřlinkové osnovy)

- gotická minuskula
- fraktura
- humanistická minuskula
- kurzíva a polokurzíva
- další okrajová písma (zejména goticoantiqua)

Více k jednotlivým písmům viz faktografický exkurz v kapitole 4.1.

d) Odkaz na vyobrazení v příloze (pokud je k dispozici) – k metodice fotodokumentace nápisů viz exkurz v kapitole 5.2.

obr. 12

U souborného hesla či více nápisů v rámci jednoho nápisového doprovodu je v případě rozdílů nutné výše uvedené údaje rozlišit pro I), II), III) a/nebo pro A), B), C).

Přepis nápisového textu

Tato nejdůležitější část katalogového záznamu je graficky odlišena od ostatního textu (odsazením a/nebo stylem). Základním principem epigrafické transkripce je transliterace, tedy fonetický přepis zachovávající veškeré ortografické zvláštnosti originálu. Výjimku tvoří znaky, které neobsahuje standardní česká klávesnice. Nerozlišuje se tedy například u gotické minuskuly či fraktury kulaté (S) a dlouhé (Í) *písmeno* s. Pokud není umístění těchto dvou grafických variant standardní (dlouhé s uvnitř a na počátku slova, kulaté s na konci a jako verzáлка na počátku), je nutná zmínka v poznámce či komentáři. Jednotlivá řecká písmena u *Nomem sacrum* přepisujeme latinskými, například *IHS* – *IE(SU)S*, *XC* – *CH(RISTU)S*. Nápisový text není zásadně nijak upravován a na případné hrubé odchylky či omyly, které i při zachování určité tolerance vybočují z dobových jazykových zvyklostí a ztěžují porozumění textu, je poukázáno v poznámce. Majuskulní nápisy a jednotlivé litery jsou jednotně podány velkými písmeny, minuskulní malými. Na chronogram je poukázáno v komentáři k dataci, vyšší písmena v majuskulních nápisech jsou podle okolností vyznačena poznámkou nebo souhrnně zmíněna v komentáři k písmu, stejně jako velikostně odlišné pasáže textu. To samé platí i pro nadepsaná menší písmena (vesměs koncovky naznačující pád), které graficky reprodukuje pouze u římských číslic (M°CCCC°VIII°). Diakritická znaménka jsou podána v dnešní podobě s případným vysvětlením formou poznámky nebo komentáře k písmu, zejména pak pokud nemají obvyklý tvar (tečka či čárka nad i, háček nad u a podobně) a funkci.

Text je podán průběžně, přičemž původní řádkování či jiné členění naznačují pomocné znaky, v odůvodněných případech i poznámkový aparát a komentář. *Scriptura continua* je přepisována s oddělením jednotlivých slov, její výskyt je ovšem zmíněn v komentáři k písmu nebo, v případě použití pouze v části textu, v poznámkách. Oddělovací znaménka zastupuje jednotně tečka na úrovni základní linky podle jejich variabilnosti s případnou poznámkou či sumární zmínkou v komentáři k písmu, úvodní křížek se ponechává. Veškeré zkratky jsou důsledně rozváděny. Pokud to není možné, je na tento fakt poukázáno poznámkou s vysvětlením. Enklávy a překřížení jsou vyznačeny pouze připojenou poznámkou, stejně jako nadepsané menší litery.

V textu jsou dále použity následující **pomocné znaky**:

a) *Závorky*

(abc) rozvedení zkratk – *d(omi)n(u)s*, znaménko krácení odpadá, zvláštnost jeho tvaru a aplikace mohou být zmíněny v poznámce či souhrnně v komentáři

[...] přibližný počet ztracených písmen zastupují tečky – *d[...]aus*

[---] přibližný počet ztracených písmen nelze zjistit nebo chybí část nápisu – *ve[---]aus*

[abc] ztracený text, lze doplnit podle kontextu – *d[omi]nus*

[abc]^a ztracený text, lze doplnit podle jiného zdroje (sekundární dochování, předloha textu – bible, církevní otcové, hymny a podobně) s odkazem na zdroj za doplněným textem – *Martina S[sewczika]^a 1561* (a. podle Fialy 1941)

< ... > úmyslně ponechané volné místo (například v dataci u náhrobníku, zhotoveného za života zemřelého) – *Leta Panie 15 < > vmrzel pan*

<abc> dodatečně doplněný text (viz výše), dodatečně úmyslně zničený text (například *damnatio memoriae*) s eventuálním odkazem na poznámku – *Leta Panie 15 <88, 5. Mage> vmrzel pan*

b) *Další*

/ konec řádky, u nápisu po obvodu desky její rohy, ve zvláštních případech (přerušení textu znakem nebo jinou výzdobou, ohyb nápisové pásky) je připojen odkaz na poznámku s bližším vysvětlením

// přechod na další nápisové pole, kartuš a podobně s případným odkazem na bližší vysvětlující poznámku

= / = originální rozdělovací znaménka slov všech tvarů

ab nexus literarum (ligatura), styk oblouků písmen, například u gotické minuskuly, se nijak neoznačuje

Pokud je některý z uvedených znaků výjimečně přímo součástí nápisového textu, musí být připojena vysvětlující poznámka. Sporné je často doporučované vyznačení problematicky čitelných a poškozených písmen tečkou pod základní linkou. Kromě obtížnosti takového vyznačení při psaní v počítači je

nutné vyzdvihnout přínosnost zásadního rozlišení čitelných písmen (i přes jejich případné poškození), která se přepíše běžným způsobem a písmen nečitelných (i když fragmentárně dochovaných), jež lze prezentovat jako ztracený text v hranatých závorkách. Spekulace o jejich doplnění je pak záležitostí textově kritických poznámek.

Veškeré ostatní informace, poznámky, doplňky editora a další zde neuvedené zvláštnosti a problematická místa se zpřístupňují formou textově kritické či věcné poznámky, případně v komentáři.

Komentářový oddíl

Datum

Je zde uváděno rozvedení jiného než průběžného datování, tedy datování podle církevního a římského kalendáře. Oddíl by měl obsahovat také upozornění na zvláštnosti datování, u neúplně dochované datace pokus o její zpřesnění.

Znaky (erby)

Heraldická výzdoba je pojednávána v závislosti na významu pro interpretaci nápisu a jeho nositele. U znaků s přímým vztahem k nápisovému textu je uvedeno jejich určení i zkrácený popis, ovšem při zachování základních pravidel heraldického blasonu. Klenot s příkrývadly je podán pouze tehdy, neopakuje-li znamení, respektive barvu ze štítu, nebo pokud tvoří jedinou zachovanou část ztraceného znaku. U ostatní znakové výzdoby je popsáno pouze určení znaků bez blasonu. Když je to možné, je ve všech případech doplněn odkaz na literaturu, v první řadě pak na obecně dostupné standardní práce, obsahující většinou i plný popis či vyobrazení. Tento způsob zachycení doprovodných heraldických památek je dán snahou o zachování primárně epigrafického charakteru katalogu, v němž by se jinak u části objektů úplnější heraldické zpracování kvantitativně neúměrně rozrostlo.

Umělec či řemeslník, případně další autorské či dílenské určení.

Uvádí se jméno, základní údaje, odkazy na základní literaturu a další práce této osoby v katalogu. V případě více prací stejného umělce jsou o něm údaje v katalogu jen u nejstaršího díla, u dalších je zapsáno pouze jméno a odkaz.

Paleografický komentář

Obsahuje bližší popis písma, upozornění na jeho zvláštní znaky a upozornění na srovnávací materiál.

Další komentář k nápisu a jeho obsahu včetně prosopografických údajů ke zmiňovaným osobám v závislosti na jejich důležitosti ve vztahu k nápisu.

Konfesní problematika. Historický kontext. Umělecko-historický kontext. Jazyk, metrum, formulář. U uváděných osob je odkazováno na další výskyty jejich jmen v katalogu. Další eventuální komentář k nositeli nápisu (restaurační zásahy, umělecko-historická hodnota a další).

Pokud to vyžaduje srozumitelnost a souvislost výkladu, je možné některé části komentáře spojit, či naopak více diferenciovat.

Prameny a literatura

Tato část katalogu obsahuje v chronologickém pořadí přehled nejdůležitějších pramenů a formou zkrácené citace i literatury k nápisu a jeho nositeli. Úplný přehled použité literatury následuje v závěru práce. Aplikují se obecné zásady citování odborné literatury a pramenů s přihlédnutím k požadavku konkrétního nakladatelství. Prameny a literatura k některým konkrétním otázkám, objevujícím se v popisu nebo komentáři, mohou být uvedeny pouze v poznámkách.

Poznámkový aparát

Slouží k zaznamenání textově kritických (a, b, c a dále) a věcných (1, 2, 3 a dále) poznámek podle zásad vědecké práce. Mimo jiné musí být důsledně prováděna identifikace biblických citátů i citátů z církevních otců a klasických autorů, identifikace a určení méně běžných osobních a místních jmen, pokud již nejsou předmětem komentáře, a křížové odkazy mezi jednotlivými katalogovými záznamy.

3.4. Zvláštnosti zachycení sekundárně dochovaného nápisu

Katalogový záznam sekundárně dochovaného nápisu je označen křížkem u pořadového čísla v záhlaví a první část textu pod záhlavím musí končit poukazem na zdroj pro přepis textu nápisu a případně i na další popis nositele (příklady viz kapitolu 3.3.). Katalogový záznam má principiálně stejnou strukturu a obsah jako katalogový záznam primárně dochovaného nápisu, kvantita a kvalita poskytovaných údajů závisí na výtěžnosti pramenů sekundárního dochování a na jejich správné kritické interpretaci (viz kapitolu 4.3.). Údaje, které z pramenů druhotného dochování nelze zjistit, vynecháváme, údaje přes kritické vyhodnocení sporné zanášíme, na hranice jejich objektivity však upozorníme v komentáři a poznámkách.

Vlastní text nápisu je v tomto případě edicí zdroje, který jsme, v případě existence více dochování, vybrali jako nejbližší původnímu, a odchylky v dalších dochováních jsou záležitostí zejména textově-kritických poznámek. Je nutné se vyvarovat spekulativních rekonstrukcí přímo v přepisu textu, které jsou pro uživatele katalogu zbytečně zavádějící. Podněty pro rekonstrukci je možné uvést v komentářovém oddílu a v poznámkách. Při úpravě textu sekundárního dochování používáme stejných zásad jako při editaci původních nápisových textů. Pokud je některý z používaných znaků součástí již sekundárního dochování (například jsou-li v sekundárním dochování rozvedené zkratky v kulatých závorkách), poukážeme na to v poznámce nebo při důsledném uplatňování sumárně v komentáři.

3.5. Doprovodné části

Úvodní část

Katalogu musí být předeslána úvodní část. Její struktura a rozsah závisí na reálné výpovědní schopnosti konkrétního zachyceného fondu. Zpracované nápisy musejí být ve zvláštní kapitole zasazeny do kulturněhistorického kontextu daného regionu a v následujících kapitolách mají následovat souhrnné poznatky o vnitřních a vnějších znacích zachycených nápisů (písmo, nápisový formulář, vztah nápisů a jejich nositelů a podobně). Rovněž je nutné vyrovnat se s prameny a dosavadní literaturou, zejména pak s prameny sekundárního dochování. Povinnou částí je také úvodní zdůvodnění materiálového záběru katalogu a shrnutí katalogizačních zásad, které umožní každému uživateli okamžitý přístup ke shromážděným informacím.

Při zpracování této části si musíme uvědomit její účelovost ve vztahu ke kontextu epigrafického katalogu. Historický přehled tedy nemůže suplovat regionálně-historickou monografii na základě původního pramenného výzkumu a není třeba se bránit kritické kompilaci. Žádoucí je ovšem akcentování vztahu historického kontextu k nápisovému fondu, a to i za cenu uvedení či neproporcionálního zdůraznění některých jinak nepříliš podstatných faktů.

Rejstříky

Orientaci umožňují rejstříky, které vycházejí z katalogové části a odkazují přímo na čísla jednotlivých záznamů. Zpracování rejstříků se řídí obecnými zásadami historických prací. Požadavky na vnitřní diferenciaci stoupají s počtem zachycených nápisů a závisejí na výpovědní hodnotě fondu. Rejstříková část velkých epigrafických katalogů bývá poměrně rozsáhlá. Níže uvedený seznam možných rejstříků je pouze orientační, v praxi se setkáváme s rozšířenou i redukovanou podobou.

Přímo z nápisového textu vychází rejstřík místních a osobních jmen; iniciál a monogramů; označení stavu, povolání, titulů, čestných titulů a příslušnosti k řádu; příbuzenských vztahů; svatých a biblických osob; ustálených rčení a devíz.

Z poznámkového aparátu vychází rejstřík citátů – biblických, z církevních otců, klasických autorů a podobně.

Z dalších údajů katalogového záznamu vychází rejstřík lokalizací (podle záběru katalogu objektů, sídel a tak dále); nositelů nápisů; druhů písma; znaků; ikonografie; stavu dochování; chronologický přehled a další.

Z celého katalogu pak rejstřík umělců a řemeslníků; užitých jazyků.

Obrazová příloha

V katalogu shromážděný materiál je v rámci technických a finančních možností dokumentován co nejúplněji fotografickou přílohou. Katalogové zá-

znamy se odvolávají na přílohu a popis obrázků v příloze obsahuje odkaz na katalogové číslo. K zásadám epigrafické obrazové dokumentace viz kapitulu 5.2.

Přehled literatury a pramenů

Zde jsou uváděny plné bibliografické citace v katalogu zkráceně citovaných prací podle obecných citačních zásad historických prací.

3.6. Zásady redukce údajů pro publikace památkové péče

Pracovník památkové péče se ve své praxi jen výjimečně, pokud vůbec, dostane před úkol zpracování epigrafického katalogu. Toho zde bylo využito, jak již bylo v úvodu řečeno, jako základu strukturovaného představení hlavních problémů zpřístupnění epigrafického materiálu. Pokud máme řešit úkol zpracování nápisů v primárně neepigrafické práci a zejména pak v pracích věnovaných nositelům nápisů, musíme výše prezentované údaje smysluplně redukovat směrem k přijatelnému kompromisnímu řešení.

Pokud práce poskytují místo pro úplný přepis nápisového textu, zůstává základním imperativem aplikace všech výše uvedených zásad epigrafické transkripce. Právě zachovávání několika málo snadno osvojitelných zásad je nejlepším příkladem možnosti dosažení maximálního efektu při zprostředkování výpovědní hodnoty nápisu či nápisového fondu. Nejednotná transkripce je největším nedostatkem například řady jinak pracných lokálních soupisů, různých dokumentací a podobně. Níže uvedené minimální údaje k nositeli i nápisu samotnému budou v závislosti na typu práce buď „volnou formou“ vyplývat z jejího textu, nebo je bude nutné prezentovat souborně jednotnou formou:

- typ nápisu/nositele
- časové určení (datem z nápisu či podle kontextu)
- lokalizace
- stručný popis nositele
- technika, umístění a písmo nápisu + výška písma
- přepis nápisu
- případná literatura a prameny

Prostor pro největší redukce poskytuje samozřejmě speciální komentářový oddíl, který lze i zcela vypustit a interpretaci ponechat na recipientovi práce.

V praxi se můžeme často setkat s potřebou velice stručné prezentace rozsáhlejšího památkového fondu určité lokality či objektu, kde se není možné podrobněji věnovat jednotlivostem a již vůbec ne předvedení úplných nápisových textů. Před výběrovým zpracováním je nutné upřednostnit kvantita-

tivně úplné představení fondu i za cenu minimálních údajů o každém z nich. Například u sepulkrálních památek v určitém objektu upřednostňujeme výčet pod základní lokalizací (v *presbytáři, při jižní stěně lodi, v předsíni a podobně*) s uvedením alespoň typu památky, časového určení, jazyku a písma (*náhrobník Václava ze Sulic († 1546) s latinským nápisem kapitálou*). Pokud není z typu nápisu v kombinaci s kontextem implicitně jasný jeho obsah (*dedikační, autorský*), je nutné jej shrnout (*memoriální nápis vztahující se k přestavbě věže*), totéž platí i pro techniku nápisu. I takto stručné údaje umožní při znalosti kontextu utvoření alespoň základní představy o fondu a jsou pro uživatele vodítkem pro případná podrobnější studia originálu.

Celkově lze k problému říci, že aplikace zdravého úsudku zde vzhledem k nepřehlednému množství variant primárně neepigrafických prací znamená více než sebesofistikovanější metodické vodítko.

4. FAKTOGRAFICKÉ A METODICKÉ EXKURZY

Tato část práce není ničím víc než v úvodu prezentovaným souhrnem několika dílčích věcných exkurzů bez nároku na nějaký systematictější pohled na epigrafickou problematiku jako takovou. Kritériem výběru materiálu pro níže uvedený soubor poznatků byl kromě tematické závažnosti především v úvodu práce formulovaný názor autora na diferenciovanou produktivitu osvojování si té či oné epigrafické faktografie z hlediska praktické aplikace nespecialistou.

4.1. Nápisová paleografie

Problematika nápisové paleografie je po výše rozebraných edičních a katalogizačních zásadách druhým z tematických okruhů, kde lze při recepci relativně malé sumy poznatků alespoň na základní bázi úspěšně vyřešit velkou část úkolů z praxe památkové péče. V tomto případě se jedná o čtení, základní typové určení, deskripci a primární interpretaci, tedy rámcové časové, místní a popřípadě i kulturněhistorické kontextuální zařazení nápisového písma, pokud se ovšem nevyskytuje problematický případ, který je produktivněji konzultovat se specialistou.

Nápisová písma vesměs vycházejí ze svých rukopisných a později i tiskových protějšků. Podstatné rozdíly tak nejsou v jejich formě, ale spíše v prioritách a časovém horizontu jejich užívání. Písma převzatá z knižní oblasti (psaná a později i tištěná) na vrcholu svého vývoje nemají v okruhu nápisovém již větší potencial další evoluce, což problematizuje jejich využití jako datovací pomůcky. Písem primárně nápisových, která v této oblasti vznikla a také se dále výrazně vyvíjela, je menšina. V našem prostředí se jedná zejména o vývojovou linii od kapitály přes románskou až po gotickou majuskulu. Předpokladem přesnějšího chronologického datování památek na základě těchto písem je ovšem důkladná znalost obecného a zejména teritoriálního srovnávacího materiálu – což je problém vzhledem k neutěšenému stavu plošného zprístupnění nápisů často jen obtížně řešitelný.

Specifický rys nápisových písem spočívá ve způsobu provedení nástroji a metodami cizími okruhu vlastních ideových tvůrců nápisů. To až na výjimky předpokládá existenci mezičlánek provádějícího umělce-řemeslníka, ve starším období i negramotného. I při takzvaných spontánních nápisech typu graffiti a dipinti, kde tento mezičlánek chybí, zanechává nezvyklý podklad pro psaní na produktech jinak školených tvůrců své stopy.

Časový horizont nejčastěji se vyskytujících nápisových písem v užší střední Evropě s akcentováním Čech a Moravy představuje následující tabulka. Majuskulní písma jsou naznačena velkými, minuskulní malými písmeny. Upozornit

je nutné zejména na fakt, že až do pokročilého 15. století dominovalo s výjimkou přechodových období v nápisové oblasti vždy jedno písmo. Naopak v pokročilém novověku koexistovala ve střední Evropě tři běžně užívaná písma. Zvláštní postavení má s přesahy oběma směry 16. století, kde dožívala starší pozdně středověká písma, objevovala se nová písma novověká – ať již vycházející z humanistického kontextu, či z „domácí“ tradice – a vše bylo doplněno „přechodnými“ písmi, určitými slepými uličkami vývoje, reflektujícími snad nejlépe toto období hledání nových nápisových písem.

	10. st.	11. st.	12. st.	13. st.	14. st.	15. st.	16. st.	17. st.	18. st.
KAPITÁLA	→						←		
ROMÁNSKÁ MAJUSKULA			↔						
GOTICKÁ MAJUSKULA				↔					
RANĚ HUMANISTICKÁ KAPITÁLA							↔		
Gotická minuskula					↔				
Fraktura							←		
Humanistická minuskula							←		

Vzhledem k tomu, že chronologický kontext naznačuje výše uvedená tabulka, budeme jednotlivá písma představovat v zájmu ulehčení jejich praktického rozpoznávání podle formálních kritérií. Základním dělením nejen nápisových, ale i psaných písem je rozdělení na písma majuskulní do dvoulinkové osnovy a minuskulní vepsatelná do osnovy čtyřlinkové:

ABCDGP

majuskulní

abcdgp

minuskulní

Majuskulní nápisová písma

Kapitála

Jako monumentální písmo římské antiky byla ve své archaické fázi převzata již zřejmě v 7. století př. n. l. z řecké oblasti prostřednictvím Etrusků. Toto písmo se v 1. století př. n. l. diferencovalo na scripturu *monumentalis* (*capitalis quadrata*), hlavní nápisové písmo, dále na méně výpravnou kapitálu aktuárskou (*scriptura actuaria*) s jejím ekvivalentem v knižním písmu – kapitálou rustickou – a konečně na užitkové a až na výjimky typu grafiti a dipinti nenápisové písmo – majuskulní takzvanou starší římskou kurzívou, nahrazenou ve 4. století n. l. minuskulní mladší římskou kurzívou. V témže století k původním jednadvaceti písmenům republikánského období nově přibýlo řecké *Y* a *Z*. Dnešního počtu pětadvaceti písmen dosáhla kapitála až v období postantickém – teprve v 10. století n. l. vzniklo *W* ze dvou jednoduchých *V* a až v 17. století se definitivně odlišilo *U* od *V*, předtím se jednalo pouze o dvě rovnocenné grafické varianty pro obě hlásky. Rovněž varianty *I*, *J* jsou postantického původu.

Kvadrátní kapitála v klasické podobě je vyrovnané elegantní geometrické písmo, vytvořitelné prakticky pomocí pravítka a kružítka. Jeho základní podoba nevykazuje žádný zřetelný vývoj a novější varianty byly způsobeny spíše rozdílnou úrovní tvůrců, teritoriálních zvláštností, módním vlnám a podobně. Písmo vykazuje zřetelné rozdíly mezi vlasovými a stínovanými tahy zapříčiněné zesilováním přechodových oblouků a výraznými serify. Poměr výšky k šířce je principiálně 1 : 1, z estetických důvodů jsou ovšem prováděna některá písmena užší či širší. Rovněž u dvoupatrových písmen neleží dělicí linka vždy v geometrickém, nýbrž v optickém středu. Písmena *O*, *Q*, *C* jsou komponována do kruhu, *M* je kónické se střední částí protaženou k základní lince, *P* je otevřeno, *E* a *F* mají přibližně stejná břevna, případně střední trochu kratší, *K* vykazuje krátká ramena, *cauda Q* je nasazena na kruhu. *Nexi literari* a *enklávy* se téměř vůbec nevyskytují, dělení textu je nepravidelné nebo se používá *scriptura continua*. V 1. století n. l. se začal nepravidelně objevovat akcent (*apex*) znamenající přirozeně dlouhou slabiku, později ale mizel. Písmena jsou na rozdíl od řeckých tesána do ostrého úhlu. Aktuárská kapitála byla užívána nepoměrně řídkěji, a to zejména v méně monumentálních a náročných typech nápisů, jakými byly zákony a listiny, nápisy v bronzu (vojenské diplomy), nápisy malované a další. Jedná se o písmo lehčí, volnější, méně pravidelné s užším modulem. Nezřídka se vyskytují i různé kombinace výše zmíněných písem.

V pozdní antice prošla kapitála určitými změnami. Od 4. století n. l. do ní pronikaly formy známé z řecké epigrafiky, které do značné míry odpovídaly tvarům dnešním: *E* s krátkým středním břevnem, *M* s kolmými břevny a krátkým středním dílem, *K* s dlouhými rameny a zejména typické „křesťanské“ *A* se zalomeným středním břevnem či mohutným břevnem horním (oblíba ze symbolu alfa, omega), méně *A* uncíální a pseudouncíální. Serify ustupovaly, písmo bylo celkově užší, lehčí a hravější, částečně méně pečlivě provedené. Zvětšil se podíl aktuáry, byl viditelný i vliv kurzívy.

Kapitála zůstala i hlavním epigrafickým písmem *raného středověku*. Předkarolinské období 7.–8. století bylo v oblasti psaných písem obecně doménou takzvaných „národních písem“. V nápisové oblasti zůstala ovšem užívána stále kapitála, i když v mnoha regionálně i schopnostmi autorů podmíněných variantách. Zatímco ve vedoucích oblastech Říma či Ravenny se stále udržovala antická písmová tradice, v méně vyvinutých oblastech, zejména v Zápálí, docházelo k degradaci, deformaci a průniku cizích elementů do stále ještě principiálně kapitálního písma. Signifikantní pro tuto dobu byly hranaté formy (například *B, C, D, G, O*) a prodlužování dřívků, respektive celková vertikalizace. Ke zlomu tohoto vývoje došlo reformami Karla Velikého. Oblast psaného písma ovládla karolinská minuskula a vrátily se klasické formy scriptury monumentalis. Již v 10. století byl ovšem tento typ narušen postupně silícím přílivem unciálních a hranatých forem a celkovým poklesem kvality a pečlivosti zpracování. Jedenácté století přineslo ve vyspělých oblastech nový styl písma, charakterizovaný silnou vertikalizací a stíněním obrazu písma. Velmi oblíbené byly *nexi literari*, enklávy a různé formy překrývání se sousedních písmen. Unciály ustupovaly, a s oblibou se naopak užívaly hranaté formy. Od druhé poloviny 11. století se ovšem písmo začalo opět rozšiřovat, ligatury a enklávy byly potlačeny, stejně jako hranaté formy. Opět se setkáváme s unciálními typy. Písmo se stalo volnějším, vyváženějším a jasnějším.

Novověká kapitála je písmem, které pokračovalo v tradici klasické římské scriptury monumentalis. Díky své výraznosti, symetričnosti a přijatelným nárokům na kvalitu řemeslného vyhotovení a samozřejmě díky zázemí antické písmové tradice, šířené již masově knihtiskem, se stala záhy vedoucím nápisovým písmem evropského novověku. Z místa znovuzrození, z humanistické Itálie 15. století, kde se ve Florencii objevovala již od druhého desetiletí, v Římě a dalších italských městech jen o málo později, se postupně dostala i do zaalpské oblasti. Zde se výrazněji prosadila na přelomu 15. a 16. století, před polovinou 15. století se vyskytovala jen ojediněle (například Basilej 1432). Pro rozšíření ve střední Evropě měla velký význam humanistická centra, jakými byly například na jihozápadě Augsburg a na jihovýchodě korvínovská Buda. První výskyty kapitály u nás byly vázány na katolickou a humanismu otevřenou Moravu přelomu 15. a 16. století. V Čechách došlo k vskutku masovému rozšíření až od 40. let 16. století. Kapitála prošla jako hlavní nápisové písmo novověku bezpochyby určitým vývojem ze své renesanční podoby přes podobu barokní po formu klasicistní. Rané kapitální nápisy 15.–17. století vykazovaly ve střední Evropě jen v menší míře případů přísné konstrukční principy svého antického vzoru. Vývojové změny počínaly ve tvarech jednotlivých liter, zejména pak litery *A*, v utváření patek, různém důrazu na kontrast vlasových a tučných tahů a především v posunu osy stínu směrem k vertikalitě. Je však otázkou, zda takové změny opravňují vytváření pojmů renesanční, barokní či klasicistní kapitály jako samostatných typů písma. Jestliže pomíneme dnes již naprosto zřejmou problematiku souběžnosti vývojových stupňů písma s uměleckohistorickými obdobími, nemožňuje současný stav zpřístupněné materiálové základny a epigrafického bádání

vůbec seriózní posouzení reprezentativnosti takových změn ve vztahu ke konkrétním obdobím s eliminací regionálních, dílenských a individuálních faktorů. V současné době se zdá být alespoň prozatím nejlepším řešením použití univerzálního označení kapitála. V každém případě je však nutné odmítnout ničím neodůvodněné zavádění pojmů typu barokní, respektive i renesanční majuskuly nebo obecnějšího pojmu humanistické nápisové majuskuly. Majuskula je technický pojem označující písmo vepsatelné do dvoulinkové osnovy, a tudíž nepoměrně širší než kapitála. Jako kapitálu, samozřejmě s příslušnou doplňující specifikací, je ve většině případů nutné označit písmo i v 17. století. Zejména v jeho poslední třetině a v první polovině 18. století se vyskytovaly tvary, které byly silně ovlivněny kurzívou a sloužily jako zvýrazňující prvek některých pasáží nápisových textů, nebo jako samostatné verzálky.

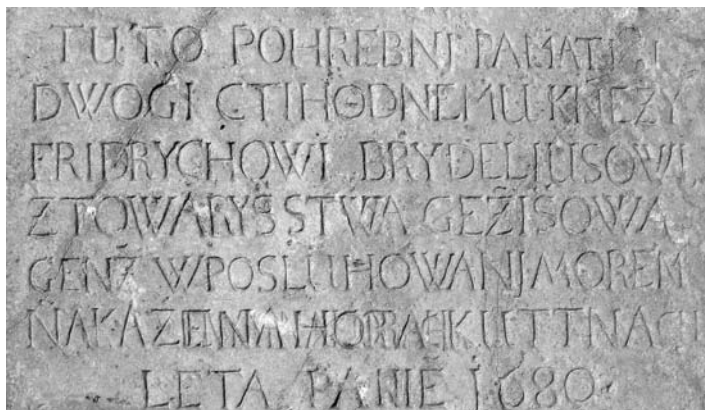

Obr. 1. *SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS / IMP(ERATORI) CAESARI DIVI NERVAE F(ILIO) NERVAE / TRAIANO AVG(VSTO) GERM(ANICO) DACICO PONTIF(ICI) / MAXIMO TRIB(VNICIA) POT(ESTATE) XVII IMP(ERATORI) VI CO(N)S(VLI) VI P(ATRI) P(ATRIAE) / AD DECLARANDVM QVANTAE ALTITVDINIS / MONS ET LOCVS TANT[IS OPER]IBVS SIT EGESTVS*•
Řím, Trajánův sloup, 113.

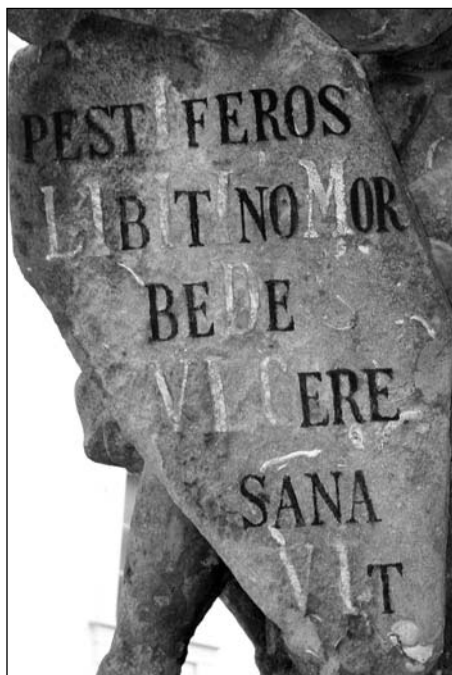
Obr. 2. *TVTO LEZII TIELO OSWIC / NE KNIEZNY A PANNY PAN / ZIOFIE KNIEZNY TIESSINSK / KTEREZ GEST POCHOWA / LETA PANIE / M D XXXXI*•

Pardubice, kostel sv. Bartoloměje, epitaf, 1541.

Obr. 3. TUTO POHREBNJ PAMATKU I DWOGI CTIHODNEMU KNEZY I FRIDRYCHOWI BRYDELIUSOWI I Z TOWARYŠSTWA GEŽIŠOWA I GENŽ W POSLUHOWANJ MOREM I NAKAŽEN NA HORACH KUTTNACH I LETA PANIE 1680•

Kutná Hora, kostel sv. Barbory, epitaf, 1701, detail.

Obr. 4. PESTIFEROS / LIBITINO MOR / BE DE / VICERE / SANA / VIT
 Kutná Hora, Mariánský sloup, 1715, detail, částečně recentně obnoven.

Raně humanistická kapitála

Takto lze, i když ne zcela jednoznačně označit v zásadě kapitální písmo s některými vědomými manýristickými retrospektivními a „nelatinskými“ prvky. Projevují se zejména ve tvarech takzvaného epsilon *E*, retrogradního *N*, takzvaného byzantského *M*, tedy *M* ve tvaru *H*, z jehož břevna vybíhá dolů krátký dřík, zleva otevřeného *D*, „křesťanského“ *A* s prolomeným středním a vesměs výrazným horním břevnem (typický tvar pro pozdní antiku), mandlovitého *O* a v prohnutí středu dříků či břeven ve tvaru polovičního nodu, zejména u liter *I* a *N*. Dále se objevují ojedinělé minuskulní tvary, pozdně gotická oddělovací znaménka ve tvaru routy, s vybíhajícími a stáječícími se vlasovými tahy a podobně. Typická je velká variabilita a individuálnost vytváření, výše uvedené zvláštní tvary se vyskytují pouze výjimečně v plném rozsahu. Nezřídka se setkáváme s hraničními případy, kdy je již nutné mluvit spíše o kapitále s ojedinělými výše zmíněnými prvky. Kořeny tohoto písma je třeba hledat v humanisticky naladěné Itálii 15. století, odkud se od 30. let přes různé fantazijní abecedy a akcidenční písma rukopisů a raných tisků dostalo do epigrafické oblasti. Jeho středoevropským centrem bylo jižní Německo. Výrazné zastoupení má například i v českém prostředí, kde se objevovalo od konce 15. století. Písmem jsou často provedeny nápisy na malířských a řezbářských dílech a signatury; to jsou nápisy, kde sami umělci měli při volbě relativně nejvolnější ruku, nevyhýbá se ovšem ani tesaným nápisům monumentálním. Rozšiřovalo se v zásadě souběžně s první fází novověké kapitály a proto, pokud o něm mluvíme jako o písmu přechodném, pak ve smyslu přechodného období od středověku k novověku, nikoliv ve smyslu předstupu k novověké kapitále. Časový horizont užívání raně humanistické kapitály končí kolem roku 1550. Později se objevovaly již jen některé výše zmíněné zvláštní tvary v jinak kapitálních nápisích.

Obr. 5. Typické tvary raně humanistické kapitály.

Obr. 6. LADISLAVS•DE•BOZKOWICZ ET•NIGROMONTE•DOMINVS•I CASTRI•HVIVS•ME•FECIT•SVB•ANNO•DOMINI•1•4•9•2•

Moravská Třebová (okres Svitavy), zámek, portál, 1492.

Obr. 7. WYLEM • Z PERNSSSTAYNA • A NA • I HELFENSSTAYNYE • ET CETERA • LETAM • M°V°XIX°.

Pardubice, kostel sv. Bartoloměje, portál, 1519.

Románská majuskula je písmo vzniklé prohlubováním vývojových tendencí kapitály ve 12. století. Převažuje kapitální tvarosloví, ovšem se stále sílícím podílem a rozšiřujícím se repertoárem unciálních (unciála vznikla ze starší římské kurzívy, byla jinak písmem téměř výhradně rukopisným) a dalších kulařtých tvarů (k dřívě se vyskytujícím *D, E, H* přistupují *A, M, N, T, U*. U některých tvarů se naopak vyskytují vysloveně hranatá provedení, zejména u *C* a *s*. V dalším vývoji se prohlubovala tendence k elegantnímu provedení a zdobnosti, v pokročilé fázi k plošnosti provedení a uzavírání některých písmen. Ligatury a enklávy postupně ustupovaly. Pravoúhle nasazované kýlovému zesilování konců dřívků a břevien. Toto písmo se ve střední Evropě rozšiřovalo ve druhé polovině 12. století, ve Francii již před jeho polovinou. V první polovině 13. století přecházelo v gotickou majuskulu (viz níže). Vedle románské majuskuly se vyskytovaly ovšem i čistě kapitální nápisy – v některých oblastech ojediněle, v jiných nápadně často. To je případ i českého prostředí, kde výše specifikovanou románskou majuskulu najdeme pouze výjimečně a velká část dochovaných nápisů až do poloviny 13. století byla provedena principiálně kapitálním písmem.

Obr. 8. + IN GREM[IO] MATRIS •[---]

Praha, Lapidárium Pražského hradu, zlomek tympanonu, 13. století.

Gotická majuskula je prvním písmem, s nímž se v českém prostředí setkáváme pravidelně. Ovládlo téměř výhradně nápisovou oblast ve střední Evropě v období od přelomu první a druhé třetiny 13. století až do poloviny 14. sto-

letí. Ve druhé polovině 14. století pak postupně ztrácelo svou hegemonii ve prospěch gotické minuskuly a po roce 1400 se vyskytovalo v nápisech již pouze výjimečně. Ve větší míře přežívalo pouze v iniciálách a některých speciálních skupinách nápisů, jako jsou zejména nápisy na mincích. Gotická majuskula jako primárně nápisové písmo (v oblasti písma psaného vládlo od doby karolinské písmo minuskulní a majuskula se používala pouze ve funkci vyznačovací a v některých mimořádných kaligrafických rukopisech) prošla zřetelným vývojem.

Jedná se v zásadě o písmo pokračující v tendencích románské majuskuly, které je tvořené kombinací kapitálních, unciálních a dalších kulatých tvarů jiného původu (N a T). Podíl těchto tvarů se postupně zvyšoval, jejich nárůst se ovšem na určité úrovni zastavil a kombinace kapitálních kulatých tvarů, často u jednoho písmene i v rámci jednoho nápisu či dokonce slova, byla vědomým estetizujícím prvkem. Vyvinutá gotická majuskula, pronikla na naše území přibližně v poslední třetině 13. a ve 14. století, se liší od rané fáze zejména plošným „stínovaným“ provedením, zesílením tendence k uzavírání jednotlivých písmen, tendencí k manýristickým a nefunkčním zdobným tahům, velkou variabilitou jednotlivých písmen uvnitř jednoho nápisu a výrazným kyjovitým zesílením konců dřívků.

Obr. 9. Unciální a další kulaté tvary v románské a gotické majuskule.

Obr. 10. Příkladů uzavírání písmen v románské a gotické majuskule.

Obr. 11. Typické prvky gotické majuskuly.

Obr. 12. O(BIIT) GV / TA•FILIA•DOMINI•WEN
/ CEZSLA / I / SEXTI•REGIS•BOHE / MIE
Praha, Lapidárium Národního muzea, ná-
hrobník, 1297.

Obr. 13. •S(ANCTVS) IACOB(VS) MINOR
Strakonice, komenda johanitů, nástě-
ná malba, detail, kolem 1320.

Obr. 14. ISTVM•OPVS SCRIP / SIT MAGISTER AV [---]
Čerín (SR), kostel sv. Martina, nástěnná malba, detail, první polovina 14. století.

Minuskulní nápisová písma

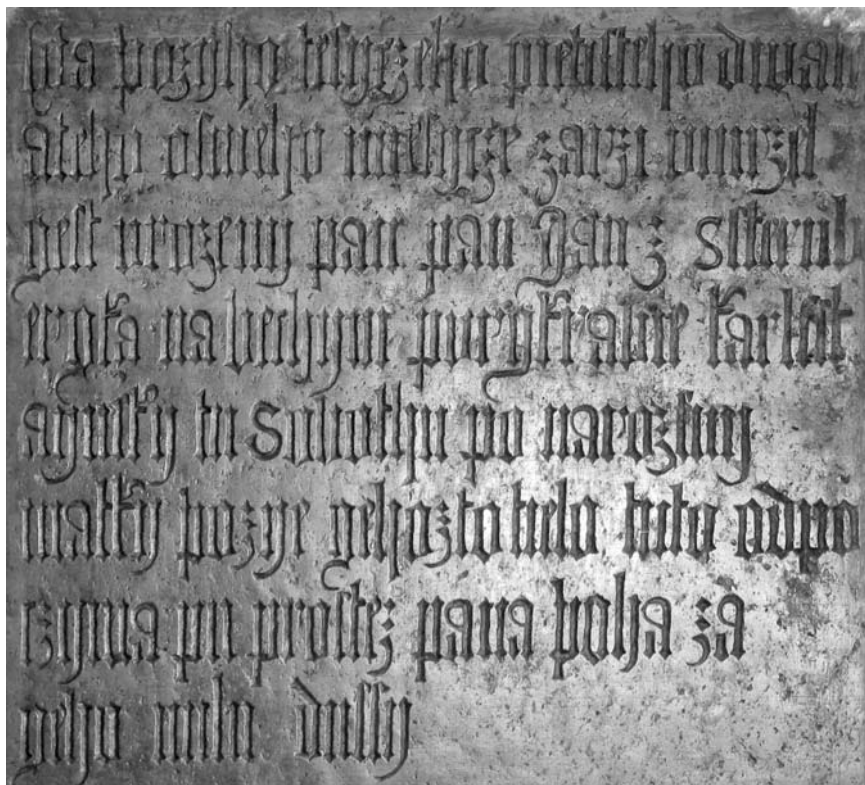
Gotická minuskula je obecně v nápisové oblasti doložitelná již od druhé poloviny 13. století, jedná se však pouze o ojedinělé případy ve Francii a Flandrech, tedy v progresivním regionu, hrajícím podstatnou roli ve vývoji knižní gotické minuskuly z dosud dominantní minuskuly karolinské, který zde lze sledovat již od konce 11. století. Ve větší míře se s nápisovou gotickou minuskulou setkáváme až od poloviny 14. století, kdy postupně, s výjimkou řady italských oblastí, prolamovala hegemonii gotické majuskuly a majuskulního nápisového písma vůbec. Průnik a rozšíření tohoto písma do českého materiálu je přitom relativně časný (na nástěnné malbě ojediněle od 30. let 14. století). Nejkonzervativnější skupinou nápisů jsou v tomto ohledu nápisy zvonové, kde výraznější posun nastal až na přelomu 14. a 15. století. Naopak jednou z nejprogresivnějších oblastí byly nápisové doprovody nástěnných maleb. Gotická minuskula byla do epigrafické oblasti převzata z oblasti písma knižního (*textura*, respektive *gotica libraria / textualis formata*), a to již ve své plně vyvinuté fázi. Z těchto důvodů neposkytuje gotická minuskula tak pevnou oporu pro paleografické datování, jako jí bezprostředně předcházející gotická majuskula, i když jisté vývojové tendence nelze zcela pominout. Typickými znaky starší fáze, pokud vůbec existují, jsou minimální výšková diferenciace písma budící dojem téměř dvoulinkové osnovy, bez kontextu problematicky rozlišitelné *i, l, m, n, u, v*, žádné zvláštní tvary pro verzálky, popřípadě verzálky ve dvoulinkovém schématu. Základním znakem gotické minuskuly je lámání tahů, a to jak oválných, tak přímých, kde se lomení někdy redukuje pouze na zakončení kosočtvercem. V relativně konzervativní podobě přežívalo toto písmo v nápisech až do konce 16. století, přičemž v jeho první polovině ještě dominovalo. Ojediněle se s ním v českém materiálu setkáváme ještě v první polovině 17. století.

Obr. 15. *Hie enthaupt man di chuniginne*•
Jindřichův Hradec, hrad, nástěnná malba, detail, 1338.

Obr. 16. *B(ea)ti mites•q(uoniam) i(psi) l(possideb(un)t t(er)ra(m))*
Kutná Hora, chrám sv. Barbory, svorník, kolem 1500.

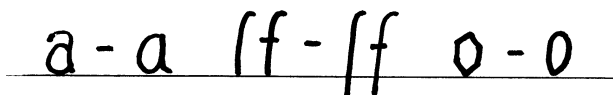

Obr. 17. leta Bozyho tesyczeho pietisteho dwatz / ateho osmeho miesycze zarzi umrzel / gest urozeny pan pan Jan z Ssternb / ergka na bechyni purgkrabie karlsst / aynsky tu Sobothu po narozeny / matky Bozye gehozto tielo tuto odpo / czywa pu prostez pana Boha za gehu milu dussy
Bechyně (okres Tábor), kostel Nanebevzetí Panny Marie, náhrobník, 1528.

Obr. 18. Anno Domini•1•5•2•9
Praha-Nové Město, kostel sv. Jindřicha, stavební nápis, 1529.

Fraktura vychází do značné míry z tradice gotické minuskuly. Genezi nápisové fraktury můžeme sledovat od listinných bastardních písem 15. století přes výpravné tisky počátku 16. století až po její převzetí do nápisové oblasti, stejně jako v případě gotické minuskuly či kapitály, jako již do určité míry vyvinutého písma. Použití fraktury je fakticky vázáno na texty v národních jazycích. Přes své rozšíření zejména v knihtisku však fraktura v nápisové oblasti obecně nedosahovala, mimo jiné i kvůli vyšší obtížnosti řemeslného zpracování, takového významu jako kapitála. Typickými znaky tohoto písma jsou zejména oválné tvary (oproti geometrickému provedení gotické minuskuly), místy plošná profilace, volné vlnovky vycházející z verzálek, ale i z minuskulních tvarů, takzvané sloní choboty, pod dolní linku protažené dlouhé *s* a *f* (v gotické minuskule na základní lince) – jednobříškové a oproti dvoubříškovému v gotické minuskule, mandlovitá forma kulatých tvarů a štěpení horních dotažnic. Přesné vymezení nápisové fraktury je ovšem problematické. Je možné vyjádřit pochybnosti o zařazování písma pod pojem fraktura pouze na základě uvedených znaků bez přihlídnutí k jeho celkovému charakteru, či spíše výrazu. Typické frakturní litery nacházíme i v nápisech, jejichž celkové tvarosloví zcela závisí na gotické minuskule, a naopak. V některých oblastech se v první fázi užívání fraktury setkáváme pouze s frakturními verzálkami v jinak gotické minuskule. Fraktura nepodléhala v nápisech znatelnému lineárnímu vývoji, lze však sledovat řady regionálních i dílenských variant.

Obr. 19. Některé rozdíly gotické minuskuly a fraktury.

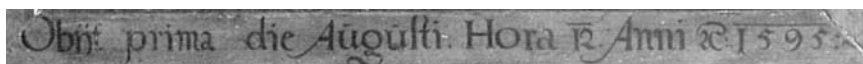
Obr. 20. *Alhie ligt begraben die Ehrn vnd tugent != same fraw Susanna Busin dess Edlen vnd / Vessten Nicolai Buse bai der Röm(ischen) Kai(serlichen) M(aiestät)t / Maximiliani vnd Rudolphi (et) c(etera) Altistae mu / sici geweste ehliche Hausfraw, welche 41 Jar / in dem Ehstandt gelebt, vnd 13 Kinder entzeügt, Praha-Staré Město, minoritský klášter u sv. Jakuba, kaple sv. Anny, epitaf, detail, 1598.*

Obr. 21. Tuto ffigurū na Pamatku Slowutneho P(ana) Karla / Trubky z Rowyn Miesstienyna Stareho Miesta Prazskeho / a wsseho toho rodu dal Gest nakladem swym spraviti / Waczlaw Trubka z Rowyn vlastny Syn Geho Ietha Panie / 1604. zaglste bieDa nekagICIM.

Praha, kostel Panny Marie před Týnem, nástěnná malba, detail, 1604.

Humanistická minuskula se vyvinula v 15. století jako dobře čitelné rukopisné a tiskové písmo (*antiqua*), splňující humanistickou snahu o přiblížení se antickým vzorům, za které ovšem byla v první fázi omylem považována karolinská minuskula. Až do počátku 19. století se užívala pouze pro jazykově latinské nápisy, poté pronikla i do sféry jazyků národních. V napsíkové oblasti se ve střední Evropě vyskytovala jako písmo převzaté z knižního písma před polovinou 16. století, v Čechách spíše až na jeho konci, a nikdy nedosáhla postavení, které by bylo srovnatelné s kapitálou. Kvantitativně zaostávala i za frakturou. Vyznačuje se kulatými oblouky, dřívky bez lomení, písmeny *s* a *f* na základní lince, polouniciálním *d* (s kolmým dřívkem), kulatým *g* a tendencí ke tvoření serifů. Humanistická minuskula rovněž nepodléhá v nápisech lineárnímu vývoji.

Obr. 22. Obit prima die Augusti. Hora 12. Anni 1595.

Kutná Hora, České muzeum stříbra, epitafní nápis, detail, 1595.

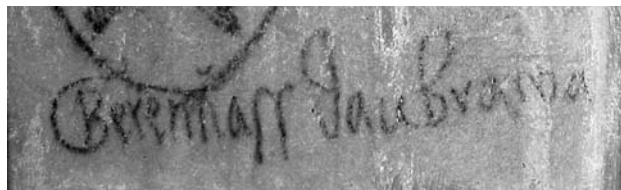
Obr. 23. Erigis in cassum•Dominus ni Juverit•aedes•/ Has Sibl•CaSParVs PVrCCLVs strVXerat / aeDes oCtaVa oCtobrls bls fVlt aXe Dies•

Kutná Hora, Husova ulice, čp. 6, portál, 1606.

Polokurzíva, kurzíva. Částečně (bez systematického propojování jednotlivých jinak spojitě psaných písmen) či zcela spojitě provedené písmo. Kurzívní a polokurzívní písmo se v nápisové oblasti objevovalo pouze výjimečně. Bylo to způsobeno absencí podstatného důvodu pro existenci těchto druhů písma, tedy snahy o časovou úsporu při psaní. Zmíněné druhy písma rovněž neodpovídaly potřebě monumentalitě a výraznosti, ani potřebě snadného řemeslného přenesení do většinou tvrdého materiálu. Doménou kurzívy a polokurzívy tudíž dlouho zůstávala především oblast příležitostných nápisů nemonumentálního a neoficiálního charakteru s technikou vyhotovení relativně blízkou psaní (škrábání, psaní-malování hlinkou, barvou či rudkou a podobně), konkrétně tedy oblast spontánních nápisů graffiti a dipinti, u nichž je narozdíl od ostatních typů nápisů jejich bezprostřední tvůrce zároveň původcem a navrhovatelem. To ovšem vyžadovalo jeho gramotnost, proto se s těmito památkami setkáváme ve starší době relativně málo. V Čechách dosáhly velkého rozšíření v 16. a první polovině 17. století, nepochybně v souvislosti se zlepšováním dostupnosti základního vzdělání (partikulární školy). Obdobná situace byla i v okolních zemích, pochopitelně s určitými časovými posuny, danými konkrétní dobou úrovní obecné vzdělanosti i dochovaností dokladového materiálu.

V oblasti „oficiálních“ nápisů se s polokurzívou a kurzívou, zejména pak v pokročilém novověku, setkáváme například na cínových či olověných destičkách z rakví a v malovaných nápisech, kde jsou jimi provedena označení biblických citátů a další. V baroku začala být polokurzívním tvaroslovím ovlivňována i kapitála, sloužící pro akcidenční zvýraznění jednotlivých slov či frází především v náhrobních nápisech. V 19. století se tato písma užívala v relativně velké míře i ve „standardních“ (například sepulkrálních) nápisech, kde spolu s humanistickou minuskulou a kapitálou vytvářela různé akcidenční kombinace.

Podoba kurzívního a polokurzívního písma v nápisech nutně vychází z písma psaného, je ovšem poměrně často značně modifikována kvůli nutnosti překonávat při rytí odpor tvrdé podložky, případně při malování a psaní její nezvyklý úhel a povrchovou strukturu.

Obr. 24. *Geremiass daubrawa*

Kutná Hory, chrám sv. Barbory, graffiti, detail, 40. léta 16. století.

Obr. 25. *Allhier ruhet die Hochwürdige Mutter Marie / Aetertiae Von der Heyl(igen) Cordula Gebohrne freyin / Malowez Von Chegnow und Winterberg / Geistliche ursulinerin, als zweyte Oberin / deren Ursulinerinen alhier in Kuttenberg*

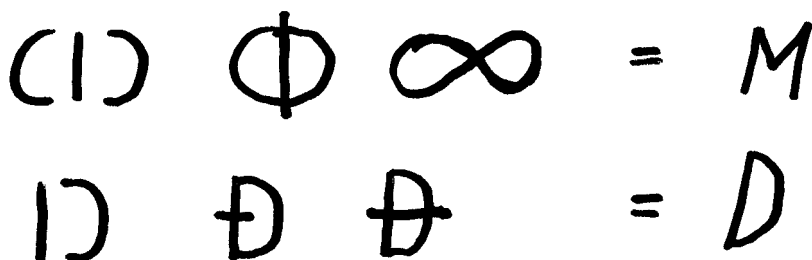
Kutná Hora, České muzeum stříbra, destička z rakve, detail, 1780.

Obr. 26. *Hier ruhet / unsere zärtlich geliebte Tochter / Carolina Turinský / geboren den 23ten Februar 1818 / gestorben den 27ten Februar 1841 / Schlummre sanft / du innigst geliebtes Kind / bis zum baldigen / Wiedersehen*
Praha, Lapidárium Národního muzea, náhrobní nápís, 1841.

Číslice a číselné údaje. Ve středověku a novověku se pro vyjádření číselných údajů používalo vypsání slovy, římské číslice, arabské číslice a různé kombinace výše vedených způsobů (*anno domini millesimo DLI, MDL2* a podobně). Setkáváme se ale naopak i s případy, kdy je číslice využito pro vyjádření slabiky či slova (*8bris = octobris, Xbris = decembris*). Pro praxi památkové péče je nutná nejen znalost některých dnes již neznámých tvarů, nýbrž i povědomost o kontextu a časovém horizontu jejich užívání.

Římské číslice se užívaly a užívají kontinuálně od římské antiky do současnosti. Jsou zaznamenány majuskulními písmeny (*M, D, C, L, X, V, I*) s přiřazenou číselnou hodnotou. Původ není zcela jasný, ale převládá názor, že vznikly z řeckých aspirovaných hlásek, pro které Římané neměli využití (to znamená *fi* pro 1000, *psi* pro 50, *chi* pro 10). Další číslice vznikly dělením grafických tvarů předcházejících (*D, V*) a podobně. Římské číslice mají ve svém historickém vývoji řadu grafických a kompozitních variant odlišných od dnešního úzu. Většina je jich typická pro antiku a v našem prostředí ožívaly jako takzvané novolatinské číslice ve dvou hlavních vlnách, za humanismu a od 17. století (viz obr. 27). Některé dnes neobvyklé tvary naopak vznikaly až v pozdním středověku (*V^c = 500*).

Obr. 27. Příklady novolatinských číslic.

Arabské číslice pocházejí z indického prostředí a sami Arabové je nazývali indickými. Evropa je začala poznávat při svých stycích s arabsko-islámským světem a první recepci můžeme najít ve španělských rukopisech ještě před přelomem tisíciletí. Číslice se však dlouho nepoužívaly k přímému počítání, nýbrž jako vyznačující symboly. K rozšíření větší povědomosti o arabských číslicích došlo až ve 12. století, ale jejich kontinuální užívání ve střední Evropě začalo až od pokročilého 14. století. V epigrafické oblasti se nesporně autentické arabské číslice ojediněle objevovaly prakticky až od cca 80. let 14. století, k výraznějšímu průniku došlo až po polovině 15. století. I ve druhé polovině 15. století ovšem stále ještě silně převažovaly číslice římské a jen zřídka můžeme výskyt arabských číslic v nějakém městě či regionu označit za výrazný. Kolem roku 1500 byly arabské číslice v mnoha regionech již určitým módním prvkem a během 16. století začaly převažovat nad římskými, což se týká

i českého prostředí. Pokud se v nápisech vyskytnou arabské číslice před poslední třetinou 14. století, nejsou prakticky nikdy autentické, což v praxi znamená, že se jedná buď o retrospektivní datování, kopii starší památky, falzum, či špatné čtení.

Grafická podoba starší fáze některých arabských číslic se odlišuje od dnešní, ale vyskytuje se i řada soudobých variant. Kromě zcela odlišných tvarů například číslice 4 je třeba se vyvarovat záměny číslic mezi sebou. V praxi se jedná třeba o záměnu některých tvarů napřímených číslic 5 a 7 (5 má břevno prohnuté, 7 rovné), dále se obecně vyskytuje problém se znázorněním 0, jejíž funkce, jako označení pro nic, z oblasti římských číslic neznámého, byla chápána s rozpaky. Nula se vynechávala, chybně umísťovala, vyznačovala pouze tečkou, používala se pro vyznačování řádů nebo se nadepisovala, arabské číslice se míchaly s římskými a podobně: 01 = 10, 15011 = 1511, 105012 = 1512, 154 = 1504, 152° = 1520, MCCCC83 = 1483, C1 = 101

„Nové“ tvary se postupně prosazovaly po roce 1500 a někdy i s velice výraznými přesahy na obě strany, po roce 1600 se tvarosloví relativně sjednotilo.

Obr. 28. Kutná Hora, kašna z huti Matěje Rejska z Prostějova, 1495. Příklad záměny číslic 5 a 7, v části literatury nesprávně 1497.

Chronogram

Římské číslice nacházejí své uplatnění rovněž v chronogramu. Pod tímto termínem se rozumí nápis nebo jeho kompaktní část, jehož písmena s číselnou hodnotou jsou v součtu využita pro vyjádření letopočtu či jiného číselného údaje (počet zemřelých morem na mariánském sloupu a podobně). Nápis může být latinský i v národním jazyku. Příslušná písmena jsou většinou zdůrazněna velikostí či barvou. Metrický chronogram je nazýván *chronostich*, respektive *chronostichon* nebo *chronodistichon*. Zřídka se vystupují dvojité chronogramy, jejichž součet je nutné pro žádoucí výsledek dělit dvěma. Ve správně sestaveném chronogramu musí být pro výpočet povinně využita veškerá vhodná písmena – římské číslice, znění nápisu tedy muselo být tomuto požadavku přizpůsobeno. Z toho vyplývá například i poměrně časté užívání nestandardních výrazů (*Bell* místo *Glocke*, *Czechiae* místo *Bohemiae* a další),

kteří v konkrétním nápise požadovaný součet umožňují. Lavinového rozšíření se chronogram dočkal v 17. a 18. století, chronogramy starší jsou výjimkou. Otázka nejstarších chronogramů není uspokojivě vyřešena a skutečná existence většiny různě uváděných příkladů je více než sporná. Tradičně uváděný jako nepochybně nejstarší primárně dochovaný chronogram autorský nápis na Gentském oltáři bratří van Eycků (1432) je možná pozdějšího data.

Zkratky

Nápisové zkratky v zásadě odpovídají zkratkám písma psaného a tištěného, rozdíl spočívá spíše v preferencích užívání. Pro bližší seznámení se se zkratkovým systémem je nutné odkázat na snadno dostupné příručky a pomůcky obecné paleografie, uvedené v oddílech 6.1. a 6.2. Níže uvádíme kromě několika poznámek pouze rámcové dělení, výběrový přehled obsahuje příloha 7.2.

Druhy zkratek

suspense – vznikla zkomolením, kdy je vypsáno pouze první písmeno či první písmena slova – *a(nno)*;

kontrakce – vznikla stažením, při němž jsou vypuštěna písmena uvnitř slova – *a(nn)o*;

nadepsání koncovky při vynechání části slova;

tachygrafické znaky – náhrada slova nebo slabiky symbolem.

Viz i *nomina sacra* v části 4.2.

Zkratky bývají, ale ne vždy, označeny **znaménky krácení** různého tvaru, která dělíme na:

všeobecná – s proměnlivým významem;

zvláštního významu (specifická) – s daným významem.

Z čistě praktického hlediska můžeme rozlišovat mezi zkratkami pro školené badatele obecně srozumitelnými *o(biit)*, *d(omi)n(u)s* a podobně a zkratkami, k jejichž interpretaci není nutné specializované školení, ale spíše znalost místních reálií. Typickými představiteli těchto zkratek jsou řady písmen, doprovázející od 16. století a především v baroku církevní (opatské) i šlechtické znaky zejména na stavbách, která jsou počátečními písmeny jména, titulů a epitet příslušných osob. Totéž platí o obdobných nápisech na produktech drobného uměleckého řemesla. Dále se jedná o zkratky, jejichž reprezentanty jsou například v pražských sepulkrálních nápisech hojně užívané *M(estenin)* *N(oveho)* *M(esta)* *P(razskeho)*, respektive *M(estenin)* *S(tareho)* *M(esta)* *P(razskeho)*. Tyto zkratky lze rozvést pouze při znalosti lokální tradice.

V českých i německých textech se v nápisech vesměs zkracuje podstatně méně než v textech latinských. Velká část zkratek jsou zkrácená osobní jména, z dalších pak vynechané *n* či *m*. Část zkratek jsou latinismy – *et c(etera)*, *a(nn)o*, *septemb(ris)*, *i(esus)* *n(azarenus)* *r(ex)* *i(udeorum)* a podobně.

Terminologie písma není v nápisové ani v obecné paleografii zcela ustálena a její kurzorický přehled se vymyká rozsahu a účelu této práce. Upozornit je však třeba na několik základních pojmů:

břevno – preferovaný pojem pro vodorovné tahy (horní, střední, spodní);

cauda – u písmen *G, Q, R* vpravo dole nasazený tah, přímý či zaoblený – stočený;

dotyk oblouků – typický zejména pro gotickou minuskulu;

dřík – užívá se i pojem *hasta*, preferovaný pro svislé i šikmé tahy (levý šikmý, to je zleva nahoře vpravo dolů, pravý šikmý, to je zleva dole vpravo nahoru);

e-caudata – spojení *ae*, v kterém a zakrní až ve formu háčku;

enkláva – jedno písmeno je vepsáno do druhého;

ligatura – spojení dvou či více písmen při kurzívním psaní, kde přinejmenším jedno z nich v důsledku toho změní formu;

nexus literarum – spojení dvou písmen, které má za důsledek společnou část či tah, tradičně se nesprávně užívá i pojem *ligatura*;

oblouk – oválný tvar (horní, dolní);

patka – tradiční české označení pro sporn (viz dále);

překřížení – dvě i více písmen se překřičují;

retrográdní – úmyslně zrcadlově obrácené písmeno;

scriptura continua – spojitě psaní bez oddělování slov;

serify – ozdobné zakončení tahů (viz spory) podle jednotného geometrického principu (antická kapitála);

spory (číslo jednotné sporn) – ozdobné zakončení tahů; příčné tahy, kyjovité zesílení či jiné ozdobné elementy na koncích dříků, břevn a oblouků jsou typické zejména pro majuskulní písma, z minuskulních pak pro humanistickou minuskulu;

stínování – střídání vlasových a tučných tahů či zesilování částí nebo celých tahů písmena, zvláště dříků a oblouků, zesílení části tahu, vesměs podle určitého principu, tedy zesilovány jsou tahy a části oblouků ležící v určitém směru;

střední část – například u písmene *M*;

tironské et – *et* ve formě podobné arabské *7*;

uzavírající tah – tah uzavírající písmeno, typický především pro gotickou a románskou majuskulu;

verzálky – velká písmena užívaná k vyznačení počátků vět, slov, veršů, celých slov, akrostichů, chronogramů, pocházejí buď z jiné abecedy než základní text, nebo ze stejné s vyznačením vyšší výškou či speciální formou.

4.2. Nápisový formulář, jazyk, datace

Konečné znění nápisu sleduje většinou obvyklý dobový **nápisový formulář** příslušné skupiny nápisů. Nápisovým formulářem rozumíme jednak určitou sumu požadovaných údajů v určité posloupnosti, jednak repertoár ustálených vazeb a výrazů od sociálního statutu odvislých epitet a podobně (*Anno domini ... in die ... obiit ... generosus dominus dominus ... cuius anima requiescat*

in pace amen. Hec campana fusa est per dominum ... anno domini ... a obdobné v národních jazycích). Rozbor nápisového formuláře i jen těch nejdůležitějších skupin nápisů by značně překročil rozsah předkládané práce, níže v části 4.4. se proto dotkneme pouze formuláře památek sepulkrálních. Obecně je nutné konstatovat značnou závislost na konkrétním typu nositele nápisu, sociálním a konfesním prostředí a někdy i dílně, sledovat lze pocho-pitelně také chronologickou proměnlivost.

Jazyky v nápisech. S nápisovým formulářem úzce souvisí otázka užívaných jazyků. Ve valné většině teritoriálně českých nápisů se setkáváme se třemi jazyky – latinou, češtinou a němčinou. Latina byla fakticky výhradním jazykem českých nápisů až do pokročilého 15. století a dalších sto let ještě výrazně dominovala. Jedná se tedy o horizont mnohem delší než v písemných pramenech vyprávěcích či diplomatických. Po dočasném ústupu ve prospěch národních jazyků, zejména češtiny, se obnovilo profilující postavení latiny, alespoň u monumentálních nápisů, v baroku. Starší epigrafická latina většinou nijak nevybočuje z poměrně volného ortografického i lexikálního rámce takzvané střední latiny 6.–15. století, která neprodukuje přímo latinu klasickou, ale spíše latinu křesťanských autorů a prvních překladů bible, již kontinuálně obohacuje o společenskou realitu reflektující novotvary a výrazy z národních jazyků. Z hlediska českého materiálu nás nejvíce zajímá středoevropská podoba latiny pozdního středověku. V ortografii se mimo jiné projevovala vzájemným zaměňováním řady hlásek a dvojhlásek, především *ae/oe/e*, *ily*, *ulo*, *el/ile*, *aulola*, *ct/tt*, *il/jg*, *pl/f*, *dial/za*, náslovné *h* mizí, *h* uprostřed slova se mění na *ch*, mezi *mn* se vsouvá *p* a tak dále. V morfologii dochází ke změnám rodu, čísla, podvojnosti skloňování, ke změnám zájmených tvarů, k preferování opisného stupňování, k pravidelnému stupňování i u slov s nepravidelným stupňováním, porušování klasického tvoření adverbii pomocí *-e* (1. a 2. deklinace) a *-iter* (3. deklinace), ke změnám konjugace sloves, ztrátám závaznosti deponentií, ke stupňování gerundiva a k používání složenin beze změny významu slovesa. U syntaxe se setkáváme s řadou pádových odchylek, změnami významu některých zájmen, předložek a spojek, s různými neklasickými vazbami, větším významem předložkových pádů, uvolněním významu časů u sloves, opisnými konjugacemi a tak dále. Latinské nápisy bývají často metrické, převládá hexametř a elegické distichon (hexametř s následujícím pentametrem), u střední latiny hojně užívání rýmu. Klasickou latinu recipovali od pokročilého 14. a 15. století humanisté, jazyk však s sebou stále nesl rezidu latinu střední, nejvýrazněji pak v odborné slovní zásobě.

Čeština se jako epigrafický jazyk objevila, až na některé sporné výjimky, v době pohusitské. Běžněji se vyskytovala až od přelomu 15. a 16. století. Ve 40. letech 16. století pak došlo k doslovnému „boomu“ češtiny, která na dlouho vytlačila latinu z pozice hlavního epigrafického jazyka. Pro nápisy jako písemné památky neoficiálního charakteru je více než pro ostatní druhy písemných pramenů typické tápání mezi spřežkovým a diakritickým pravopisem, často i v témž nápisu. V období od 40. let 14. století do 16. století se v praxi vyskytoval takzvaný mladší spřežkový pravopis, který sice oproti svému

předchůdci zjednodušil psaní, ale pozbyl původní jednotné čtení (například čas – ve starším spřežkovém pravopisu *chzazz*, v mladším *czaSS*). Zavedení rozlišovacích, tedy diakritických znamének nad písmeny se nesoustavně objevovalo už během 14. století. Jako ucelený systém začal být tento pravopis používán od počátku 15. století – podnětem byl traktát *De orthographia bohemica* připisovaný Janu Husovi. Návrh se vžíval dlouho, k určitému sjednocení došlo až v 16. století, kdy byl vytvořen „kompromisní“ pravopis bratrský, jenž byl převážně diakritický se zachováním několika spřežek. Původní tečka nad měkkými konsonanty se změnila v háček. Písmeno *š* se psalo většinou jen na konci slova, uprostřed se psalo spřežkou *ſſ*. Grafém *ě* se začal používat dnešním způsobem. Délka vokálů se označovala čárkou, dlouhé *í* se z technických důvodů nejprve zdvojovalo *ii*, později se zapisovalo *ij*, nakonec *j*. Vyslovované *j* se zapisovalo jako *g* nebo *y*. Uchovalo se psaní dvojitého *w*, jednoduché v označovalo *u* na začátku slova. Diftong *ou* se zapisoval *au*. Komplikovaná syntax ovlivněná latinskými texty si vyžádala zdokonalení interpunkce.

Němčina nebyla až do období pobělohorské imigrace v centrálních Čechách ani v Praze významněji používána. V předhusitském období, kdy německý živel hrál v řadě českých měst výraznou, či dokonce rozhodující roli, ovládala epigrafickou oblast latina. Husitské války s sebou pak do těchto míst přinesly zásadní změnu etnických poměrů a nástup národních jazyků v 16. století byl již spojen s češtinou. Jinou situaci nacházíme v oblasti jižních, západních a severních Čech a v části Moravy a Slezska, kde je dominance německého živlu kontinuální, i když se kupodivu také zde, nebo alespoň v Čechách (pokud pomineme extrémní případy typu Cheb a Jihlava), zdá být nástup němčiny oproti sousedním oblastem (například v jižním Německu začala němčina nad latinou převažovat již od druhé poloviny 15. století) velmi opožděný. První monumentální, v té době ovšem pouze ojedinělý německý nápis pak nacházíme již roku 1338 v doprovodných textech známého svatojiříského nástěnného cyklu na zámku v Jindřichově Hradci, ve větší míře se s ním setkáváme až ve druhé polovině 16. století, ale ještě na počátku století následujícího latina stále dominovala. Podíl německých nápisů prudce stoupl až ve druhé polovině 17. století a setkáváme se s nimi pak pravidelně po celý novověk.

Historická němčina byla obecně poznamenána velkými nejen chronologickými rozdíly a základním teritoriálním rozdělením jazykové oblasti v důsledku dvou hláskových posunů, ale především velkými odlišnostmi regionálního i lokálního charakteru.

Další národní jazyky se u nás objevují velmi zřídka. Jmenovat je nutné italstinu, španělštinu a francouzštinu. Nápisů španělské jsou spojeny s přílivem dvořanů z této habsburské državy a jsou koncentrovány v Praze, vlnu italských nápisů podmínila spíše komunita italských umělců a řemeslníků zejména rudolfinského období. Ojedinělé nápisy francouzské vesměs pocházejí z 18. století a neodrážejí ani tak fyzickou přítomnost Francouzů v Čechách, jako spíše módnost francouzštiny obecně.

Do oblasti zájmu latinské epigrafiky se i přes její na počátku práce uvedené vymezení dostávají nezřídka i texty provedené *nelatinskými písmy*

a jimi reprezentovanými jazyky. Jedná se zpravidla o jednotlivá slova či fráze v jinak latinském nápisovém doprovodu z našeho kulturního okruhu. Na prvním místě musíme zmínit řečtinu, která našla uplatnění zejména v často se vyskytujících nápisových zkratkách typu *nomina sacra*. Přes nejednotnost názorů na jejich původ je lze charakterizovat jako zvláštní skupinu zkratk pro významné pojmy v církevních textech, jejichž primární funkcí není vlastní krácení textu, nýbrž jeho zvýraznění formou určité grafické zkratky (*IHS = Iesus, XPC, XPS = Christus*). Dále se často setkáváme se symbolem alfy a omegy. V oblasti deskového či závěsného malířství vidíme řečtinu občas na plně vypsaném titulu crucis, který byl podle svědectví evangelií trojjazyčný, latinsko-řecko-hebrejský. Ve většině případů je ovšem užívána zkratka pouze latinského textu, *INRI*, to jest *Iesus Nazarenus Rex Iudeorum*. Teprve s obecnějším rozšířením znalosti řečtiny v humanismu se objevily i celé řecké části nápisových doprovodů, například na sepulkráliích učenců či obecněji v určitých dílnách, jsou však u nás velkou vzácností.

Další zmínku zaslouží hebrejšтина. Své uplatnění našla v oblasti deskové malby ve stejném kontextu jako řečtina (*titulus crucis*) a v dalších biblických, zejména pak starozákonních scénách. Ojedinelá hebrejská slova a sigly se objevují v kabalistickém kontextu na zvonech (*Tetragrammaton, Agla, Ananisapta* a podobně). Spíše až v baroku se na různých nositelích občas nacházelo hebrejsky psané boží jméno *Jahve*.

V souvislosti s řečtinou a hebrejštinou v latinských nápisech je nutné upozornit na velmi časté, respektive dlouho převažující imaginativní provedení textů, které reflektovalo jen marginální reálnou znalost těchto jazyků ve středověku. Fantazijně bývá provedeno rovněž arabské písmo, objevující se zejména jako ornament lemů rouch v deskové malbě 14.–16. století, reflektující dobové módní vlny zájmu o importovaný arabský textil. Na rozdíl od výše uvedených příkladů užití řečtiny a hebrejštiny, „arabské“ nápisy nerepresentují konkrétní významový text.

Pokud rozšíříme náš zájem i na 20. století, setkáme se samozřejmě i s ruštinou a azbukou, a to především na sepulkrálních památkách v souvislosti s ruskou imigrací během meziválečného období i v případě hrobů rudoarmějců.

Vícejazyčné nápisy. Zvláště od pozdního středověku a raného novověku jsou běžným zjeven bilingvní (dvojazyčné) a někdy i trilingvní nápisové doprovody. Rozlišovat je třeba mezi vícejazyčnými nápisy v užším slova smyslu, kde je stejný či téměř stejný text paralelně prezentován více jazyky, a mezi užitím rozdílných jazyků pro jednotlivé části rozsáhlejšího nápisového doprovodu. Druhý případ se objevuje v praxi nepoměrně častěji a jeho typickým příkladem jsou například náhrobníky, na nichž je vlastní náhrobní nápis proveden v češtině či v němčině (například kolem desky) a jazykem doprovodné sentence, biblického citátu, veršů a podobně (v ploše desky) je latina. Zvláštním případem jsou běžné latinismy v textech v národních jazycích, například u datování (*Anno domini 1523 am Tag des hl. Johannes ist gestorben Herr... Et cetera* a podobně).

Datování v nápisech a jeho interpretace. Pokud obrátíme pozornost k datování v nápisech, je v zásadě možné říci, že se principiálně neliší od datování v ostatních typech písemných památek. Rozdíly můžeme najít zejména v určitých chronologických posunech, které nejsou dány pouze větším konzervativismem nápisů, nýbrž i jejich neúřední a vesměs i neoficiální povahou. Jako příklad může sloužit přechod od juliánského („starého počtu“) ke gregoriánskému kalendáři („novému počtu“), podníčený roku 1582 bulou Řehoře XIII. *Inter gravissimas*. Tento přechod nebyl v Evropě jednotný a státy jej přijímaly v rozmezí téměř 350 let. I v habsburské monarchii k němu panoval odpor, a to ne z důvodů konfesních, nýbrž formálních – spory stavů s arcibiskupem Medkem. Na základě příkazu Rudolfa II. byla reforma provedena 1584, a to v Čechách a ve Slezsku v lednu a na Moravě v říjnu, i když například Cheb či novokřtěnecká města na Moravě ji neakceptovala. Zatímco v písemnostech úřední povahy můžeme změnu kalendáře již z principu věci sledovat prakticky okamžitě, v „privátních“ nápisech, zejména pak sepulkrálních, přetrvával starý počet místy až hluboko do první poloviny 17. století. Vzhledem k omezenému místu pro text nápisu a s tím spojenou tendencí ke zkracování musíme v nápisech při datování podle svátků dávat zvláštní pozor na záměny jednotlivých svátků vztahujících se k téže osobě (sv. Václav, umučení 28. 9., translace 4. 3.) či k jednomu jménu (Jan Křtitel 24. 6., Jan Evangelista 27. 12., Jan Zlatoústý 13. 9. či Jan Nepomucký 16. 5.). Pro interpretaci nápisů je nutné znát chronologii používání jednotlivých způsobů fixace dnů v roce. Římské datování (podle tří pevných dnů v měsíci daných postavením luny – kalendy, nony, idy) se v Čechách v nápisech užívalo do konce 13. století a poté ve dvorském prostředí ojediněle od humanismu, datování podle církevního kalendáře, tedy podle svátků, od 13. století do 16. století, 17. století přineslo definitivní zlom ve prospěch datování průběžného (5. března a podobně), které se objevovalo v našich nápisech již od 15. století. Oba datování pak ještě dlouho koexistovaly. Další interpretační oporou nám může být i způsob vyjádření číselných údajů – viz číslovky v části 4.1.

Každé datování v nápisovém textu musí být *kriticky zhodnoceno*. Při interpretaci je nutné především rozlišit, zda se datum vztahuje ke zhotovení nápisu, respektive jeho nositele, nebo k jiné události, například k úmrtí pohřbeného, donaci, historické události a podobně, kde je nutné předpokládat větší či menší časový odstup mezi událostí a vyhotovením, předmětu, a to oběma směry. Předmět donace mohl být vytvořen mnoho let před tímto v nápisu fixovaným aktem. Recentnější artefakt mohl přejmout nápis svého předchůdce, a to buď pouze text, nebo být dokonce i jeho formální kopii (přelitý zvon, podle sekundárního dochování obnovený memoriální nápis a podobně). Malované či mělce ryté nápisy se v důsledku poměrně rychlé fyzické degradace, zejména v exteriéru, často opakovaně obnovovaly podle pozůstatků jejich předchůdců či sekundárního dochování. Ilustrativním příkladem zde mohou být malované nápisy na barokních plastikách. Memoriální nápisy se mohly vztahovat k mnohem dříve proběhlým událostem, datovací nápisy mohly recipovat starší tradovaná data. I přes principiální

právní nezávaznost postantických nápisů se můžeme setkat rovněž s úmyslnými či neúmyslnými falzy. Z celé Evropy jsou známa například falešná autentika. Pro bezproblémové rozpoznání retrospektivity nápisů často vystačíme se znalostí i té nejelementárnější epigrafické faktografie, kterou zprostředkovává i tento exkurs. Těžko může být například nápis vyhotovený gotickou minuskulou starší než pokročilá první polovina 14. století, nápis raně humanistickou kapitálou je u nás svým písmem fixován do období konce 15. a první poloviny 16. století, letopočet zapsaný arabskými číslicemi je možné považovat za interpretačně neproblematický až od pokročilé první poloviny 15. století.

Řada obtíží je spojena s památkami sepulkrálními. Například náhrobník mohl být vyhotoven nejen řadu let po smrti zemřelého, ale častěji i s předstihem za jeho života, s dodatečným doplněním datace, jež je vesměs dobře rozpoznatelné například podle neproporcionálního zaplnění místa, které bylo zvláště v případě užití datování podle svátků těžko odhadnutelné. V určitých obdobích pozorujeme dále vlny retrospektivního zájmu o zemřelé (například v kláštrech o jejich zakladatele), kterým bývaly vyhotovovány recentní sepulkrálie, prozrazující se ve většině případů již na první pohled svým písmem a výtvarným provedením. Častým problémem jsou společné sepulkrálie manželů, jejichž data úmrtí jsou odlišná. Pokud se homogenní nápis nevztahuje k oběma úmrtím současně, což jeho vznik posunuje k mladšímu termínu, je někdy náročné přiřadit jednoznačně vznik náhrobníku k jednomu z obou dat. Oporu pro řešení této otázky musíme hledat zejména v artefaktu samém. O jeho vzniku u příležitosti úmrtí prvního z manželů svědčí především separátní nápisy k oběma zemřelým, neproporcionální umístění druhého a podobně, což ovšem není vždy pravidlem, protože většinou bylo již při vzniku artefaktu počítáno s rovnocenným místem pro umístění druhého nápisu. Spolehlivým ukazatelem může být podoba písma, či dokonce užití jiného, v té době aktuálního typu.

Oporou při posuzování uvedených případů nám musí být znalost kulturně-historického kontextu vzniku, posouzení typu a provedení nápisového písma, posouzení homogenity provedení, nápisového formuláře, způsobu datace, užitých číslic a podobně.

4.3. Primární a sekundární dochování nápisů

Epigrafika se zabývá nejen nápisy dochovanými primárně (fyzicky), nýbrž i nápisy dochovanými sekundárně, tedy nápisy dnes částečně či zcela zaniklými, jejichž znění a případně i formální podoba je známa z různých písemných, obrazových a dalších pramenů. Nezabývá se však úplnými deperdity, což jsou v pramenech či literatuře zmiňované nápisy a jejich nositelé, jejichž text není možné ani z části rekonstruovat. Přihlíží se k nim pouze okrajově jako k jednomu z ukazatelů pro vyhodnocení (odhad) původního kvantitativního stavu nápisového fondu ve vztahu k dochovanému.

Prameny sekundárního dochování lze dělit podle řady kritérií. Z hlediska praxe památkové péče je nejdůležitější objektivnost či subjektivnost (interpretativnost) vztahu k původnímu nápisu. Za prameny objektivní (samozřejmě relativně) můžeme považovat ty, které s jistými omezeními umožňují přímé posouzení zaniklého nápisu bez zprostředkované interpretace. Jedná se zejména o dobovou fotodokumentaci a mechanické kopie nápisů (tužové obtahy, sádrový, latexový či jiný odlitek a další). Subjektivní prameny v sobě již obsahují větší či menší míru interpretace jejich původce a vyžadují důkladné kritické zhodnocení. Je to především tiskem publikované či rukopisně dochované starší zpracování nápisů (archivní prameny, starší i recentní sekundární literatura). Z obrazové a trojrozměrné dokumentace sem patří hlavně překreslení nápisů a jejich nositelů jinou než přímou mechanickou cestou, vytvořené modely či kopie.

Z konkrétních příkladů v praxi využitelných zdrojů sekundárního dochování lze bez nároku na alespoň reprezentativní úplnost uvést umělecko-historickou a historickou literaturu, zvláště pak starší umělecko-historické topografie (na prvním místě *Soupis památek historických a uměleckých v království českém I v Čechách*), zpracování nositelů nápisů, deskriptivní monografie historických objektů, práce věnované jednotlivým skupinám nositelů nápisů, v ideálním případě pak přímo specializované nápisové sbírky. Časový odstup od současnosti nemusí být ani tak veliký, protože úbytek nápisových památek je bohužel kontinuální. Zdůraznit je třeba v této souvislosti mimořádnou náchylnost nápisu, jako exaktního technického nositele informace, na povětrnostní vlivy, otěr a podobně. Z nepublikovaných zdrojů je třeba obrátit pozornost na starší evidence a dokumentace typu muzejních inventářů a samozřejmě na rukopisné sbírky nápisů či jejich nositelů, které bývají často součástí osobních pozůstalostí. Z obecných historických pramenů přinášejí řadu informací o nápisech i okolnostech jejich vzniku historické kroniky, městské knihy memorabilií, vizitační protokoly, farní kroniky-pamětnice, inventáře a jiné. Dále nelze opomenout některé regionální a nadregionální genealogicko-heraldické a topografické sbírky, z nichž je v českém bádání hojně využívána například *Wunschwitzova genealogicko-heraldická sbírka* v Národním archivu a *Eichlerova topografická sbírka* v Archivu Národního muzea v Praze. Zmínky o nápisech či alespoň o okolnostech jejich vzniku a dalších osudů nacházíme v nepřeberném množství sekundární literatury a historických pramenů i výše nezmíněných. Již na počátku studia je nutná, pokud se dlouhodobě intenzivně nezabýváme nějakým menším fondem, účelová diferenciací těchto pramenů z hlediska předpokládané produktivity studia pro danou práci, a to ve prospěch ukončení v rozumném časovém horizontu. Jistě můžeme najít řadu dílčích informací ke vzniku některých nositelů nápisů kupříkladu v knihách záduší, respektive počtů, či v různých registrech, ale vynaložená námaha a čas pro jejich studium nebudou nikdy úměrné výsledku.

Rešerše výše uvedených zdrojů podléhá obecným zásadám historické práce, jejichž rekapitulace není účelem předkládané metodické publikace.

4.4. Sepulkrální památky

Tato publikace se nemůže podrobněji zabírat speciální problematikou jednotlivých skupin nositelů nápisů. K velké části z nich ostatně již existuje bohatá sekundární literatura, přímo či alespoň z části využitelná pro praxi památkové péče. Jedinou výjimku učiníme u sepulkrálních památek, a to z několika důvodů. Sepulkrálie jsou kvantitativně a do jisté míry i kvalitativně významnou skupinou nositelů nápisů, se kterými se pracovníci památkové péče setkává nejčastěji. Pokud sledujeme dějiny středověké a novověké epigrafiky i vývoj zájmu o sepulkrální památky, zjistíme řadu styčných bodů. Studium těchto památek je dlouho orientováno především na nápisy, jež jsou těžištěm zájmu epigrafického.

Pro pochopení problematiky sepulkrálního nápisu je nutná znalost kontextu pohřbívání a zejména vlastních sepulkrálních památek užšího, tedy hmotného vesměs trojrozměrného vymezení, jež zároveň samy o sobě přinášejí řadu terminologických obtíží. Jedná se o problematiku velice rozsáhlou, kterou pojednává dnes již těžko přehledná literatura. Níže uvedeme pouze několik tezí.

Pohřbívání v římské **antice** upravoval již *Zákon 12 desek* z roku 450 př. n. l., jenž pohřby definitivně vykázal za hranice lidských sídlišť a tím striktně oddělil živé a mrtvé. Pohřebiště se koncentrovala do vyhrazených okrsků či podél výpadových cest velkých měst. Po celé období se souběžně užívaly pohřby žehem i kostrové, pod vlivem regionálních (cineraci preferoval spíše latinský západ a severní Afrika, inhumaci řecký východ) i rodinných zvyklostí. Ve vyšších vrstvách nacházíme i balzamování.

Nejvíce zemřelých bylo pohřbeno v nadzemních i podzemních kolumbáriích (žehem), budovaných od doby císařské podle etruského vzoru, a podzemních hypogeích a katakombách, kde převažovaly kostrové pohřby. Jednotlivé výklenky – loculi – byly zakryty deskou s nápisem, vesměs kromě pohřební formule udávajícím jméno a stáří zemřelého, údaje o donaci, počet pohřbů rodiny a podobně. Loculi mohla být koupena či darována a sociální systém nadace a pohřebních spolků zajišťoval důstojný pohřeb i nemajetným. Individuální hrobová místa označovalo mnoho typů sepulkrálních památek ovlivněných často lokální tradicí. Vedle uren byl nejčastější typ stély, exkluzivní pohřby doprovázely po helénistickém vzoru bohatě zdobené sarkofágy. Setkáváme se s pohřebními oltáři, pyramidami, obezděnými pahorky, mauzolei a tak dále. Sepulkrálie a v této době vesměs nápisy na nápisových destičkách identifikovaly hroby a zachovávaly památku zemřelého. Jejich formy a textové obsahy se proměňovaly a reflektovaly teologické, liturgické proměny i změny mentality. Nápisový formulář obsahoval řadu údajů [úvodní formule *D(iis) M(anibus)*, jméno, původ, stáří, epiteta, úřady, dedikace, eventuálně údaje o zhotovení za života zemřelého, metrická *carmina epigraphica*, fráze typu *sit tibi terra levis*, někdy údaje k náhrobnímu okrsku a podobně]. Informace o datu úmrtí se prakticky nevyskytuje.

U raně **křesťanských** pohřbů se nově objevují křesťanské symboly (christogram, holub), výrazy jako *famulus dei*, *ancilla christi*, *episcopus*, *presbyter*,

diaconus, a pomineme-li poetické, začínají nápisy typickou pohřební formulí *Hic iacet (quiescit, requiescit) in pace ...* Jen zřídka je uveden den pohřbu, ještě méně často datum smrti. Ve 4.–6. století se setkáváme s relativně vysokým počtem dětských hrobů a náhrobní nápisy a sepulkrálie vůbec jsou naposledy masovým jevem, přístupným širokým sociálním vrstvám obyvatelstva, než se stanou v postantickém Zápřípadě nadlouho exkluzivní záležitostí nejvyšších společenských vrstev.

Situace se zásadním způsobem změnila ve **středověku**. Jako výhradní způsob pohřbívání se užívala až do konce 19. století inhumace, zpočátku spíše díky návaznosti na judaistickou tradici než kvůli víře ve Zmrtvýchvstání. Obliba pohřbů *ad sanctos*, to je v blízkosti ostatků svatých a mučedníků se, mimo jiné i v souvislosti se spojením hrobu mučedníka s pevným oltářem, přeměnila v pohřbívání *ad ecclesia*, a to pokud možno (přes počáteční zákazy), ve vlastním sakrálním interiéru nebo alespoň v posvěcené půdě kolem kostela, kde se od 5. století vytvářely hřbitovy. Tím se pohřby dostaly do lidských sídlišť *intra muros*.

Víra v Očistec, Poslední soud a v možnost reálného ovlivnění osudu zemřelého přímluvou pozůstalých utvářela spolu s fyzickou přítomností ostatků ve městech zejména od 12. století zvláštní pospolitost živých a mrtvých, která samozřejmě zásadním způsobem ovlivňovala funkci a podobu sepulkrálních památek i jejich nápisů. Tento vztah se však postupně začínal měnit. Již brzy se naráželo na kapacitní hranice jak kostelních interiérů, tak hřbitovů uvnitř měst, které byly řešeny vesměs cirkulací většiny ostatků – jejich cyklickým vyzvedáváním a ukládáním do hromadných ossárií. Fyzická a spirituální přítomnost mrtvých začala být pokládána za obtěžující. Za katastrofálních epidemií ve 14. století v Evropě načas ojediněle docházelo k hromadnému pohřbívání mimo sídliště. Růst obyvatelstva, medicínské důvody a různé iniciativy shora vedly na počátku 16. století k první vlně přesunů hřbitovů mimo města, jež pak byla v části Evropy podpořena reformací. Ta mrtvé a živé oddělila i teologickým popíráním smysluplnosti aktivního jednání pozůstalých ve prospěch zemřelého (přímluvy). Na straně druhé je třeba ovšem uvést, že memoria mrtvých nemizela ani v reformované Evropě a pohřeb v kostele zůstal stále prestižní záležitostí, ztratil však dosavadní primární religiózní význam. V centru pozornosti již nestáli mrtví, ale pozůstalí, pro něž byl hřbitov místem útěchy a privátní zbožnosti. Přeložené hřbitovy se pak často sekundárně dostávaly opět do rozšiřujících se obytných oblastí.

K definitivnímu přesunu pohřbívání na nově založené rozsáhlé hřbitovy mimo sídliště došlo v pokročilém **novověku**, v pozdním 18. a raném 19. století. V té době rovněž definitivně vymizela sociální koexistence mrtvých a živých, mrtví již nepředstavovali žádný právní subjekt. Doména církve se stala objektem zásahů státní direktivy, snažící se mimo jiné o čestný pohřeb každému, nezávisle na konfesi. Ve Francii se tyto tendence objevovaly již od poloviny 18. století a vyvrcholily dekretem Napoleona I. *Decret imperial sur les sepultures*, který měl velký vliv i na obsazená území Německa. Pro naši

zemi byly samozřejmě určující josefinské reformy, přinášející zákaz pohřbívání v kostelních hrobkách a hřbitovech a umožňující společné pohřbívání katolíků a nekatolíků. Dále byla regulována formální a věcná stránka pohřbů a pohřbívání se posunulo od barokní pompy funebrae k pragmatickým kritériím, odpovídajícím potřebám měšťanského klasicismu. Část reformy byla pro všeobecný odpor po císařově smrti zrušena. To byl počátek dnešního způsobu pohřbívání na rozsáhlých hřbitovech mimo lidská sídla, které poprvé od pozdní antiky umožňují důstojný pohřeb nezávisle na sociálním postavení a po přechodném období různých regulací a omezení i relativní nárok každého na individuální hrobové místo, tedy sepulkrální kultury založené na dualismu, pragmatismu a citu. Zvláštním typem novověkého hřbitova je *camposanto* (podle hřbitova v Pise), hřbitov obklopený arkádovým ochozem, kde se koncentrovaly nejvýznamnější pohřby s příslušnými náhroby. Tímto byl obrácen dřívější princip koncentrace nejvýznamnějších pohřbů v sakrálním centru. Na přelomu 19. a 20. století došlo k velké změně pohřebního ritu postupným rozšiřováním do té doby nemyslitelné cinerace. První pohřby žehem byly povolovány v Evropě od 70. let 19. století (Itálie, Německo), v Čechách byl žeh oficiálně uzákoněn roku 1919 (zákon č. 180/1919 Sb.), první krematorium však vzniklo již o dva roky dříve v Liberci.

Nyní obrátíme pozornost na vlastní **sepulkrální památky**. Sepulkrální artefakt s nápisem musel splňovat dvě základní a v mnohém protikladná kritéria. Prvním byla reprezentace zemřelého, jeho individuality a zejména sociálního postavení, a tím zprostředkovaně i jeho rodu. Druhým byla prezentace zbožnosti a v katolických oblastech stálý apel na pozůstalé i „kolemjdoucí“ k modlitbě za zemřelého, vedle jiných k aniversáriím, která mohla účinně ovlivnit jeho postavení u Posledního soudu. Stejně podmínky měly vliv i na volbu pohřebního místa, jež mělo být v ideálním případě co nejbliže sakrálního centra – interiéru kostela a presbytáři – a dobře viditelné. Tyto priority nebyly ovšem absolutní a je známa řada příkladů opačného přístupu, vesměs manifestujícího primárně zbožnou pokoru – prostá deska, umístění v předsíni k pošlapání a podobně. Další sledovatelnou tendencí je budování rodinných kaplí. Faktory jako patronátní právo a ve zbožných fundacích se projevující „bonita“ zemřelého i jeho rodiny hrály rozhodující roli. Pozdně antická nápisová tabule přežívala dlouho do středověku. Nad potřebou hmotného náhrobního artefaktu převážila ovšem zpočátku důležitost polohy vlastního pohřbu. Teprve na konci 9. století ojediněle pokrývala hrob deska v téměř životní velikosti s jednoduchou výzdobou, častější to bylo od 11. století. Texty se postupně rozšiřovaly o nové aspekty zbožnosti a biografické údaje. Vedle antické tabule se etablovaly nové typy náhrobků, které se přizpůsobovaly novým skutečnostem – pohřbům v kostelech a kaplích a novým možnostem vytváření hrobového místa pomocí architektury. K označení hrobu se užívaly tumbky a obloukové hroby, které nemusely být nutně samy hrobem, a skromnější náhrobníky v životní velikosti. V různých prostředích byly později zaváděny monumentální hrobové artefakty ve formě přestavěných tumb, rodinných epitafů a epitafních oltářů. Od poloviny 13. století docházelo k dalším

změnám. Na náhrobnících se nápis přesunul jako opis na okraj a uvolnil místo pro znak, figuru rytou či v nízkém reliéfu, případně v architektonickém orámování, později také sekundární texty – biblické citáty a náhrobní básně. Konstituoval se takzvaný *Anno domini* formulář (rok úmrtí, den úmrtí, zmínění smrti, jméno, přímluva), který přetrvával až do 18. století. V 16. století se změnila podoba většiny náhrobníků i jejich nápisového doprovodu. Rozšířily se biografické údaje a k nim přistoupily další části, například biblický citát. Okraje neposkytovaly dostatek místa, nápis se tedy vrátil do plochy, která byla rozdělena na obrazovou a nápisovou část. Dosud ryté či v nízkém reliéfu provedené zobrazení zemřelého se proměnilo na reliéf střední či vysoký. Tím se ztížilo praktické rozlišení náhrobníku a epitafu. Od konce 14. století, a zejména ve století 16. byl náhrobník nahrazován či doplňován epitafem. V renesanci se opět objevila po antickém vzoru nápisová tabule. Nápis začínal často formulí *D(eo) O(ptimo) M(aximo)*, nahrazující antický formulář *D(iis) M(anibus)*, který byl recipován pod humanistickým vlivem od 15., zejména ale od 16. století. Nové hřbitovy mimo města pak poskytovaly prostor pro řadu typů sepulkrálií, v první fázi vesměs ovlivněných recepcí antické estetiky (stéla, urna, obelisk a tak dále).

V praxi české památkové péče se nejčastěji setkáváme se sepulkrálními artefakty z pokročilého 16. a ze 17. století. Počátek tohoto rozšíření je dán mimořádným ekonomickým a kulturním vzestupem i nižších vrstev městského obyvatelstva, počínaje úspěšnými řemeslníky, pro něž byla sepulkrální památka často jedinou možností monumentální nápisové reprezentace. Ve druhé polovině 17. století se tento artefakt postupně stával, stejně jako ve starším období, záležitostí společenské elity. Vysoce žadoucí je kromě precizní deskripce i správné základní typologické určení sepulkrálií, u něhož je nutné akcentovat funkční hledisko oproti dosud často užívanému hledisku funkčnímu:

Náhrobník je nejčastěji se vyskytující sepulkrálie a nositel nápisů uvedeného období. Spojuje funkce fyzického krytu hrobového místa spolu s funkcí individualizace daného prostoru a zachování memorie zemřelého. Typický náhrobník má podobu desky v přibližně životní velikosti zemřelého. Ve střední Evropě rozlišujeme podle převažující ikonografie dva základní typy náhrobníků: figurální a znakový. V současné době se většina náhrobníků nachází v sekundárním uložení. Důvodem je uvolňování hrobových míst a stavební úpravy interiérů.

Epitaf jeho funkcí je zachování memorie zemřelého a dále dekorace. Není bezprostředně spojen s hrobem, ale má různé formy, od prosté nápisové desky či na stěně malovaného nápisu po monumentální trojrozměrné artefakty s bohatým obrazovým a epigrafickým programem. Často má téměř identickou podobu s náhrobníkem včetně nápisu a *Anno domini* formuláře. Bez znalosti původního umístění, a tím i funkce, je rozlišení obtížné a je nutné přihlížet ke všem faktorům včetně stavu dochování. Evidentní sešlapání svědčí o původním umístění v podlaze, ovšem na druhé dobré dochování či vysoký reliéf straně nejsou v žádném případě důkazem pro funkci epitafu –

i náhrobníky v podlaze mohly být umístěny mimo komunikační osy či chráněny mříží. Epitafům s nápisem okolo desky občas chybí spodní kraj, kde je umístění nápisu z hlediska čtení u vertikálně stojících artefaktů nevýhodné.

Tumba je určitou reflexí starověkého sarkofágu, s tím, že pozůstatky zemřelého se nenacházejí uvnitř artefaktu, nýbrž v hrobovém místě pod ním. Z původních tumb jsou dnes většinou dochovány pouze jejich zdobené krycí desky. Vlastní tumbly byly vzhledem k menší výtvarné hodnotě a velkým rozměrům buď zničeny, nebo v lepším případě sekundárně využity jako například desky oltářů.

Krycí desky tumbly jsou často svým výtvarným pojetím nápisu zaměnitelné s náhrobníkem. Pokud neznáme původní umístění, může být určitým vodítkem situování nápisu, který bývá orientován patou písma ven, aby bylo umožněno čtení ve vyvýšené poloze. Tato orientace bývá ještě doplněna zkosněním okrajů nesoucích nápis. Jedná se ovšem o kritérium relativní a běžně nacházíme krycí desky tumb s klasickou orientací písma.

Náhrobek je při stěně či volně stojící trojrozměrný sepulkrální artefakt. Vyskytuje se jak v interiéru, tak především v exteriéru. Může stát nad hrobovým místem či v rámci jednoho prostoru mimo něj. Prostá novodobá forma náhrobku, spojená s hrobovým místem na hřbitově, se nazývá i náhrobním kamenem.

Náhrobní deska, destička je prostá či ornamentálně zdobená deska menších rozměrů opatřená sepulkrálním nápisem. Většinou má funkci epitafu nebo označení rakve (v tomto případě bývá vesměs cínová či olovená), méně často v dlažbě nad hrobovým místem jako náhrobník.

Náhrobní nápis je nápis bez vymežitelného účelového nositele (například na stěně). Často se jedná o novější kopie.

Kenotaf představuje hrob či náhrobek bez pohřbu s memoriální a symbolickou funkcí.

Sarkofág je druh sepulkrální památky, vyskytující se zejména v pozdní antice a raném středověku. Artefakt ve tvaru truhly či rakve obsahuje ostatky zemřelého, tím se liší od jím inspirované tumbly, která pouze kryje hrobové místo.

Pohřební prkno bylo původně prkennou podložkou k přechodnému uložení zemřelého (máry), v některých oblastech nabývalo po pohřbu epitafní funkce.

Castrum doloris. Katafalk s výzdobou, efemérní smuteční architektura, jež byla pravidelně doprovázena memoriálními a sepulkrálními nápisy včetně nápisů na nestandardních epigrafických materiálech (papír). Vzhledem k dočasnému charakteru nejsou primárně dochovány.

Pohřební štít je vesměs dřevěný vyřezávaný a malovaný, oválný či hranatý, se znakem zemřelého ve středu a náhrobním nápisem okolo pro účel pohřebních slavností. Byl nesen v pohřebním průvodu (případně zavěšen nad dveřmi domu zemřelého) a posléze přechodně či trvale umístěn v kostele s epitafní funkcí. Pohřební štít nemusí mít vztah k hrobu v bezprostřední blízkosti a ojedinelé může být namalován na zeď. Kvůli méně trvanlivému materiálu se do dnešní doby zachovalo jen mizivé procento těchto původně nepochybně početných památek.

Hrob. Synonymum hrobového místa či označení komplexu hrobového místa a sepulkrálního artefaktu.

Hrobové místo označuje místo pohřbu, stavebně neupravené, vesměs ve formě jámy vykopané v zemi. Primárně bylo určeno k individuálnímu pohřbu, což nevylučovalo pohřby opakované.

Hrobka, krycí deska hrobky. Stavebně upravené hrobové místo, určené k opakovanému pohřbívání, to však nevylučovalo pouze jediný pohřeb. Krycí deska hrobky se někdy problematicky rozlišuje od náhrobníku. Zasazené kruhy pro zvedání či stopy po nich nejsou jednoznačným vodítkem. Krycí desku naopak jednoznačně určují nápisy jako *Domus altera(tumulus) familiae...*

Krypta představuje podzemní či polopodzemní prostory, sloužící vesměs k opakovanému pohřbívání, méně k pěstování kultu světců. Na rozdíl od hrobky je součástí architektury kostela. Krycí deska vstupu do krypty často nese nápis.

5. DOKUMENTACE A OCHRANA NÁPISOVÝCH PAMÁTEK

5.1. Metodika terénní praxe

Podmínkou pro zpracování každého nápisového fondu je seznámení se s kulturněhistorickým, uměleckohistorickým a geografickým kontextem regionu. V první fázi tyto poznatky slouží pro vymezení materiálového záběru katalogu, ve druhé jsou nutné pro interpretaci zpracovaných artefaktů a jejich zasazení do regionálních i nadregionálních souvislostí. V praxi se jedná o studium příslušné literatury a dalších sekundárních zdrojů, dále pak v rozumném výběru i pramenů podle obecných zásad heuristiky historické práce. Rozsah studia pramenů a jiné než primárně využitelné literatury je dán kompromisem mezi snahou o co nejvyšší úplnost možného poznání a zachováním rozumných relací ve vztahu k časové a odborné náročnosti prací s ohledem na základní účel katalogu, který nemůže v žádném případě suplovat regionální historický přehled ani plnohodnotný uměleckohistorický katalog.

Pro metodickou přípravu a získání srovnávacího materiálu k interpretaci vnějších a vnitřních znaků nápisů je bezpodmínečně nutná znalost specializované epigrafické literatury, přímo metodicky a faktograficky využitelné pro práci s konkrétními artefakty. Metodickou podporu zajistí kromě předkládané práce zejména studium vzorových domácích a zahraničních edičních projektů a s nimi souvisejících metodických materiálů. Faktografickou literaturu musíme rozdělit na dvě základní části. První část nám zprostředkuje obecné údaje k vnitřním a vnějším znakům nápisů, které pak můžeme aplikovat na zpracovávaný materiál, druhá část pak údaje k vlastním artefaktům. Zde nás zajímají především starší přepisy nápisových textů, ať již jako pramen pro sekundární dochování, či jako podpora našeho vlastního čtení, a dále informace typu nálezových okolností, přesunů a podobně. U moderní vědecké literatury pak i uměleckohistorický popis, dílenské a další určení. Typový komentovaný přehled je zvláštní částí této práce. Ke zdrojům viz dále v kapitole 6.

Neméně důležitou součástí přípravných prací je „logistické“ zajištění soupisu. Základní financování a kalkulaci časových možností je nutné přizpůsobit specifikám epigrafické terénní práce. Mezi ně patří zejména nutnost plánovat opakované návštěvy příslušných artefaktů, protože jen část z nich se podaří uspokojivě zpracovat, zejména pak přečíst, při první návštěvě. Dále je nutné získat níže doporučený materiál pro terénní práce, fotografickou a případnou další dokumentaci. S předstihem je zapotřebí domluvit vstup do objektů. Při zajišťování vstupu do církevních objektů je třeba počítat s řízením na příslušném biskupství, jehož vyjádření je farními úřady téměř vždy vyžadováno, pokud není zajištěno paušální dohodou.

Veškeré primárně dochované nápisy je bezpodmínečně nutné zpracovat z **autopsie**. Pokud to není z nějakého objektivního důvodu možné (například

dočasná fyzická nepřístupnost celého nápisu či jeho části nebo zakrytí neodstranitelným předmětem – například stupni barokního oltáře), je třeba po odůvodnění nápis zpracovat náhradním způsobem, tedy stejně jako nápisy dochované sekundárně. Nápisy v terénu je vhodné zpracovávat na předem připravené *formuláře*, nic však nebrání jejich zpracování na volném listu, pokud je pracovník schopen zachovat potřebnou strukturu a úplnost informací. Příímé zapisování do notebooku v objektech se příliš neosvědčilo, a to zejména vzhledem ke způsobu práce bez pevného podkladu (vkleče, vleže, na žebříku a podobně) i vzhledem k možnosti grafického vyjádření různých faktů na papíře, pro něž není nutné hledat bezprostředně slovní vyjádření. Navíc se vesměs nejedná o žádné dlouhé texty, jejichž dodatečný přepis by působil větší problémy. Vysoce žádoucí je však přepis do počítače v co nejmenším odstupu od vlastních prací s následnou archivací formuláře, pokud obsahuje některé nepřenositelné údaje. Formulář by svou strukturou měl sledovat zvolené schéma katalogového záznamu, případně zachycovat některé údaje hodné zřetele a potencionálně v budoucnu využitelné, i když pro ně v publikačním výstupu nebude místo. Návrh formuláře je uveden v příloze 7.1. na s. 74–75 této publikace.

Jak již bylo řečeno, je důležité počítat s opakovanou návštěvou objektu. Řada fragmentárních a špatně čitelných nápisových textů vyžaduje interpretaci s určitým časovým odstupem, vyplněným například studiem srovnávacího materiálu. Negativní roli hraje i prostá únava a ztráta koncentrace. Produktivitu práce v terénu zvyšuje řada na první pohled bagatelních **pomůcek**. Jedná se o vhodný oděv pro často relativně „špinavou“ práci, podložku pod kolena, pomůcky pro zbavení prachu a dalších nečistot, zejména z kamenných artefaktů (ruční smetáček, štětec). Samozřejmostí je dostatečně dimenzované a flexibilní osvětlení, nejlépe kombinace ruční lampy 220 V s prodlužovací šňůrou, osvědčily se i zářivkové lampy pro autoservisy s krytem proti oslnění a kvalitní svítilny akumulátorové či bateriové s dostatečnou zásobou bateriových článků. Psací potřeby by měly obsahovat mimo jiné tvrdou podložku pro psaní. Dále je třeba zmínit měřicí pomůcky, nejlépe kombinaci pevného tesařského metru se svinovacím pásmem, přesnost stačí v řádu centimetrů. Z památkářského hlediska je spornou otázkou používání prostředků pro zvýšení kontrastu jinak téměř setřených nápisů v kameni (například u náhrobníků). O jejich použití je třeba rozhodnout s ohledem na řadu okolností. Nejčastěji užívanou metodou je mírné navlhčení, které je účinné u reliéfních nápisů. Proti této metodě nelze jistě nic namítnout u artefaktů v exteriéru, vystavených povětrnostním vlivům, a při rozumném přístupu ve většině případů ani u artefaktů v interiéru. V žádném případě nelze ovšem navlhčení aplikovat při nízké okolní teplotě, která by mohla způsobit zmrznutí vody s následným destruktivním vlivem na povrch objektu. Pro tento účel je vhodné vzít s sebou malou, vodou naplněnou plastovou láhev s propíchnutým víčkem, které umožňuje subtilní dávkování „postřiku“. Možné je i použití mechanického rozprašovače či lehké otření mokrou tkaninou, jež odstraní i mechanické nečistoty. Výjimečně, například u fyzicky zdevastovaných, mělce

rytých sepulkrálních nápisů z 19. století umístěných v exteriéru, lze ospravedlnit použití jinak vysoce diskutabilního lehkého křídování. Podmínkou je užití běžné křidy, kterou je možné sprášit, nikoli křidy olejové.

Zvláštní pozornost je třeba věnovat, i přes její jednoduchost, **metodice čtení nápisového písma**, která je stejná jako metodika obecně paleografická a lze ji shrnout do dvou zásad:

1. historické nápisy je nutné číst po jednotlivých písmenech, nikoliv globálně po slovech;
2. u problematicky čitelných nápisů je důležité pečlivě srovnávat tvary jednoznačně identifikovaných písmen s tvary v nečitelných výrazech. U některých písem je ovšem třeba zohlednit variabilitu tvarů.

Základním předpokladem čtení každého nápisového písma je pak překonání psychické bariéry a značná dávka trpělivosti. Je překvapivé, jak rychle se dostaví pozitivní výsledky.

5.2. Obrazová dokumentace

Fotodokumentace

Vyhotovení pokud možno úplné fotodokumentace by mělo být nedílnou součástí práce v terénu. Fotodokumentace slouží v průběhu prací pro dodatečné, zejména srovnávací studium a umožňuje redukci verbálního studijního popisu. Výběr z dokumentace je pak součástí publikované výsledné podoby katalogu, ostatní je možné archivovat pro další využití nad rámec katalogu. Základním kritériem epigrafické fotodokumentace je čitelnost a interpretovatelnost nápisového písma. Tento požadavek (kontrastní provedení) nekoresponduje vždy s obecnou představou o „výtvarné“ hodnotě snímku. To však neznamená, že vhodné podání nositele nápisu jako celku může být zanedbáno. Fotodokumentaci je možné zadat k profesionálnímu provedení a spolupráce s fotografem, ochotným respektovat některé účelové požadavky, je vysoce žádoucí. Toto řešení však s sebou v praxi přináší i některé problémy. Prvním je samozřejmě finanční stránka věci, osobními, materiálovými a cestovními náklady počínaje a autorskými právy konče. Ani vnitroinstitucionální řešení tyto náklady zcela neeliminuje. Dalším problémem je neflexibilita a logistická náročnost řešení. Praxe dále ukazuje, že jinak špičková fotodokumentace nositelů nápisů nespĺňuje vždy speciální kritéria čitelnosti a interpretovatelnosti nápisového písma, ve prospěch kterých je třeba často obětovat estetickou hodnotu snímku. Pokud není možné zadat práci k profesionálnímu vyhotovení nebo pokud je možné tímto způsobem nechat vyhotovit pouze část dokumentace, je nutné provést fotodokumentaci „svépomocí“.

V současné době je třeba jednoznačně preferovat fotodokumentaci digitální. Kromě obecných předností (okamžitá kontrola záběru, přímý přenos do počítače), má ještě specifickou výhodu, že je možné tímto způsobem, vzhledem k fakticky nulovým provozním nákladům, pořídit velmi detailní dokumentaci

až do úrovně detailů jednotlivých liter. Dále je možné získat řadu variantních záběrů stejných artefaktů či detailů a výběrem těch nejkvalitnějších eliminovat i některé technické nedostatky. Kvalitní studijní dokumentaci a publikační předlohy pro menší formáty lze pořídit s fotoaparátem s rozlišením již od cca 6 MP výše. Samo rozlišení však není jediným vodítkem, přihlídnout je třeba ke kvalitě optiky a dalšímu technickému vybavení. V praxi se osvědčily kompaktní modely vyšší třídy s výklopným a do všech stran stavitelným displejem, které umožňují fotografování z různých pozic (ze strany, nad hlavou, v úrovni pasu, fotoaparát lze prostrčit skrz mřížku a podobně). Přednosti principiálně hodnotnějších zrcadlovek jsou bez speciálního příslušenství plně využitelné pouze při frontálních záběrech snadno přístupných objektů. Vlastní fotografování provádíme, pokud je to možné, frontálně s vodorovnou (můžeme využít vodováhu, která je součástí velké části kvalitnějších stativů, někdy i vlastního fotoaparátu) a co nejvíce centrální pozicí fotoaparátu. Při snímání se snažíme vyhnout záběrům s extrémně širokou a dlouhou ohniskovou vzdáleností. Kromě perspektivního zkreslení a vesměs i horší optické kvality je zde nutné počítat s nižší světelností a dále s malou hloubkou ostrosti a větší náchylností k „rozostření“. Lze doporučit, zejména pokud máme k dispozici fotoaparát s větším rozlišením, nevyplňovat fotografovaným artefaktem celý formát snímku, ale ořez provést až při zpracování v počítači. Tím mimo jiné eliminujeme horší optickou kvalitu na okraji většiny objektivů. Perspektivní zkreslení, například nápisové desky či náhrobníku, fotografovaných z pohledu, je odstranitelné pouze použitím speciálního vybavení (shift objektivy, technické kamery) nebo nouzově, sekundárně při počítačové zpracování. Při fotografování ze stativu, kde dáváme přednost těžším stabilnějším modelům, preferujeme větší zaclonění, které kromě větší hloubky ostrosti umožní v hraničních případech optimalizaci času expozice. Pokud nemáme k dispozici stojící fotoaparát na dálkové ovládání, můžeme využít samospoušť. Fotografovat lze při přirozeném i umělém osvětlení. Některé artefakty mohou být uspokojivě fotografovány s přímým frontálním osvětlením, tedy i s bleskem (detaily nástěnných maleb), u jiných blesk zcela znehodnocuje výsledek (olejomalby, kovové artefakty a podobně). U reliéfních nápisů je nutné volit z důvodu potřeby kontrastu boční přirozené či častěji umělé osvětlení v kombinaci se stativem i bez něj. Osvětlení preferujeme stálé, které umožní lepší individuální nastavení. Vzhledem k technickému charakteru fotodokumentace není bezpodmínečně nutné pracovat s více osvětlovacími zdroji. Pro většinu úkolů u objektů menší a střední velikosti, když se smíříme s některými nežádoucími stíny, které ovšem nesmí překrývat písmo, postačí jedno světlo. K vyjasnění v případě nutnosti můžeme využít místo druhého osvětlovacího zdroje vhodnou reflexní plochu (bílý karton, alufolie). Dvě i více světel (hlavní, vyjasňovací, případně kombinace s bleskem či přirozeným osvětlením) však zůstávají optimálním řešením každého fotografického úkolu, především u artefaktů velkých velikostí či se zvláštními nároky na kvalitu vyobrazení, ať již z vědecké či estetické stránky, například reprodukce na velkoformátové obálce knihy, plakáty. Pro jejich zhotovení však zřejmě spíše

využijeme služeb profesionálního fotografa. Od výkonu osvětlovacího zdroje cca 1000 W lze do vzdálenosti asi 1–2 m fotografovat dokonce i z ruky, bez použití stativu. Tento postup se osvědčil zejména při snímání dílčích detailů písma. Kromě speciálních fotosvěteln je možné v praxi využít i levné a více mobilní alternativy. Autor má výborné zkušenosti s 1000 W externím video-světlem. Světlo může být drženo pomocníkem (je to produktivnější a flexibilnější při velkých sériích snímků různých detailů jednoho objektu), nebo umístěno na osvětlovacím stativu. Nezbytným doplňkem je alespoň 20 m prodlužovací síťové šňůry, která je na navíjecím bubnu, a tedy snadno transportabilní. Při zapojení světla je třeba, zejména u historických interiérů, brát ohled na dostatečně dimenzovaný zdroj proudu, například pro celkový příkon osvětlení 2000 W jistič 10 A. Je vysoce žádoucí provést několik variantních záběrů s různými směry a úhly osvětlení a poté na počítači vyhodnotit jejich využitelnost (autor běžně vyhotovuje například u artefaktu typu náhrobníku cca 50 záběrů (celky a detaily při různých úhlech a směrech osvětlení, důležité záběry pak duplicitně). Reliéfnost písma často vyžaduje pro lepší čitelnost kombinaci těchto záběrů. Základní variantou ovšem zůstává mírně nadprůměrně kontrastní osvětlení zleva z úhlu asi 30°, u jemných reliéfů (ryté nápisy) se úhel osvětlení zmenšuje až po fakticky boční osvětlení.

Zvláštní přístup vyžadují lesklé, silně reflektující předměty, jež musejí být s ohledem na každý konkrétní případ osvětleny difúzním přírodním, extrémně měkkým, umělým nebo výrazně stranovým světlem, které ovšem u zaoberaných artefaktů typu křtitelnic či zvonů rychle naráží na své hranice. U zvonů v původním umístění pravidelně činí problémy i obtížná přístupnost a vzhledem k jejich velikosti i malý možný odstup. Při využití přírodního osvětlení je nutné zdůraznit obecně známou zásadu vyčkání na vhodné podmínky (intenzitu, charakter a úhel dopadu slunečních paprsků a podobně), která je ovšem v praxi dokumentování velkého souboru artefaktů ve vymezeném čase obtížně zachovatelná. Rozumný kompromis lze jen doporučit. Při určení expozičních údajů je možné ve většině případů úspěšně využít automatických i manuálních expozičních možností vlastního fotoaparátu. V problematičtějších případech nám může jako referenční sloužit měření, nejlépe externím expozimetrem, na 18% šedou kartu ve vzdálenosti cca 15 cm od objektu. Kromě toho můžeme využít i příslušnou expoziční bodovou a/nebo paměťovou funkci fotoaparátu. V praxi je stejně důležité jako precizování expozice také správné nastavení vyvážení bílé podle druhu světelného zdroje, v tomto případě se lze na automatiku fotoaparátu spolehnout pouze podmíněně.

Žadoucí je umístění měřítka v záběru, které může v praxi do jisté míry nahradit zaznamenaná výška písma. Barevná škála pak poslouží ke korigování barevného podání. U hromadné fotodokumentace většího množství nápisů lze doporučit umístění štítku s identifikačními údaji v záběru.

Před vlastním fotografováním je nutné objekt šetrně očistit a co nejvíce uvolnit přístup k němu. U některých reliéfních a mělce rytých nápisů pomůže, stejně jako při jejich čtení, lehké navlhčení, samozřejmě s ohledem na fyzický stav.

Kresebná dokumentace

Kresba byla hlavním vědeckým obrazovým médiem před rozšířením kvalitní fotografie a v některých oborech (archeologie) si své významné postavení udržuje stále. Kresebná dokumentace má dlouhou tradici zejména v antické epigrafice a byla až do konce 19. století hlavní metodou obrazové dokumentace nápisů. Můžeme se s ní setkat ještě i dnes, v řadě publikačních výstupů se fotografická a kresebná dokumentace vzájemně doplňují. Kresba má své nepopíratelné přednosti. Jmenujme především možnosti akcentování podstatných znaků zobrazeného artefaktu včetně výrazného odlišení písma od trhlin kamene, ideálního frontálního zobrazení artefaktů pro fotografování takto nepřístupných, lepší prezentace nápisů na zakulacených plochách, zobrazení dalších typů obtížně fotografovateľných nápisů (mělce ryté či nevýrazně črtané nápisy typu graffiti a dipinti). Kresba má zároveň i zásadní nevýhodu, která spočívá v tom, že se i při velmi přesném a fundovaném provedení jedná o menší či větší stupeň subjektivní interpretace kreslíře. Ta pak predestinuje využití kresby pro další bádání. Další nevýhodou je potřeba specifických dovedností či přímo talentu, které nelze u každého zpracovatele nápisů předpokládat. Zmíněné výhody a nevýhody ovšem není možné brát zcela absolutně. I fotografie není pro náš účel zcela objektivní dokumentační médium, jak nás přesvědčí pouhý pohled na několik snímků téhož nápisu či jeho detailu, pořízených z různých úhlů pod rozdílným osvětlením. U kresby lze naopak pro její objektivizaci využít řady technických pomůcek, například sítě, které ovšem neřeší základní problém odlišení vlastního historického písma od trhlin či pozdějších mechanických zásahů.

Obr. 29. Náhrobník Alberta z Krosna, kresba Milošlav Pojsl (POJSL, M.: *Sepulkrální památky na Moravě a ve Slezsku do roku 1420*, Olomouc 2006, s. 82). Příklad současné kresby, zohledňující formální stránku písma.

Obr. 30. Náhrobník (?) Bohuslava z Ronšperka, Národní archiv, Wunschwitzova sbírka, 1678–1741. Příklad historické kresby, nezohledňující formální stránku písma.

Překreslení, obkreslení

Variantou volné kresby je překreslení nápisu v měřítku 1 : 1 tenkým lihovým fixem přes průhlednou fólii nebo tužkou přes vhodný papír. Tato metoda je vhodná pro reprodukci plošných nápisových artefaktů, v praxi pak zejména pro graffiti a dipinti. I přes zdánlivou objektivitu je tato metoda stále zatížena určitou subjektivitou interpretace, kdy je nutné již v průběhu prací rozpoznat vlastní písmo od mechanických i arteficiálních prvků s ním nesouvisejících.

Mechanické reprodukce nápisů

Mechanické reprodukce nápisů nenacházejí v současné praxi středověké a novověké epigrafiky většího využití. Jedním z důvodů je časová a někdy i materiálová náročnost jejich zhotovení, nutnost specifických dovedností a v neposlední řadě i obtížná (ve smyslu prostoru) skladovatelnost. Tyto metody ovšem při správném provedení v některých speciálních případech (zaoblené plochy, špatně dochované či přístupné části a podobně) možnosti fotografie převyšují. Někdy dokonce umožňují lepší čtení než originál. Z tohoto důvodu a také proto, že tvoří část pramenů sekundárního dochování, například u zvonů pak velice významnou, je vhodné se s nimi alespoň stručně seznámit.

Oklepek

Jedna z nejpoužívanějších metod (kartáčový oklepek, kartáčový otisk, německy *Abklatsch*, anglicky *squeeze*) zhotovení mechanických kopií reliéfních nápisů, která do jisté míry zachovává jejich třídímenzionální charakter. Na omytý ještě mokré objekt se položí suchý neklížený (savý) papír. Použití pře-

dem navlhčeného papíru se v praxi neosvědčilo, stejně jako přidávání vodního skla, sádry či jiných příměsí do vody. Papír se uhladí mokrou houbou a vklepá se do nápisu úderem pevného, ale ne příliš tvrdého kartáče. Případné vzduchové dutiny se propíchnou jehlou. Pokud se papír během procesu natrhne, lze jej vyspravit přiložením malého kousku dalšího papíru a vklepáním obou vrstev do sebe. Síla použitého papíru se řídí charakterem nápisu. U objektů s jemnými liniemi se osvědčilo položení nejdříve jedné tenké vrstvy a sekundární zesílení dalšími vrstvami, jež se ve vlhkém stavu spojí. Větší objekty se snímají po částech, protože užití papíru formátu většího než A3 se nedoporučuje. Papír by se měl nechat uschnout přímo na artefaktu a poté opatrně sejmut. V nouzi je možné při zvýšené opatrnosti odstranit papír ještě vlhký. Dobře vyschlý oklepek je překvapivě odolný, a dá se dokonce uchovávat ve srolovaném stavu. Je také zpravidla lépe čitelný ze zadní strany, a to i přes zrcadlové obrácení písma. Tato metoda se užívala především v antické epigrafice od 16., ve větším měřítku pak od 19. století a existuje řada velkých sbírek, z nichž některé jsou postupně digitalizovány. Z fixovaného oklepku je možné sekundárně vyhotovit i odlitek (viz níže).

Obtah, frotáž

Obtah je nejjednodušší formou mechanické kopie nápisů, která reprodukuje ovšem pouze dvoudimenzionálně. Lze jej s úspěchem využít jen pro nápisy s hladkým povrchem, v první řadě reliéfní. Na nápis či jeho část se položí vhodný, tedy tuhý slabší (například takzvaný japonský) papír, zafixuje se třeba lepicí páskou, a poté se plošně pod mírným tlakem opakovaně přetáhne grafitovou tužkou, kreslicí křídou či uhlem. Tím se zvýrazní vystouplé části. Vyhotovený obtah je možné pro lepší fixaci a čitelnost za cenu ztráty některých detailů přetáhnout tuší či přímo vytvořit sekundární kopii přes průhledný papír nebo jednoduše přefotografovat či přeskenovat. V praxi se s obtahy setkáváme zejména u zvonových nápisů. Obdobným způsobem lze dokumentovat i nápisy, jejichž písmo je zahloubené. Velkou tradici má obdoba této metody v Anglii (*rubbing*), kde se jí hromadně dokumentují mimo jiné pro tuto oblast typické kovové náhrobní desky.

Obr. 31. Ústí nad Labem, obtah nápisu na zvonu Brikcího z Cimperka, 1559, válečná rekvizice, detail.

Obr. 32. Mníchovo Hradiště (okres Mladá Boleslav), kaple sv. Anny, obsah desky z rakve Lukrecie Waldštejnové († 1614), detail.

Odlitek, otisk

Tato metoda nachází své uplatnění opět u reliéfních nápisů s pevným povrchem. Nejstarší a nejznámější jsou odlitky sádrové. Hojně se využívají i speciální materiály, jako syntetický tekutý latex a další umělé hmoty, jež mají výhodu v menší křehkosti a rozměrech (tloušťce). Pro ilustraci možných postupů lze uvést techniku užívanou v některých německých muzeích ke snímání plastických artefaktů, aplikovanou i v epigrafické praxi. Objekt se pečlivě očistí kartáčem a houbou, napuštěnou ve zředěném mýdlovém roztoku, který zároveň redukuje savost povrchu, izoluje ho a umožní lepší oddělení hotového otisku. Potřebný roztok sestává z kaučukového mléka a amoniaku a je mírně zahuštěn například mastkem. Roztok se štětcem nanese na nápis. Po zaschnutí první vrstvy se nanese vrstva druhá, již poněkud hustší, a v případě potřeby i třetí. Po opětovém zaschnutí se takto vytvořená fólie s negativním otiskem nápisu sejme.

Dabbing

Metoda stojící na pomezí obtahu a otisku. Na objekt se položí a fixuje vhodný mokrá papír (japonský). Nejlepších výsledků se dosáhne jeho zplstnatěním v uzavřeném vlhkém plastovém obalu (taška). Nápis je poté na papír přenesen tlakem měkkého polštářku (umělá kůže plněná vatou), který je napuštěn směsí grafitu a oleje.

5.3. Ochrana a restaurování

Jak již bylo v úvodu řečeno, nápisy jsou ve svém principu písemnými prameny, které se do sféry primárního zájmu památkové péče dostávají většinou pouze prostřednictvím svých nositelů, hmotných artefaktů uměleckohistorického významu. Velká část zásad památkové ochrany nápisových památek je dána principy ochrany jejich nositelů, kterým již byly či budou věnovány separátní

svazky metodické řady Národního památkového ústavu i jiné obecně přijímané publikace. Vzhledem k funkční, formální, materiálové a technické rozmanitosti nositelů nápisů ani nějaké shrnutí těchto zásad není v rozsahu dané práce možné. Zaměříme se proto pouze na několik specifických problémů, se kterými je možné se v praxi nejčastěji setkat.

Především je nutné uvědomit si zvláštní charakter nápisu a jeho písma oproti ostatním prvkům formálního projevu nositele. Nápisové písmo v sobě spojuje dvě základní funkce. První je funkce komunikačního prostředku, tedy vizuální zprostředkování konkrétního verbálního sdělení, druhá je výtvarná. To s sebou přináší určité problémy, zejména v souvislosti s restitucí v rámci konzervátorských a restaurátorských zásahů. Vzhledem k relativní individualitě textové výpovědi nápisu či u formulářově „svázaných“ nápisů alespoň její konkretizující části nelze u poškozených míst uplatnit „globalizující“ pohled jako u mnoha běžných ikonografických typů. Rovněž z důvodu fyzické subtilnosti písma je výpovědní hodnota nápisových památek extrémně ohrožena degradací, která je z hlediska nositele nápisu jako celku méně zřetelná. Jedná se především o otěr a zvětrávání.

Památková ochrana a zejména konzervační a restaurátorské zásahy se v české památkové péči často pohybují mezi dvěma extrémy. Prvním je jakési tiché opomíjení či přímo ignorování nápisové stránky památek v souladu s přístupem i velké části našeho dějepisu umění. Důvodem je jednak falešná představa o malém významu nápisového doprovodu v porovnání s dalšími prvky výtvarného projevu památky, jednak pak určitá obava či přímo odpor ke čtení vlastního, často destruovaného historického nápisového písma, který vychází opět z nesprávné představy o věčné, „technické“ a metodické obtížnosti čtení a následné deskripce, klasifikace a primární interpretace. Druhým extrémem je snaha využít technické komunikační stránky nápisu k nekritické rekonstrukci jeho ztracených pasáží, která je na první pohled u části památek lehce proveditelná na základě kontextuální restituace obsahu nápisu či využití sekundárního dochování ve spojení s nápodobou písma podle dochovaných fragmentů. Tento názor má v sobě jistě pravdivé jádro, ovšem i s důkladnou znalostí srovnávacího materiálu, místních reálií a všech nuancí nápisového formuláře daného typu se prakticky vždy jedná o rekonstrukci vysoce spekulativní.

Specifickou skupinu představují nápisy malované, které jsou extrémně ohroženy otěrem, zvláště pak v exteriérech. Běžné malované nápisy, například na barokní venkovní plastice, vyžadují pravidelné opravy a jen velice málo se jich zachovalo ve stavu, který je možné označit za autentický. Avšak jejich relativně snadno zvládnutelná a málo pracná technika vyhotovení, na rozdíl od nápisů reliéfně tesaných či odlévaných, přímo svádí k rozsáhlým rekonstrukčním zásahům. Není tajemstvím, že řada již zmiňovaných malovaných nápisů na barokní plastice i jiných artefaktech je novodobým produktem vytvořeným na základě sekundárního dochování, obdobného materiálu či přímo osobní invence „tvůrce“. Nejčastěji používané písmo, novověká kapitála, je pak díky své geometričnosti a do současnosti sahající tradice pro takové rekonstrukce přímo „ideální“.

Část výše řečeného je možné vztáhnout i k mělce rytým nápisům, které ovšem díky svým spíše nemonumentálním a „neatraktivním“ charakterům takové rekonstrukce ve větší míře nepodněcují. S rekonstrukcemi se i přes nepoměrně větší technickou náročnost setkáváme běžně i u „klasických“ tesaných nápisů, kde se však jedná spíše o kompletní kopie celého komplexu nápisu a jeho nositele, nejčastěji pak náhradou za původní, při restaurátorských pracích vyměněný artefakt v exteriéru.

Obr. 33. Kutná Hora, kostel sv. Barbory, příklad kopie tesaného nápisu z roku 1887, originál z přelomu 15. a 16. století je zřejmě ztracen.

Obr. 34. Praha-Hradčany, vojenský hřbitov na Pohořelci, recetní příklad potenciálně zavádějícího přetažení mělce tesaného nápisu, 1846.

Obr. 35. Kutná Hora, sousoší sv. Floriána, galerie před jezuitskou kolejí, recetní příklad obnovy zcela zaniklého malovaného nápisu (1711) podle sekundárního dochování s užitím typového písma.

6. ZDROJE

V této části je uveden výběr základní literatury a dalších zdrojů z hlediska praktické využitelnosti při práci s českým nápisovým fondem. Za každým zdrojem je připojena stručná charakteristika.

Další zdroje viz www.epigraphica.cz.

6.1. Literatura

Uvedená literatura je k dispozici ke studiu mimo jiné ve studovně *Pracoviště pro epigrafická a sepulkrální studia Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky, v. v. i.* (viz níže).

Specializované bibliografie

Literaturbericht zur mittelalterlichen und neuzeitlichen Epigraphik, vyd. Walter Koch et al. (v řadě *Monumenta Germaniae Historica, Hilfsmittel*) od 1987, dosud zatím vyšly 4 svazky pro období 1976–2002. Mimořádně kvalitní strukturovaná bibliografie s anotacemi, zachycující i českou produkci.

Kromě specializovaných bibliografií je nutné využívat i obecné historické bibliografie, respektive jejich část věnovanou pomocným vědám historickým.

Úvody do disciplíny

Antická epigrafika

SCHMIDT, Manfred G.: *Einführung in die lateinische Epigraphik*, Darmstadt 2004. Příklad moderního velice instruktivního úvodu od renomovaného badatele.

VIDMAN, Ladislav: *Psáno do kamene. Antická epigrafie*, Praha 1975. Populární, ale přesto odborně hodnotný úvod od renomovaného českého badatele. *Středověká a novověká epigrafika*

KLOOS, Rudolf M.: *Einführung in die Epigraphik des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, 2. doplněné vydání, Darmstadt 1992 (1. vydání Darmstadt 1980). Jeden z prvních moderních úvodů do středověké a novověké epigrafiky, v německy mluvících zemích standardní. Kromě jiného poskytuje kvalitní rozsáhlý pohled na vývoj evropského nápisového písma, který je ovšem dnes již v mnohém překonaný.

GIERSIEPEN, Helga, BAYER, Clemens: *Inschriften, Schriftdenkmäler: Techniken, Geschichte, Anlässe. Mit zahlreichen Beispielen und Hinweisen zum Sammeln und Deuten*, Niedernhausen 1995. Populární, ale přesto velmi instruktivní úvod do epigrafické problematiky od renomovaných odborníků.

HLAVÁČEK, Ivan: *Epigrafika*, in: HLAVÁČEK, Ivan, KAŠPAR, Jaroslav, NOVÝ, Rostislav: *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1. vydání 1988, 2. vydání 1993, 3. vydání 1997, 4. vydání 2002. Stručný úvod do problematiky ve standardní české příručce pomocných věd historických.

FAVREAU, Robert: *Épigraphie Médiévale*, Turhout 1997 (L'Atelier du médiéviste 5). Druhý autorův úvod do disciplíny, vysoce kvalitní, ale našim potřebám svou koncepcí relativně vzdálený.

Nápisová paleografie

KOCH, Walter: *Inschriftenpaläographie des abendländischen Mittelalters und der frühen Neuzeit. Früh- und Hochmittelalter*, Wien – München 2007. Moderní přehled vývoje nápisového písma do 13. století z pera vedoucí osobnosti disciplíny. Přehled pro pozdní středověk a raný novověk bude následovat.

Velké epigrafické edice – katalogy jako metodický vzor

Die Deutschen Inschriften (od 1942 zatím 70 svazků, řada pokračuje). Nejrozsáhlejší a nejkvalitnější evropská edice ve formě interdisciplinárního katalogu. Zpracovává nápisy v Německu a Rakousku většinou do roku 1650. Přímý metodický vzor a zdroj srovnávacího materiálu.

Corpus inscriptionum Bohemiae (od 1996 dosud, zatím 2 svazky, řada pokračuje). Česká edice podle vzoru řady *Die Deutschen Inschriften*. Přímý metodický vzor a zdroj srovnávacího materiálu.

Metodické pomůcky

WEHNING, Sabine, WULF, Christine: *Leitfaden für die Arbeit mit den historischen Inschriften. Bausteine zur Heimat- und Regionalgeschichte*, Melle 1997 (Studien zur Heimatpflege 10). Velice instruktivní práce vhodná pro nespecialisty, podílející se na epigrafických soupisech.

KOCH, Walter: *Bearbeitungs- und Editiosgrundsätze für die „Wiener Reihe“ des deutschen Inschriftenwerkes*, Wien 1991. Podrobnější představení edičních zásad řady *Die Deutschen Inschriften*, v detailech ne zcela aktuální. Obdobná práce od téhož autora existuje i pro mnichovskou řadu.

FLODR, Miroslav: *Zásady popisu středověkých a novověkých epigrafických památek*, in: Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university, C 21–22, 1975, s. 167–174. Známý, ale dnes již částečně překonaný český metodický návod.

Seznamy nápisových zkratk

CAPPELLI, Adriano: *Lexicon Abbreviatarum*, 6. vydání, Milano 1985. Základní evropský lexikon latinských zkratk, zaměřený primárně na psané písmo. Pro nápisové zkratky je zde speciální oddíl *Sigle ed Abbreviature Epigrafiche*. KOCH, Walter: *Ein Leitfaden zur Transkription und schriftkundlichen Einordnung von mittelalterlichen und neuzeitlichen Inschriften, Unsere Heimat 2*, 1975, s. 69–94. Ve stati se nachází i rozsáhlý přehled latinských a německých nápisových zkratk.

Přehledy nejdůležitějších zkratk je možné nalézt i v níže uvedených paleografických příručkách.

Terminologie popisu nápisového písma

Deutsche Inschriften. Terminologie zur Schriftbeschreibung. Erarbeitet von den Mitarbeitern der Inschriftenkommissionen der Akademie der Wissen-

schaften in Berlin, Düsseldorf, Göttingen, Heidelberg, Leipzig, Mainz, München und der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien, Wiesbaden 1999. Ojedinelá mimořádně kvalitní příručka ke statickému popisu nápisového písma.

Plošné, primárně neepigrafické evidence českého nápisového materiálu

Soupis památek historických a uměleckých v království českém (v Čechách) od pravěku do počátku XIX. století, 51 svazků, Praha 1897–1937. Tato nedokončená (cca polovina Čech, pro Moravu 0) generální umělecko-historická topografie poskytuje zároveň i největší dosud publikovaný svod českého nápisového fondu, kvalitou zpracování vhodný, s výjimkou nápisové paleografie, pro kvantitativní analýzy i jako srovnávací materiál.

Pomocné vědy historické

HLAVÁČEK, Ivan, KAŠPAR, Jaroslav, NOVÝ, Rostislav: *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1. vydání 1988, 2. vydání 1993, 3. vydání 1997, 4. vydání 2002. Standardní česká příručka pomocných věd historických, stručná, ale velmi instruktivní. Jsou zde i další bibliografie k jednotlivým disciplínám.

SZYMAŃSKI, Józef: *Nauki pomocnicze historii*, 5. vydání, Warszawa 2001. Nejrozsáhlejší evropský úvod do pomocných věd historických. Je zde i další bibliografie.

Obecná paleografie

BISCHOFF, Bernhard: *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*, 3. vydání, Berlin 2004. Standardní německá paleografická příručka a zároveň jedna z nejlepších pro středoevropskou problematiku.

HÚŠČAVA, Alexander: *Dejiny a vývoj nášho písma*, Bratislava 1951. Celkový, z části zastaralý přehled. On-line verze v českém překladu viz níže.

ŠEBÁNEK, Jindřich: *Pomocné vědy historické I. Paleografie*, Praha 1966. Mediivistický přehled.

KAŠPAR, Jaroslav: *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím I, II*, Praha 1987. Základní práce k novověké paleografii, vydaná jako vysokoškolská skripta, zvláštní kapitola je věnována i písmům nápisovým.

MUZIKA, František: *Krásné písmo ve vývoji latinky I, II*, Praha 1963 (1. vydání 1958, reprint 2005). Monumentální přehled dějin evropského písma z hlediska umělce – kaligrafa. Velká pozornost je věnována i písmům nápisovým. Díky německé mutaci jediná v zahraniční obecně známá česká paleografická práce.

Převod datování

BLÁHOVÁ, Marie, a kol.: *Historická chronologie*, Praha 2001. Moderní česká chronologická příručka.

FRIEDRICH, Gustav: *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934, reprint 1997. Klasická česká příručka s dosud nepřekonanými tabulkami.

Určování a popis znaků

KOLÁŘ, Martin, SEDLÁČEK, August: *Českomoravská heraldika*, Praha 1902–1925. Standardní, nejrozsáhlejší a dosud nepřekonaný český přehled nejen obecné heraldiky, nýbrž i faktografie k jednotlivým českým rodům.

BUBEN, Miroslav: *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1994. S menšími výhradami dobrá ilustrativní pomůcka pro popis znaků.

KREJČÍKOVÁ, Jarmila, KREJČÍK, Tomáš: *Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky*, Praha 1987. Kvalitní přehled ve formě vysokoškolských skript.

Genealogie, prosopografie

Ottův slovník naučný, Praha 1888–1909. Hesla Martina Koláře a zejména Augusta Sedláčka tvoří jako celek dosud nepřekonaný svod informací k českým rodům.

Identifikace citátů

Viz zdroj in: www.epigraphica.cz.

6.2. Odkazy

Odkazy jsou platné k 1. 8. 2007. Téměř všechny citované stránky poskytují řadu dalších kvalitních odkazů.

Instituce, projekty

www.epigraphica.cz Pracoviště pro epigrafická a sepulkrální studia ÚDU AV ČR (viz níže).

www.epigraphica-europea.uni-muenchen.de Epigraphisches Forschungs- und Dokumentationszentrum, Ludwig-Maximilians-Universität München – viz níže.

www.inschriften.net Projekt *Die Deutschen Inschriften* (viz výše). Odkazy na webové stránky jednotlivých pracovišť.

<http://cil.bbaw.de> Domovská stránka projektu *Corpus inscriptionum latinarum* (ediční řada zachycující většinu známých latinských antických nápisů z území římské říše), další odkazy.

Dále viz webové stránky historických a umělecko-historických institucí.

Pomůcky

www.lib.uchicago.edu/efts/ARTFL/public/bibles On-line biblické konkordance (King James English, Luther German, Louis Segond French, Latin Vulgate).

www.biblenet.cz/bible/index.php Česká bible, kralický a ekumenický překlad.

www.manuscripta-mediaevalia.de/gaeste/grotesfend/grotesfend.htm Základní německá chronologická příručka Hermanna Grotesfenda on-line.

<http://mujweb.cz/skolstvi/huscava> Český překlad podstatné části práce Alexandera HÚŠČAVY: *Dejiny a vývoj nášho písma* (viz výše).

www.salesianer.de/util/liturkal.html Liturgický kalendář.

www.lieberknecht.de/~prg/calendar.htm On-line převádění dat nejen římského kalendáře.

www.locutio.net/abbreviations On-line zkratky.

www.ruhr-uni-bochum.de/philosophy/projects/abbrev.htm Komerční slovník středověkých zkratek.

www.case.edu/artsci/clsc/asgle The American Society of Greek and Latin Epigraphy. Poskytuje rozcestník pro antickou epigrafiku včetně zdrojů, mimo jiné on-line převádění zkratek.

<http://pvh.ff.cuni.cz/paleografie> Paleografická čítanka.

<http://pld.chadwyck.co.uk> Patrologia Latina – fultextová databáze.

www.rzuser.uni-heidelberg.de/~f56/edh nebo www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh Epigrafická databanka Heidelberg pro antickou epigrafiku.

www.edr-edr.it Elektronický archiv pro řeckou a latinskou antickou epigrafiku.

<http://pomoeirium.com/links/epigraph.htm> Všeobecný epigrafický rozcestník.

www.columbia.edu/acis/ets/Graesse/contents.html Orbis latinus on-line.

Základní příručka k latinským místním jménům.

Dále viz obecně medievistické webové stránky s řadou dalších odkazů.

6.3. Instituce, specializované knihovny

Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.

Pracoviště pro epigrafická a sepulkrální studia

PhDr. Jiří Roháček, CSc.

vedoucí pracoviště

Husova 4, 110 00 Praha 1

Tel.: 221 183 399; Fax: 222 221 654

E-mail: rohacek@udu.cas.cz

www.epigraphica.cz

Jediné specializované pracoviště v České republice, oborová knihovna, sbírka separátů, fotodokumentace. Studovna pro odbornou veřejnost.

Epigraphisches Forschungs – und Dokumentationszentrum

Historisches Seminar-Abt. Geschichtliche Hilfswissenschaften

Ludwig-Maximilians-Universität München

Geschwister-Scholl-Platz 1, D-80539 München

Kanceláře: Historicum, Amalienstrasse 52 , č. 204–206

Kontaktní osoba: Dr. Franz Albrecht Borschlegel

Tel.: +49-89-21805460; Fax: +49-89-21802084

E-mail: Franz.A.Borschlegel@lrz.uni-muenchen.de

www.epigraphica-europea.uni-muenchen.de

Obecně na evropskou epigrafiku zaměřené pracoviště, největší specializovaná nadregionálně zaměřená oborová knihovna, sbírka separátů, fotodokumentace. Vydává základní oborovou bibliografii *Literaturbericht zur mittelalterlichen und neuzeitlichen Epigraphik* (viz výše). Studovna pro odbornou veřejnost.

7. PŘÍLOHY

7.1. Formuláře

Formulář pro zpracování nápisu v terénu

Strana 1

1. Číslo
2. Lokalizace
3. Nositel
4. Datace
5. Rozměry
6. Materiál, technika
7. Stav
8. Druh písma
9. Komentář

Strana 2

10. Transkripce nápisu

11. Další doplňující poznámky

Příklad podrobnějšího strukturovaného formuláře, základ možné struktury epigrafické databáze.

A) *Základní určení*

1. Číslo
2. Datum
3. Typ nápisu, název nositele
4. Doplnující určení (u sepulkrálií jméno zemřelého)

B) *Všeobecné údaje k nositeli nápisu*

5. Lokalizace (okres, obec, objekt, upřesnění v rámci objektu)
6. Inventární číslo (u inventovaných sbírkových předmětů)
7. Původní lokalizace
- 8.1. Popis, ikonografie
- 8.2. Materiál
- 8.3. Rozměry (výška, šířka, průměr a podobně)
- 8.4. Stav
9. Autorské určení

C) *Technické údaje k nápisu*

10. Umístění nápisu na nositeli
11. Technika nápisu
12. Fyzický stav nápisu
13. Určení písma
14. Výška a modul (poměr výšky k šířce)
15. Verzálky
16. Homogenita, podíl více osob, přepracování
17. Dispozice (uspořádání řádek, průběh, nestejná výška písma)
18. Dělení slov (scriptura continua, oddělovací znaménka)
19. Zkratky a znaménka krácení, ligatury, enkláva a podobně
20. Ortografie
21. Další: stínování, serify, utváření tahů a podobně

D) *Text nápisu*

22. Přepis
23. Jazyk
24. Forma (volná, vázaná – prosodie)
25. Jména

E) *Kontext*

26. Poznámky k nápisu jako celku a poukaz na srovnávací materiál

F) *Zpracování*

27. Zpracoval + datum
28. Kontroloval + datum

7.2. Výběr nápisových zkratek

Abecední seznam je řazen podle zkrácené podoby nejčastěji se vyskytujících nápisových zkratek podle jazyků (latina, čeština, němčina). Zkratky jsou rozvedeny v kulatých závorkách. Ke struktuře zkratkových systémů a metodice práce se zkratkami viz kapitolu 4.1. K pomůckám pro rozvádění zkratek viz kapitolu 6.1. a 6.2.

Níže uvedené zkratky mohou mít více variant – *a(nno)*, *an(nno)*, *a(nn)o*, *an(n)o*, *ann(os)* a podobně – které nejsou z důvodu úspory místa vždy v úplnosti vypsaný. Z téhož důvodu je u části podstatných a přídavných jmen vypisován pouze singulár masculina. Rovněž nejsou uvedeny veškeré pády daného výrazu. Z důvodu přehlednosti jsou všechna slova vypisována malými písmeny, a to i u německých podstatných jmen.

Nomina sacra

EPC, EPS EP(ISCO)US

IHS, IHC IE(SU)S

MAIA MA(R)IA

XC CH(RISTU)S

XI CH(RIST)I

XPC, XPS CHR(ISTU)S

XPO CHRISTO

Latinské texty

& (et)

7 (et)

7c (et) c(etera)

8bris (octo)bris

xbris (decem)bris

A

a(men)

a(nima)

abb(as)

abba(tissa)

a(nno) c(risti) s(alvatoris) n(ostri)

a(nno) d(omini)

aed(ibus)

ae(atis) s(uae)

a(n)i(m)a

alta(r)is

a(d) m(aiorem) d(ei) g(loriam)

ann(o) sal(utis)

a(nn)o

a(nn)o aet(atis)

ap(osto)l(us)
ap(osto)lor(um)
apr(ilis)
a(dmodum) r(everendus) d(ominus)
a(nima) r(equiescit) i(n) p(ace)
a(nno) r(eparatae) s(alutis)
a(nno) s(alutis)
a(nno) s(alutis) hu(manae)
atq(ue)

B

b(eatus)
b(ene) m(erenti)
b(e)n(e)
bo(h)e(m)ie
b(ae)ti
b(eatae) v(irginis) m(ariae)

C

c(uius)
c(uravit)
ca(nonicus)
c(uius) a(nima) i(n) d(eo) r(equiescat)
cal(endas)
can(onicus)
c(uius) a(nima) r(equiescat) i(n) p(ace)
ch(arissimus)
clariss(imus)
c(atholicae) m(aiestatis)
co(n)flatu(m)
consil(iarius)
consultiss(imus)
cura(vi)t

D

d(ie)
d(ivus)
d(octor) d(ecretorum)
d(ominus) d(ominus)
deca(nus)
dece(m)bris
d(ei) g(ratia)
d(om)i(ni)ca
d(iis) m(anibus)
d(omi)n(u)s

doctissi(mus)
 d(eo) o(ptimo) m(aximo)
 d(eus) o(ptimus) m(aximus)
 d(eo) o(ptimo) m(aximo) s(acrum)

E

e(st)
 eccl(es)ia
 el(ectus)
 e(x) l(ege)
 eq(ues)
 et c(etera)
 eva(n)g(elista)
 excell(entissi)mus

F

f(ecit)
 f(eria)
 f(ilius)
 f(rater)
 f(ieri) c(uravit)
 f(a)c(tu)m
 f(ieri) f(ecit)
 f(er)ia
 fideliss(imus)
 fr(ater)

G

g(enerosus)
 g(ratia)
 gl(ori)a
 gl(ori)ose
 g(e)n(e)ralis
 gra(tia)

H

h(oc)
 h(uius)
 h(ere)ditate
 hebd(omae)
 h(oc) l(oco)
 h(oc) m(onumentum) f(ieri) c(uravit)
 h(oc) m(onumentum) p(osuit)
 ho(nor)e(m)
 ho(min)is

honestiss(iumus)
hon(orabilis)
h(ic) s(epultus) e(st)
h(ic) s(itus) e(st)
hui(us)

I

i(n)
ian(uarius)
i(uris) c(onsulti)
id(us)
i(n)dulge(n)t(iarum)
ig(itur)
ill(ustrissimus)
illistriss(imus)
imp(erator)
imp(erii)
inc(arnationis)
ind(i)c(tione)
i(esus) n(azarenus) r(ex) i(udaeorum)
i(n) p(ace) a(men)
ip(s)i(us)
ip(s)i(o)
i(uris) u(triusque) d(octor)
iudi(cii)
i(usto) v(iro)

K

k(alendas)
k(alendis)
kal(endas)
kal(endss)
k(a)l(endas)
k(a)l(endis)

L

laetiss(ime)
l(iber) b(aro)
leta(r)e
lib(eris)
lic(entiatus)
l(audabilis) v(ir)

M

m(agister)

m(ense)
m(iserer)
m(onumentum)
m(ari)a
maestiss(imi)
mag(ister)
ma(ies)t(a)tis
m(edicinae) d(octor)
m(i)gravit
mem(orie)
men(sis)
m(onumentum) h(oc) p(osuit)
m(ar)ia
mil(lesimo)
miserico(rdia)
m(onumentum) l(egavit)
m(e)m(orie)
m(illesim)o
mon(asterium)
mon(umentum) pos(uit)
mor(imundu)s
mor(tuus)
m(ate)r
m(arty)ris

N

n(epos)
n(oster)
nativi(ta)te
n(obilis) b(aro)
neq(ue)
nobilis(simus)
nobiliss(imus)
no(min)i
no(m)i(n)e
no(bi)lis
n(ost)ri
n(ume)r(u)m
n(ovi) v(alentarii)

O

o(biit)
o(rdo)
o(mn)es
off(icii)

o(mn)ipote(n)tis
o(ra) p(ro) n(obis)
o(mni)p(o)tens
opt(imus) max(imus)
ord(inis)
o(mnia) v(incit)

P

p(ater)
p(er)
p(ius)
p(ost)
p(osuit)
p(re)
p(ro)
pa(ce)
pal(atinus)
par(ochialis)
pat(r)oni
p(res)b(yte)r
p(oni) c(uravit)
p(re)clarus
p(rinceps) e(lector)
p(re)fatus
p(ro)fess(us)
p(r)inceps
pl(ena)
pl(urimus)
pl(e)b(a)n(us)
p(ater) m(oestissimus)
p(ro) n(obis)
p(re)ns
p(atron)orum
pos(uit)
p(a)p(a)
p(ie) p(osuit)
p(re)po(s)it(us)
p(ro)prius
presbi(ter)
p(os)t
p(ro)tom(artyr)
p(a)t(er)
pub(lico)
p(oni) v(idit)
p(ro)x(i)mi

Q

q(ue)
 q(uo)d
 q(uo)s
 q(uo)q(ue)
 qu(on)da(m)
 q(ui) v(ixit) a(nnos)
 qvi(n)ta

R

r(everendus)
 r(omanus)
 re(ui)escat
 reg(iae)
 rei p(ublicae) consul
 renov(ata)
 re(dem)p(tionis)
 req(uiens)
 res p(ublica)
 respon(dnes)
 rever(endus)
 r(equiescat) i(n) p(ace)
 r(everendissi)mus
 rom(anorum) imp(erator)

S

s(acerdos)
 s(acrae)
 s(acrum)
 s(alus)
 s(anctus)
 s(epulchrum)
 s(igillum)
 s(ive)
 sal(utis)
 s(u)b
 s(e)c(un)da
 s(an)c(tu)s
 sep(u)lt(us)
 sepul(rum)
 s(acrum) m(anibus)
 s(uo) n(omine)
 sp(ectabilis)
 s(enatus) p(opulusque) r(omanus)
 s(anta) r(omana) e(cclesia)

s(acri) r(omani) i(mperii)
s(acrum) r(omanum) i(mperium)
ss(ancti)
s(anctae) t(heologiae) d(octor)
struct(ur)a
s(it) t(ibi) t(erra) l(evis)

T

t(er)cia
theol(ogiae)
tit(uli)
t(em)p(or)e
t(er)ra
tum(u)l(o)

V

v(icius)
v(ir)
v(irgo)
v(isitator)
v(erbum) d(omini) m(anet) i(n) ae(ternum)
ven(erabi)lis
verb(um)
vert(eris)
v(ir)g(in)is
vigil(ia)
vix(it)
v(ivus) p(osuit)
v(ica)ri(us)
v(ivens) s(ibi) e(t) s(uis) p(osuit)

České texty

U těchto nápisů se vesměs zkracuje podstatně méně než v textech latinských. Velká část zkratek jsou zkrácená osobní jména, z dalších pak vynechané *n* či *m*. Část zkratek jsou latinismy [et cetera, a(nn)o, septemb(ri)s, i(esus) n(azarenus) r(ex) i(u)deorum] a podobně].

B

bla(hoslaveneho) z mrt(wych) wskrze(sseni)

D

de(n)

G

ge(ho)

ge(h)o
g(eho) m(ilosti) c(zisarzske)
g(es)t

H

h(rabie)
hoffmis(ter)

K

kral(owstvi)

L

l(eta)
l(eta) p(anie)

M

m(iestienin) n(ového) m(iesta) p(razskeho)
m(iestienin) s(tarého) m(iesta) p(razskeho)

N

n(ediele)

P

p(an)
p(an) p(an)
p(an) p(urgmistr)
purg(mistr)

R

r(ozena)

S

s(vateho)
s(vat)a
s(waty)m
so(bota)
spr(awce) cir(kwe)
stat(eczny)
s(wa)tym
s(w)ug
sw(ateho)
sy(n)a b(ozih)o

U, V

ur(ozeny)

uroz(ena)
uroze(neho)

Německé texty

U těchto nápisů se vesměs zkracuje podstatně méně než v textech latinských. Velká část zkratek jsou zkrácená osobní jména, z dalších pak vynechané *n* či *m*. Část zkratek jsou latinismy [et cetera, a(nn)o, septemb(ri)s, i(esus) n(azarenus) r(ex) i(udeorum) a podobně].

D

d(em) g(ott) g(nade)
d(em) g(ott) g(enad) a(men)
d(er) g(ott) g(nädig) s(ei)
d(er) s(eele) g(ott) g(enad)
d(er) s(eele) g(ott) g(nädig) s(ei)

E

e(in) e(hrbarer) r(at)

F

f(ürstlich)
fr(au)

G

g(eborene)
g(emahlin)
g(nad)
g(räfin)
g(ott) a(llein) d(ie) e(hr)
geb(orene)
gena(d)
g(ra)f
g(ott) g(nade) s(einer) s(eele)
gna(dig)
g(o)t
g(ottes) w(ort) b(leibt) i(n) e(wigkeit)

H

h(abet)
h(err)
h(at) d(ies) b(ild) l(assen) m(achen)
h(aus) f(rau)
h(eiligen) r(omischen)

I

i(n) g(ott)

i(hre) k(ayserliche) m(ayestät)

K

kay(serlich)

khön(igliche) may(estät)

M

m(agister)

may(estät)

R

röm(isch) kay(serlich) may(estät)

S

s(eligen)

s(eine) e(heliche) h(aus) f(rau)

s(eine) h(aus)f(rau)

U, V

u(nd)

v(on)

Jiné

a(ttah) g(ibbor) l('olam) a(donai)

7.3. Příloha

Příklady zpracování nápisů

Níže uvedené příklady zpracovaných katalogových hesel zahrnují postupně I) sepulkrální památku – náhrobník, II) sbírkový předmět – obraz (zároveň příklad nápisového doprovodu o více nápisech), III) memoriální nápisy na architektuře (i příklad souborného hesla) a IV) zvon (rovněž příklad sekundárního dochování). Zdrojem pro dílčí aktualizaci jsou autorovy svazky *Corpus inscriptionum Bohemia* Kutná Hora a Praha-Nové Město (nepublikováno), kterým odpovídají i záhlaví a odkazy na literaturu a prameny, jež zde již nejsou rozváděny ani blíže vysvětlovány.

V návaznosti na každé heslo je uveden příklad redukce údajů pro primárně neepigrafickou práci, a to s a bez transkripce nápisového textu. V praxi budou zde uvedené doporučené minimální údaje k vlastní transkripci vesměs již obsaženy ve vlastním textu práce.

I) Příklad zpracování v epigrafickém katalogu

018

kostel sv. Trojice

1494

Náhrobník Ludmily Smíškové z Vrchovišť, sekundárně při severní vnitřní stěně lodi. Původně v dlažbě lodi před vítězným obloukem u stupně chóru.¹ Deska z bílého mramoru, v ploše nízkého reliéfu jetelový latinský kříž. Po obvodu je v zahlobeném nápisovém poli reliéfně vytesán nápis.

v. 156 cm, š. 103 cm, p. 7,5–8 cm – gotická minuskula – obr. 6

A(n)no salut(is) n(ost)re 149^o4 Ludmi / Ila filia d(omi)ni Joha(nn)is Smisskonis D(e) wrch / owisst•Obiit su(b)^b die trans / lac(i)onis s(an)cte Ludmille•hic i(n) d(omi)no r(e)q(ui)esc(at)

Datum: 10. listopadu. Zkratku před určením dne lze číst i *f(eria) quinta*. Čtvrtek připadá na den přenesení sv. Ludmily roku 1424, jak by bylo možné číst i letopočet. Zařazení nápisu do této doby však odporuje nepoměrně k věku rodičů (?)² a dále použité arabské číslovky, před polovinou 15. století stále ještě poměrně vzácné.³ Čtení zkratky jako *in* (to jest *in die...*) odporuje *f* na počátku a litera *u* vyznačená vlnovkou. Nejvíce tedy vyhovuje rozvedení jako *su(b)* s vědomím chybného provedení počáteční litery. Pro řešení dané otázky nelze najít v pramenech bližší prosopografické údaje. Sedláček uvádí datum 1494 zřejmě na základě tohoto nápisového textu.⁴

Pravidelně provedená v zásadě konzervativní gotická minuskula s výraznými verzálkami. Oddělovací znaménka routového tvaru zkratky jsou důsledně značeny znaménky krácení, *i* je vyznačováno tečkou ve tvaru routy.

Ludmila byla zřejmě jedním z několika dětí Jana Smíška z Vrchovišť († 1501)⁵ a jeho manželky Anny († 1505). Oba jsou pochováni také v kostele sv. Trojice. Vzhledem k ne zcela jasné genealogii vladýků z Vrchovišť však nelze příbuzenské vztahy určit s jistotou.

Veselský 1877, s. 50; Zach 1879, s. 13.

^a Nejisté, možno i 1424, viz komentář k dataci.

^b Nejasné, viz komentář k dataci.

¹ Takto lokalizuje ještě Zach. Veselský uvádí, že hrob byl za jeho přítomnosti otevřen roku 1848, nezmiňuje se však o vlivu na umístění náhrobníku.

² K problematické prosopografii viz níže.

³ Srov. Kloos 1980, s. 63.

⁴ Sedláček 1905.

⁵ Srov. kat. č. 029.

Příklad redukováného zpracování s přepisem textu

Náhrobník Ludmily Smíškové z Vrchovišť († 1494), Kutná Hora, kostel sv. Trojice, při severní vnitřní stěně lodi. Deska z bílého mramoru (156 x 103 cm), v ploše kříž, po obvodu reliéfně vytesaný nápis (p. 8 cm) gotickou minuskulou.

*A(n)no salu(t)is n(ost)re 1494 Ludmi / lla filia d(omi)ni Joha(nn)is Smisskonis
D(e) wrch / owisst•Obiit su(b) die trans / lac(i)onis s(an)cte Ludmille•hic i(n)
d(omi)no r(e)q(ui)esc(at)*

Příklad redukováného zpracování bez přepisu textu

Náhrobník Ludmily Smíškové z Vrchovišť († 1494), Kutná Hora, kostel sv. Trojice, při severní vnitřní stěně lodi. Deska z bílého mramoru (156 x 103 cm), v ploše kříž, po obvodu reliéfně vytesaný latinský nápis gotickou minuskulou.

II) Příklad zpracování v epigrafickém katalogu

023

České muzeum stříbra

1497

Obraz inv. č. 178/20 v expozici v Kamenném domě v Kutné Hoře, do regotizace 1892–1897 v kapli sv. Václava ve Vlašském dvoře, přechodně v kostele sv. Barbory. Tempera na lipovém dřevě. Postava Krista Trpitele v tumbě mezi sv. Václavem a sv. Ladislavem. U nohou Kristových klečí král Vladislav a donátor, oba mají u nohou znak. V dolní části obrazu v bílém poli se nachází černě malovaný nápis A), na horní části rámu bíle na hnědém podkladu B), na dolní části rámu C) a na kříži titulus D).

v. 144 cm, š. 130 cm,¹ p. A) 2–2,3 cm, B) 4 cm, C) 2,3–5 cm – gotická minuskula, C) raně humanistická kapitála – obr. 9

A) *Lapsus^a rep(ar)ac(i)onis,^b [s]alutis nostre Anno•1•4•9•7• die xx• me(n)sis•Julii•hoc sacrariu(m) dedicatu(m) / est•per Reuere(n)dissimu(m) patre(m). Dominu(m)•ac d(omi)n(u)m Gabri[e]l(em)•episcopu(m) Bozne(n)se(m)•in [I]laude(m) s(an)cto(rum) / Ladislai reg(is) Ung[ar]rie•et diui Wenceslai martiris et d[u]c(is) Bohe(m)ie•sub illustrissi(mo) pri(n)cipe Wla I dislao Rege, U(n)garie [et] boe(m)ie reg(na) gub(er)na(n)te. Nec no(n) Gene[ro]so Joha(n)ne•Horsstorffer [d]e Malesitz / su(m)mo m(a)g(ist)ro mo[netae] p(ro) tu(n)c reside(n)te, dediaooms^c cui(us) aniu(er)sari(us) dedicationis^d dies celeb(ra)t(ur) do(m)i(ni)ca [p(ro)]xi(m)a^e p(ost) M(a)dalen[e].*

B) •^f*Quis quis ades cerne•p(ro) te mea vlnera veinie^g*

C) •^f*ASPICE MORTALIS MIHI SIT AFFLICCO QVALIS^{f.2}*

D) *I(ESUS) N(AZARENUS) R(EX) I(UDEORUM)³*

Znaky: Panovnický: čtvrcený štít s nečitelným srdečním štítkem (orlice), v prvním a čtvrtém poli korunovaný lev obrácený doleva, druhé a třetí pole sedmkrát děleno. Donátor: Jan Horstoffar z Malešic (v červeném štítě stříbrná věž stojící na zlatém pahorku).

Obsahově je nápis A) v těsném vztahu k dnes pohřšované konsekrační listině kaple, nalezené roku 1897 v oltáři sv. Filipa a Jakuba.⁴ Nápis dokládá mimo jiné vysvěcení kaple utrakvistickým biskupem. O pozornosti, kterou vzbuzoval, svědčí jeho opis a překlady do němčiny a češtiny z konce 16. století.⁵ V relativně věrném opisu je v dataci doplněno v obdobných případech běžné slovo humani. Jeho výskyt v prepisech ve starší literatuře⁶ dokazuje primární využívání opisu, a ne nápisu samého. Nápis B) a C) nabádají k zamyšlení a soucítění s Kristovým utrpením.

Donátor votivního obrazu Jan Horstoffar (Horsstorffer) z Malešic zastával 1496–1499 funkci nejvyššího mincmistra. Jeho ženou byla Markéta Nützelová. Obraz daroval u příležitosti slavnostního vysvěcení kaple (20. 7. 1497) za přítomnosti Vladislava Jagellonského. Horstoffar byl norimberského

původu a stále udržoval styky s mateřským městem. Zde je možné hledat i malíře této jinak průměrné konvenční práce.

SOKA Kutná Hora, HF, aktová sbírka č. 65; Vocel 1859, s. 121; Veselský 1877, s. 94; Leminger 1906–1908, s. 140; Wirth 1912, obr. 38; Muška 1900, s. 42–43; Pešina 1978, s. 332–334; Komosná 2004.

^a Vocel za toto slovo doplňuje *hu(ma)ni*. Srov. komentář výše.

^b U Veselského následuje *humane*, u Mušky *humani*. Srov. komentář výše.

^c Text nejasný, dosavadní literatura (Veselský, Muška, Leminger) se mu vyhýbá. Snad chybně místo *dedicatoribus*.

^d Čtení nejednoznačné.

^e Nadepsáno, jednobříškové.

^f Větévka.

^g Veselský ve svém celkově nepřesném přepisu jako *terne*.

¹ S rámem (= 9 cm), bílé nápisové pole 17 x 99 cm.

² Srov. Walter II/1, s. 177, č. 1568.

³ Jan 19,19.

⁴ Text in Leminger, pozn. 2.

⁵ Viz výše a obrazová příloha D1–D2. Vocel, Veselský, Muška, Leminger.

⁶ SOKA Kutná Hora, registra werková 1472–1551, č. 14.

Příklad redukováného zpracování s přepisem textu

Votivní obraz Horstoffara z Malešic (1497), Kutná Hora, České muzeum stříbrna, inv. č. 178/20, 144 x 130 cm, v expozici, původně v kapli sv. Václava ve Vlašském dvoře. Tempera na lipovém dřevě. Kristus Trpitel v tumbě mezi sv. Václavem a sv. Ladislavem, dále klečící král Vladislav a donátor se znaky. V dolní části obrazu malovaný nápis A) (p. 2 cm), na horní části rámu B) (p. 4 cm), na dolní části rámu C) (2,3–5 cm) a na kříži titulus D). Gotická minuskula, C) raně humanistická kapitála.

A) *Lapsus rep(ar)ac(i)onis, [s]alutis nostre Anno•1•4•9•7• die xx• me(n)sis•Julii•hoc sacrariu(m) dedicatu(m) / est•per Reuere(n)dissimu(m) patre(m). Dominu(m)•ac d(omi)n(u)m Gabrie[em]•episcopu(m) Bozne(n)se(m)•in [I]laude(m) s(an)cto(rum) / Ladislai reg(is) Ung[arie]•et diui Wenceslai martiris et d[u]c(is) Bohe(m)ie•sub illustrissi(mo) pri(n)cipe Wla / dislao Rege, U(n)garie [et] boe(m)ie reg(na) gub(er)na(n)te. Nec no(n) Gene[ro]so Joha(n)ne•Horsstorffer [d]e Malesitz / su(m)mo m(a)g(ist)ro mo[netae] p(ro) tu(n)c reside(n)te,dediaooms cui(us) aniu(er)sari(us) dedicati- onis dies celeb(ra)t(ur) do(m)i(n)ica [p(ro)]xi(m)a p(ost) M(a)dalen[e].*

B) •*Quis quis ades cerne•p(ro) te mea vulnera veinie*

C) •*ASPICE MORTALIS MIHI SIT AFFLICCO QVALIS•*

D) *I(ESUS) N(AZARENUS) R(EX) I(UDEORUM)*

Příklad redukování zpracování bez přepisu textu

Votivní obraz Horstoffara z Malešic (1497), Kutná Hora, České muzeum stříbra, inv. č. 178/20, 144 x 130 cm, v expozici, původně v kapli sv. Václava ve Vlašském dvoře. Kristus Trpitel mezi sv. Václavem a sv. Ladislavem, dále klečící král Vladislav a donátor se znaky. V dolní části obrazu malován latinský dedikační nápis gotickou minuskulou, další latinské malované nápisy na rámu gotickou minuskulou a raně humanistickou kapitálou se vztahují ke Kristovu utrpení.

III) Příklad zpracování v epigrafickém katalogu

0435

Novoměstská radnice, čp. 1 a 2/II

1561

Memoriální nápisy na jižní a východní vnější stěně radniční věže, na římsě pod dvoudílnými okny kaple Nanebevzetí Panny Marie v prvním patře.

I) Nápis reliéfně vytesán v mírně zahloubeném obdélníkovém nápisovém poli pod západním oknem jižní strany.

II) Nápis reliéfně vytesán v mírně zahloubeném obdélníkovém nápisovém poli pod východním oknem jižní strany.

III) Nápis reliéfně vytesán v mírně zahloubeném obdélníkovém nápisovém poli pod jižním oknem východní strany.

IV) Nápis reliéfně vytesán v mírně zahloubeném obdélníkovém nápisovém poli pod severním oknem východní strany.

v. 14 cm, š. 155 cm,¹ p. 7,5 cm – gotická minuskula – obr. 18–21

I) Inclytu(m) Regnu(m) Boemiae fundatu(m) 1086 Jun(ii) 15• ho(ra) 19•^a

II) Carolus III Cesar Noua(m) Praha(m)^b fun(davit) 1348•Martij^c 30•

III) Turris haec fundata 1452• Saba(to) ante Palmas•^a

IV) Hec turris 1559• 15 Julii ho(ra) 24• ful(go)re i(n)ce(n)sa• Repa(ra)ta 1561•^d

Datum: III) 1. dubna. Soliterní datování podle křesťanského kalendáře je zde zřejmě dáno prestiží daného pohyblivého svátku (sobota před květnou nedělí).

I) Datum se vztahuje ke královské korunovaci Vratislava II., vzhledem k tomu je možné předpokládat inspiraci kronikou Václava Hájka z Libočan,² která se po svém vydání roku 1541 těšila nepochybně obecné popularitě.

II) V nápisě vztahujícím se k založení Nového Města Karlem IV. je zajímavým jevem užití české formy *Praha* místo latinského názvu *Praga*. Tato záměna je naprosto jiného charakteru a funkce než poměrně časté a zdánlivě obdobné příklady v latinských nápisech barokních (*Czechia* místo *Bohemia* a podobně),³ kde je primární a většinou jedinou funkcí dosažení potřebného součtu v chronogramu.

III) Nápis se vztahuje k novostavbě radniční věže (1452–1456), jež vznikla na místě a s částečným využitím zdiva starší stavby.⁴

IV) Nápis se vztahuje k požáru věže po úderu blesku, při němž došlo k destrukci krovu, orloje, zvonů,⁵ vyhořela i radniční síň a byla zničena truhla se sirotčími penězi. Druhé datum se vztahuje k opravě, započaté krátce po poškození věže, která byla financována jednak z prostředků uvolněných městskou radou, jednak z panovnické opakované subvence z odúmrtí a pokut (celkem 400 kop).⁶

Písmem nápisů je v zásadě konzervativní gotická minuskula bez zvláštních znaků. Verzálky vykazují nástup protofrakturního tvarosloví. Písmeno *i* se vyskytuje ve formě s tečkou i bez ní.

Memoriální nápisy v užším institucionálním vymezení. Analýza formální stránky nápisů jednoznačně potvrzuje jejich současný vznik, a to u příležitosti opravy věže roku 1561.⁷ Kromě zmíněného memoriálního charakteru to lze z obecnějšího pohledu považovat za jeden z mimořádně výrazných projevů měšťanské otevřené institucionální a s tím spojené i skryté osobní autoprezentace. Svědčí o tom postavení události zemského významu na roveň s událostmi objektivně regionálně parciálními, aniž by ty významné sloužily, jak je obvyklé, jen pro dokreslení kontextu vzniku nápisu (zejména chronologického). Vše je navíc provedeno na vysoce reprezentativním místě s předpokladem široké recepce.

Hammerschmid 1723, s. 582; Schaller 1797, s. 272;⁸ Ekert 1884, s. 139;⁹ Schottky 1831, s. 384–385; Ruth 1904 (reprint 1996), s. 532;¹⁰ Kibic 1979, s. 224–226; Hlaváček – Roháček 1992, s. 276–277; Umělecké památky Prahy 1998, s. 188.

^a Tři protáhlé routové body v trojúhelníkovém uspořádání.

^b Standardně *Prag(am)*.

^c i longa.

^d Dvojtečka ze dvou routových bodů.

¹ Rozměry nápisového pole jednoho nápisu.

² Srov. FLAJŠHANS, V. (ed.): *Václav Hájek z Libočan Kronika česká II.*, Praha 1923, s. 410–411.

³ Z materiálu shromážděném v *Corpusu inscriptionum Bohemiae*, srov. Roháček 1996, kat. č. 147, s. 152.

⁴ Kibic 1979, s. 224.

⁵ K novým zvonům vyhotoveným náhradou za zničené požárem, srov. kat. 040 a 041.

⁶ Ke stavební historii Novoměstské radnice viz *Umělecké památky Prahy* 1998, s. 184–189. Zde je i další literatura a prameny.

⁷ K opravě věže se vztahuje i fragment dalšího pamětního nápisu na kladí vstupního portálu do radniční kaple z velkého zasedacího sálu, viz kat. č. 044, a ztracený memoriální nápis kat. č. 045

⁸ Uvádí pouze nápis I a II, a to v nepřesném a neúplném znění.

⁹ Uvádí český překlad.

¹⁰ Pouze zmínka s registry obsahu, ze které jednoznačně nevyplývá, zda je autor považuje za ztracené.

Příklad redukováného zpracování s přepisem textu

Memoriální nápisy (1561), Praha, Novoměstská radnice, pod okny kaple Nanebevzetí Panny Marie v prvním patře věže. Nápisy reliéfně vytesány v zahloubeném nápisovém poli (v. 14 cm, š. 155 cm) gotickou minuskulou (p. 7,5 cm).

I) *Inclytu(m) Regnu(m) Boemiae fundatu(m) 1086 Jun(ii) 15•ho(ra) 19•*

II) *Carolus IIII Cesar Noua(m) Praha(m) fun(davit) 1348•Martij 30•*

III) *Turris haec fundata 1452•Saba(to) ante Palmas•*

IV) *Hec turris 1559•15 Julii ho(ra) 24•ful(go)re i(n)ce(n)sa•Repa(ra)ta 1561•*

Příklad redukováného zpracování bez přepisu textu

Memoriální nápisy (1561), Praha, Novoměstská radnice, pod okny kaple Nanebevzetí Panny Marie v prvním patře věže. Latinské nápisy reliéfně vytesány gotickou minuskulou se vztahují I) ke korunovaci Vratislava II, II) k založení Nového Města pražského, III) k novostavbě radniční věže a IV) k požáru věže a její opravě.

IV) Příklad zpracování v epigrafickém katalogu

212+	kostel Panny Marie na Náměti	1773
------	------------------------------	------

Zvon Klement. Ulit jako náhrada za zvony zničené požárem v roce 1770, za finančního přispění císařovny Marie Terezie. Válečná rekvizice v prosinci 1916. Přepis podle tuhového obtahu v pozůstalosti E. Lemingera.

p. 2,3–2,5 cm – kapitála – obr. 112

*A) IN DER HIZIGEN^o GLVTH SIND WIR ALHIR ZERFLOSSEN ALSO HATT VNS
KÜVHNER WIEDER ZV PRAG WIE ZV VOR VBERGOSEN*

*B) SUB REGIMINE / ILLUSTRISSIMI AC EXCELLENTISSIMI D(OMINI) D(OMINI)
FRANCISCI IOSEPHI / S(ACRAE) R(OMANAE) I(MPERII) COMITIS DE PACHTA
LIBERI BARONIS DE REYHOFEN / SUAE CAES(AEAE) REG(IAE) AC
APOST(OLICAE) MAIEST(ATIS) ACTUALIS CONSILIARÜ / INTIMI XXX° NEC NON
IN REGNO BOHEMIAE MONETARUM / ET MONTIUM SUPREMI PRAEFECTI /
SUB / RECTORE ECCLESIAE ET ARCHI DIACONO URBIS / IGNATIO IACOB(O)
NOVOMLEINSKY / MODERATORI /^o BUS URBIS / SUAE CAES(AEAE) REG(IAE) AC
APO /^o STL(ICA) MAIEST(ATIS) IUDICE ET / MONTIUM PRAEFECTO /^o IOSEPHO
ZAPEK / SENIORIBUS /^o SCABINIS / FRANCISCO FATIVAT URBIS /^o
B^oRIMATE IGNATIO RABENSTEIN / ANTONIO CLANNER /^o ROBERTO
NOVOTTNI / IOANNE THADAEO BILAT /^o IOSEPHO HERTL IOANNE /
BENEDICTO MÜLLER /^o IACOBO WELLISHEK / WENCESLAO POGEL ET /^o
WENCESLAO VULTERIN / IUNIO /^o RIBUS / BERNARDO HLADKY FRANCISCO
SCHOLZ / IOSEPHO ERITHRAEY ET IOANNE WOLFF / SYNDICO / RUDOLPHO
MARIA BENEDETTI.*

Datum: A) chronogram 1773. *Znak:* Kutná Hora.¹ Ulil Jan Jiří Kühner,² pražský zvonář.

Pravidelná novověká kapitála bez zvláštních znaků, i není značeno tečkou, znaménka krácení jsou ve tvaru dvojtečky.

V Lemingerově pozůstalosti jsou obtahy nápisů A) a B) na zvláštních listech papíru, A) bez označení, B) označen jako zvon Klement. Vzhledem k faktu, že o čtvrtém zvonu ve věži kostela po požáru roku 1770 není nic známo a vzhledem k analogickým latinsko-německým nápisovým doprovodům ostatních Kühnerových kutnohorských zvonů se lze domnívat, že se jedná o dva nápisy na jednom zvonu.

Dosavadní neuspøádanost fondu městské správy daného období nedovoluje bez dlouhodobého archivního výzkumu uvést bližší údaje o zmiňovaných úřednících. Nejdůležitější je na prvním místě zmiňovaný František Josef Pacht z Rájova († 1799), který se stal roku 1736 apelačním radou, 1744 zemským soudcem, 1747 královským místodržícím, 1755 nejvyšším mincmistrem, 1766 dvorským sudím, 1774 nejvyšším zemským sudím a 1783 prezidentem nového zemského soudu.³

SOka Kutná Hora, pozůstalost E. Lemingera, zvony.

^a *hitzigen*.

^b Kurzívou zřejmě ve smyslu *et cetera*.

^c Přerušeno výzdobou.

^d Defektní, správně P.

^e Přerušeno znakem.

¹ Viz úvod *K městskému znaku*.

² K němu viz kat. č. 209, srov. i kat. č. 213 a 214.

³ Sedláček 1902b, s. 28–29.

Příklad redukování zpracování s přepisem textu

Zvon Klement (1773), Kutná Hora, kostel Panny Marie na Náměti. Jan Jiří Kühner, Praha. Válečná rekvizice 1916. Nápisy kapitálou (p. 2,5 cm). Přepis podle tuhového obtahu v pozůstalosti E. Lemingera (OA, Kutná Hora).

A) *IN DER HIZIGEN GLVTH SIND WIR ALHIR ZERFLOSSEN ALSO HATT VNS
KŮVHNER WIEDER ZV PRAG WIE ZV VOR ŮBERGOSEN*

B) *SUB REGIMINE / ILLUSTRISSIMI AC EXCELLENTISSIMI D(OMINI) D(OMINI)
FRANCISCI IOSEPHI / S(ACRAE) R(OMANAE) I(MPERII) COMITIS DE PACHTA
LIBERI BARONIS DE REYHOFEN / SUAE CAES(AE) REG(IAE) AC
APOST(OLICAE) MAIEST(ATIS) ACTUALIS CONSILIARŮ / INTIMI XXX NEC NON
IN REGNO BOHEMIAE MONETARUM / ET MONTIUM SUPREMI PRAEFECTI /
SUB / RECTORE ECCLESIAE ET ARCHI DIACONO URBIS / IGNATIO IACOB(O)
NOVOMLEINSKY / MODERATORI BUS URBIS / SUAE CAES(AE) REG(IAE) AC
APOSTL(ICA) MAIEST(ATIS) IUDICE ET / MONTIUM PRAEFECTO IOSEPHO
ZAPEK / SENIORIBUS SCABINIS / FRANCISCO FATIVAT URBIS BRIMATE IGNATIO
RABENSTEIN / ANTONIO CLANNER ROBERTO NOVOTTNI / IOANNE THADAEO
BILAT IOSEPHO HERTL IOANNE / BENEDICTO MÜLLER IACOBO WELLISHEK /
WENCESLAO POGEL ET WENCESLAO VULTERIN / IUNIORIBUS / BERNARDO
HLADKY FRANCISCO SCHOLZ / IOSEPHO ERITHRAEY ET IOANNE WOLFF /
SYNDICO / RUDOLPHO MARIA BENEDETTI.*

Příklad redukování zpracování bez přepisu textu

Zvon Klement (1773), Kutná Hora, kostel Panny Marie na Náměti. Válečná rekvizice 1916. Nápisy jsou dochovány jako tuhový obtah v pozůstalosti E. Lemingera (OA, Kutná Hora). A) německý autorský nápis kapitálou, Jan Jiří Kühner, Praha, B) latinský donátorský nápis kapitálou příslušníků městské správy.

SUB REGIMINE
 ILLUSTRISSIMI AC EXCELLENTISSIMI D:D: FRANCISCI IOSEPHI
 S:R: I: COMITIS DE PACHTA LIBERI BARONIS DE REYHOFEN
 SUE CAES: REG: AC APOST: MAIEST: ACTUALIS CONSILIARI
 INT: ET NEC NON IN REGNO BOHEMIAE MONETARUM
 ET MONTIUM SUPREMI PRAEFACTI
 SUB
 RECTORE ECCLESIAE ET ARCHI DIAGONO URBIS
 IGNATIO IACOB: NOVOMLEINSKY
 MODERATORI BUS URBIS
 SUE CAES: REG: AC APO STL: MAIEST: IUDICE ET
 MONTIUM PRAEFACTO IOSEPHO ZAPEK
 SENIORIBUS SCABINIS
 FRANCISCO FATIVAT URBIS BRIMATE IGNATIO RABENSTEIN
 ANTONIO CLANNER ROBERTO NOVOTTNI
 IOANNE THADAO BILAT IOSEPHO HERTL IOANNE
 BENEDICTO MÜLLER IACOB: WELLSHEK
 WENCESLAO POGEL ET WENCESLAO VULTERIN
 JUNIO RIBUS
 BERNARDO HLADKY FRANCISCO SCHOLZ
 IOSEPHO ERITHRAY ET IOANNE WOLFF
 SYNDICO
 RUDOLPHO MARIA BENEDETTI.

POZNÁMKY

POZNÁMKY

POZNÁMKY

Národní památkový ústav
ústřední pracoviště

Odborné a metodické publikace, svazek 34

EPIGRAFIKA V PAMÁTKOVÉ PÉČI

Jiří Roháček

1. vydání

Vydal Národní památkový ústav, ústřední pracoviště
Valdštejnské náměstí 3/162, 118 01 Praha 1
v roce 2007.

Redakce: Lucie Ernstová, Kristýna Ledererová Kolajová
Grafické zpracování: Tiskárna BRUK, s. r. o.
Tisk: Tiskárna STOPRO, s. r. o.

Adresa redakce:
Národní památkový ústav, ústřední pracoviště
Valdštejnské náměstí 3/162, 118 01 Praha 1
e-mail: redakce@up.npu.cz

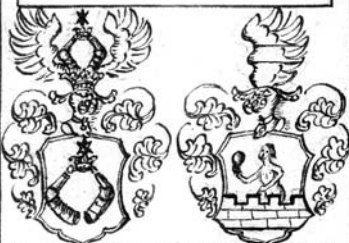
ISBN 978-80-87104-11-8

*In Prag in der Kirchen Bethlehem liryet unten An Crucifix-
 Altar ganz im rechten steffleisen Marmolstein mit
 nachfolgendem Epitaphio: f. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.*

3 MEN.

LETA BOZIHOTÓ 24. IVLI VSN VL

ABILA NEIMILEGSSIA ZA SNAV:
 BENAV PANI MANŽELKA VRO-
 ZENEHO A STATECZNEHO
 RITIRZE PANA GIRZIHO WIL-
 LIMA BERBISTORFA Z BERBI-
 STORFV KTERIZ TENTO KA-
 MEN WITESATI DAL PAN
 BVH RACZ PANI BITI MILOSTIV

SKONALA W KRATKV WIPLNILA
 CASI MNOHE NEBO MILLA BILA BOHV
 DVSE GEGI PROTOZ POSPISIL WI
 WESSITI GI Z PROSTRZEDKV NE
 PRAWOSTI.

W WBOHV ROZENAPANIE STERABIELSKA ROZENAGIENARAZ W WERNI
 Z MISLETINANA LHE NIGICH WIEKV

Descripti in Arch. Ecclesia 6. Novembris A. 1725. quã dia.